

पहिलो परिच्छेद

शोधपरिचय

१.१ विषयपरिचय

आत्माराम शर्मा पुडासैनी नेपाली साहित्यमा परिचित नाम हो । उनी यथार्थवादी कथाकार र कवि हुन् । साहित्यका विभिन्न विधामा कलम चलाए तापनि आख्यानमा उनको लेखनी विशेष प्रभावशाली देखिन्छ । पुडासैनीका हालसम्म धुवाँ (२०६०) र डाक्टर अङ्कल (२०६७) कथासङ्ग्रह, सुखान्त (२०७१) उपन्यास र माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ (२०५७) कवितासङ्ग्रह प्रकाशित भएका छन् भने विभिन्न पत्रपत्रिकाहरूमा फुटकर रचनाहरू निरन्तर प्रकाशित भइरहेका छन् । यी कृतिहरूले आत्माराम शर्मा पुडासैनीको विशिष्ट साहित्यिक व्यक्तित्वलाई प्रकाशित पार्नुका साथै नेपाली साहित्यको गुणात्मक एवम् संख्यात्मक वृद्धिमा पनि सहयोग गरेका छन् । पुडासैनीका कृतिहरूमाथि सामान्य टिकाटिप्पणीहरू प्रकाशित भए तापनि उनका कृतिहरूको विस्तृत अध्ययन भने भएको छैन । त्यसै गरी केही कृतिमाथि अनुसन्धान भए पनि उनको समग्र व्यक्तित्व र कृतित्वको भने अनुसन्धान भएको छैन । अतः यस शोधकार्यमा आत्माराम शर्मा पुडासैनीको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वलाई विषय बनाइएको छ ।

१.२. समस्याकथन

आत्माराम शर्मा पुडासैनी सामाजिक यथार्थवादी, प्रगतिवादी कथाकार हुन् । समाजका जल्दाबल्दा विषयलाई टपक्क टिपेर मीठासपूर्ण भाषाका माध्यमले कथा, कविता र उपन्यास लेख्नु उनको विशेषता नै हो । आफ्ना रचनामा आफ्नो भोगाइको लेप लगाएर प्रस्तुत गर्न उनी सिपालु देखिन्छन् । उनको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वलाई आधार बनाएर सम्पन्न गरिएको यस शोधकार्यका समस्याहरू निम्न रहेका छन् ।

१) आत्माराम शर्मा पुडासैनीको जीवनीगत आयाम कस्तो छ ?

२) आत्माराम शर्माका व्यक्तित्वका पाटाहरू केके हुन् ?

३) आत्माराम शर्माका कृतित्वहरू केके हुन् ?

१.३. शोधकार्यको उद्देश्य

आत्माराम शर्मा पुडासैनी विशेष गरी आख्यानकार र कवि हुन् । सामाजिक, शैक्षिक, समस्याहरूलाई यथार्थरूपले प्रस्तुत गर्न उनी निरन्तर लागि परेका छन् । शोषित पीडित जनताका समस्यालाई लेखिएका उनका कथामा शाषक वर्गप्रति गम्भीर असन्तुष्टि व्यक्त गरिएका छन् । समसामयिक विषयवस्तुमा तीव्र प्रतिक्रिया दिइहाल्ने उद्देश्यका साथ सिर्जित उनका कृतिहरूको अध्ययन गरी उनको व्यक्तित्व केलाउन कार्य यस शोध प्रबन्धमा गरिएकोछ । बुँदा गतरूपमा यस शोधकार्यका उद्देश्य निम्नानुसार रहेका छन् ।

- १) आत्माराम शर्मा पुडासैनीको जीवनीगत आयाम केलाउनु,
- २) आत्माराम शर्माको व्यक्तित्वका पाटाहरूको खोजी गर्नु,
- ३) आत्माराम शर्माका कृतित्वको निरूपण गर्नु,

१.४. पूर्वकार्यको समीक्षा

आत्माराम शर्मा पुडासैनी विशेष गरी आख्यान र कवितामा चिनिएका साहित्यकार हुन् । आख्यान र कविता विधामा उनका चार ओटा पुस्तकाकार कृतिहरू प्रकाशित छन् । लामो समयदेखि नेपाली साहित्यमा क्रियाशील पुडासैनी हतार नगर्ने तर अल्छी पनि नगर्ने लेखक हुन् । उनका प्रकाशित कृतिहरू माथि विभिन्न पत्रिकाहरूमा टिप्पणी तथा समीक्षाहरू प्रकाशित भएका छन् । उनका कृतिका भूमिकामा पनि विभिन्न समीक्षा प्रकाशित छन् । उनका **धुवाँ** र **डाक्टर अङ्कल** कथासङ्ग्रहमाथि कृतिपरक शोधकार्य पनि सम्पन्न भइसकेका छन् तिनै सामग्रीहरूलाई यहाँ पूर्वकार्यका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

समालोचक रमेश प्रसाद भट्टराईले (२०६०) **नयाँ यात्राको शुभकामना** मा **धुवाँ** कथासङ्ग्रहको र कथाकारको वैशिष्ट्यमाथि प्रष्ट पाउँदै लेखेका छन् “आत्माराम शर्मा प्रगतिशील कथाकार हुन् । त्यसैले उनका कथामा प्रगतिवादी चेतना पाइन्छ । परम्परागत नेपाली समाजको सामाजिक रूपान्तरणका बाधक तत्त्वलाई उनले ठम्याएका छन् र त्यस्ता तत्त्वका विरुद्ध सङ्घर्षको उद्घोष पनि गरेका छन् ।

यस लेखमा आत्माराम शर्माको कृतित्वका बारेमा निष्कर्षात्मक कुरालाई अभिव्यक्त गरिएको छ तर उनका कृतित्वका बारेमा विस्तृत अध्ययन भने भएको छैन ।

आत्माराम शर्माको कृतित्वलाई प्रस्ट्याउँदै आख्यानकार रमेश विकलले धुवाँ कथासङ्ग्रहको भूमिका (२०६०) मा लेखेका छन् “सामाजिक विसङ्गति, आर्थिक विषमता, प्रशासनिक अव्यवस्था, राजनीतिक भ्रष्टाचार, प्रणयप्रसङ्ग सबै राजनीतिक विषय लिँदा पनि यहाँ कुनै खास दल वा खास भन्डा (वाद) को पक्ष विपक्ष अँगालेर हिँडेको नभएर समग्र विकृति विसङ्गतिप्रति आलोचनात्मक विश्लेषण गर्न खोजिएको छ । यस प्रसङ्गमा विकलले धुवाँ कथासङ्ग्रहमा आधारित भएर कथाकारिताको चर्चा गरेका छन् तर आत्माराम शर्माको समग्र कृतित्वका बारेमा भने खासै चर्चा गरिएको छैन ।

आत्माराम शर्मा पुडासैनीले लेखेको डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहको समीक्षा गर्दै सुलोचना मानन्धरले (बुधबार साप्ताहिक, २०६८ साउन १३ बुधवार) लेखेकी छिन् “डाक्टर अङ्कलले केही हदसम्म किशोरवस्थामा अभ्रै विवेक निर्माणका निमित्त सहयोग पुऱ्याउँछ भन्ने मेरो विश्वास छ ।” यस समीक्षात्मक लेखमा पनि डाक्टर अङ्कल सङ्ग्रहले समाजमा पार्न सक्ने सकारात्मक प्रभावका बारेमा केही उल्लेख गरे तापनि कृतिकै गुणत्व प्रकाशनमा भने केही खुलस्त पारेको छैन ।

सुखान्त उपन्यासको कृति समीक्षा गर्दै दृष्टि साप्ताहिक (२०७१ मङ्सिर १६ गते मङ्गलबार) शार्दूल भट्टराईले लेखेका छन् “दुःखी जीवनका कथाव्यथालाई उजागर गर्ने कथाकार हुन्, आत्माराम शर्मा । उनी दुःखी र विपन्न जीवनका कथाहरूमा लेखकले ध्यान दिनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्छन् ।” यस लेखकमा भट्टराईले आत्माराम शर्माका व्यक्तित्व र उनका वैचारिकतालाई स्पष्ट पारेका छन् तर व्यक्तित्व र कृतित्वका विस्तृत आयामलाई खोतल्ने काम भने गरेका छैनन् ।

समीक्षक सुरेश ढकालले कान्तिपुर कोसेलीमा (२०७१ माघ २४ गते शनिबार) लेखेका छन् “उपन्यासमार्फत् आफ्नो भविष्य निर्माणमा चिन्तन र तल्लिन किशोरहरू मिहेनत गर्ने सङ्घर्षशीलहरूको कथा भनेर र सुखान्तका सम्भावना बताएर मानौं उपन्यासकार आफ्नो नैतिक जिम्मेवारी पूरा गर्न चाहन्छन् ।” यस लेखमा समीक्षकले उपन्यास लेखनको उद्देश्यलाई सङ्केत गरेका छन् तर आत्माराम शर्माको समग्र व्यक्तित्व र कृतित्वलाई खासै चिर्न सकेको छैन ।

राजधानी दैनिकमा (२०७२ चैत्र ७ गते शनिबारको) समीक्षक सुरश प्राञ्जलीले सुखान्त उपन्यासको समीक्षा गर्दै लेखेका छन् “प्रविधिले निर्देश गरिरहेको आजको समाजका ढोगी मान्छेमा विकसित हुँदै गइरहेको व्यक्तिवादिताप्रतिको एक खाले प्रहार नै मानेपनि हुन्छ यो किताबलाई ।” उक्त समीक्षाले सुखान्त उपन्यासका सामान्य गुणदोष केलाउने काम गरे पनि समग्र कृतित्वका विषयमा प्रकाश पार्न सकेको छैन ।

आत्माराम शर्मा स्थापित साहित्यकार हुन् । उनका कृतिहरूको फुटकर रूपमा धेरै नै टिका टिप्पणी भएका छन् भने उनका कतिपय कृतिमाथि शोधकार्य पनि भएका छन् । शर्माका साहित्यकर्मले नेपाली समाजमा पारेका सकारात्मक प्रभाव, उनको जीवनीका उतार चढाव, उनका व्यक्तित्वका विविधताहरूका विषयमा भने विस्तृत शोधकार्य भएको छैन । सो कार्यलाई पूर्णता दिने प्रयत्न यस शोधकार्यमा गरिनेछ त्यसका साथै आत्माराम शर्माको जीवनी व्यक्तित्व र कृतित्वको विशद् अध्ययन यस शोधकार्यमा गरिएको छ ।

१.५ अध्ययनको औचित्य, महत्त्व र उपयोगिता

साहित्यकार आत्माराम शर्माले नेपाली साहित्यमा कथा, उपन्यास र कविता लेखेर आफ्नो छुट्टै पहिचान बनाएका छन् । उनको जीवनी व्यक्ति र कृतित्वको बारेमा खोज अनुसन्धान गरी व्यक्तित्व र कृतित्वलाई प्रकाशित पार्नु यस शोधकार्यको औचित्य हो । शोधकार्यबाट पाठकले शर्माका व्यक्तित्व र कृतित्वका बारेमा ज्ञान हासिल गर्न सक्नेछन् भने आत्माराम शर्माका बारेमा वा उनका कृतिका बारेमा थप अनुसन्धान गर्ने शोधार्थीलाई यस शोधकार्यले विशेष सहयोग गर्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनको सीमाङ्कन

प्रस्तुत शोधकार्यमा आत्माराम शर्मा पुडासैनीको कृतिहरूका आधारमा उनको व्यक्तित्व र कृतित्वको अध्ययन गरिएको छ । उनको जीवनीका उतार चढाव व्यक्तित्वको विविध पाटाहरूको अध्ययन गर्दै उनका कृतिहरूको विधातात्विक अध्ययन गर्नु नै यस शोधकार्यको सीमा हो ।

१.७. सामग्री सङ्कलन विधि

यस शोधकार्यलाई पूर्णता दिन सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालय विधि अपनाइने छ साथै शोधनायकसितको अन्तर्वार्ता, सम्बन्धित क्षेत्रका विद्वान्सितको सहयोगमार्फत् पनि सामग्री सङ्कलन गरिएको छ ।

१.८. सैद्धान्तिक ढाँचा र शोधविधि

यस शोधकार्यको विषय जीवनी, व्यक्तित्व र कृतित्व रहेकाले यसलाई सैद्धान्तिक रूपमा सहजसाध्य बनाउन आगमनात्मक, विवरणात्मक तथा वर्णनात्मक विधिहरू अपनाइएको छ ।

१.९. शोधपत्रको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई व्यवस्थित रूपले सम्पन्न गर्नका लागि निम्नानुसारको रूपरेखा (परिच्छेद योजना) लाई अङ्गीकार गरिएको छ ।

पहिलो परिच्छेद : शोधपरिचय

दोस्रो परिच्छेद : आत्माराम शर्माको जीवनी

तेस्रो परिच्छेद : आत्माराम शर्माको व्यक्तित्व

चौथो परिच्छेद : आत्माराम शर्माको कृतित्व

पाँचौ परिच्छेद : सारांश तथा निष्कर्ष

अन्त्यमा सन्दर्भसामग्री सूची रहेको छ ।

दोस्रो परिच्छेद

आत्माराम शर्माको जीवनी

२.१. पुख्यौली, जन्मस्थान र जन्म

आत्माराम शर्माको पुर्खाको बासस्थान ३४० वर्ष अगाडि पश्चिम नेपालको अछाम जिल्लामा भएको बुझिन्छ । उनका पुर्खा लगभग ३४० वर्ष भन्दा पछाडि अछाम जिल्लाबाट काठमाडौं जिल्लाको पूर्वतर्फ रहेको डाँछी गा.वि.स.को गजरकोटमा बसाई सरेको पाइन्छ । त्यस पश्चात् लगभग १०० वर्ष अगाडि उनका पुर्खा काठमाडौं जिल्लाकै भद्रबास गा.वि.स. मा बसाई सरेको पाइन्छ । (शर्माबाट प्राप्त जानकारी अनुसार)

बाबु विनायक पुडासैनी र आमा मधोदरा पुडासैनीका साहिला छोरा तथा हजुरबुबा गणेशप्रसाद पुडासैनी र हजुरआमा भुवनकुमारी पुडासैनीका साहिला नाति आत्माराम शर्माको जन्म वि.स. २०२० साल मङ्सिर १५ गते काठमाडौं जिल्लाको भद्रबास गा.वि.स. वडा नं. ४ मा भएको हो ।

२.२ बाल्यकाल

आत्माराम शर्माको बाल्यकाल केही समय भद्रबास तथा केही समय चाबहिल गरी दुई ठाउँमा बितेको देखिन्छ । वि. सं १९९४ सालमा बाजे गणेशप्रसाद पुडासैनी ज्ञानेश्वरमा बसाई सरी पुनः २००४ सालमा चाबहिलमा बसाई सरेकाले उनको बाल्यकालीन केही समय चाबहिलमा हजुरबुबासँग बितेको हो । जन्मेदेखि सात वर्षको उमेरसम्म उनी भद्रबासमै बसे । त्यसपछिका तीन वर्ष उनी आफ्ना पितामहको घर चाबहिल मैजुबहालमा बसेको देखिन्छ । दश वर्षको भएपछि उनी १६ वर्षसम्म भद्रबासमै बस्न थाले ।

२.३ शिक्षादीक्षा

२०२५ सालबाट शिक्षारम्भ गरेका शर्माले एउटै विद्यालयमा पढ्न पाएनन् । एक र दुई कक्षा आदर्श मा.वि. भद्रबासमा पढेका शर्माले पाँच कक्षादेखि एस.एल.सी.सम्मको अध्ययन भद्रबासमा नै रहेर

उत्तीर्ण गरे । शर्माले बाल्यकालीन समय हाँसखेल गरेर बिताए । उनी सानो छँदा गुच्चा, डण्डीबियो, भकण्डो आदि खेल्थे ।

‘गाम्चाली लाटो’ भनिने एउटा किसानको बारीमा फलेको फर्सी चोरेर भकण्डो खेल्दा आफूलाई गाली नगरी त्यस कृषकले आफ्ना बाबुको अगाडि आएर रोएको आत्माराम शर्माले देखे । त्यस घटनाले उनको बाल्य जीवनमा निककै प्रभाव पायो । त्यसपछि शर्माको बाल्यकालीन चञ्चलतामा परिवर्तन आई भद्रता सुरू भयो । एस.एल.सी. उत्तीर्ण गरेपछि शर्माले काठमाडौंको प्रदर्शनीमार्गस्थित रत्नराज्य क्याम्पसबाट चार वर्षको अबधि लगाएर स्नातक तह उत्तीर्ण गरे । शर्माले २०६० सालमा आएर त्रिभुवन विश्वविद्यालय कीर्तिपुरबाट नेपाली विषय लिई स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण गरे ।

२.४ दाम्पत्य तथा पारिवारिक जीवन

२०४५ सालबाट दाम्पत्य जीवनको सुरुवात गरेका आत्माराम शर्माले भक्तिविलास दाहाल र मुना दाहालकी पुत्री विमला दाहालसँग विवाह गरेका हुन् । २०४७ साल जेष्ठ १९ गते उनका जुम्ल्याहा दुई सन्तान छोरा आजाद र छोरी आस्था जन्मिए । सरकारी जागिरे शर्माको मध्यम बर्गीय परिवारमा खाने र लगाउनेको समस्या नभएको बुझिन्छ । वर्तमानमा उनको पारिवारिक जीवन सामान्य रूपमा अगाडि बढेको पाइन्छ ।

२.५ साहित्य लेखनमा प्रेरणा र प्रभाव

आत्माराम शर्मा आदर्श मा.वि. भद्रवासमा पढ्थे । त्यहाँका शिक्षक सुरेश आले मगरको प्रेरणाले विद्यार्थीहरूले भित्तेपत्रिका निकालेका थिए । त्यसमा आत्माराम शर्माले ‘देवता’ शीर्षकको कविता प्रकाशित गरे । त्यही उनको प्रथम साहित्यिक रचना हो । महाकवि लक्ष्मी प्रसाद देवकोटाको ‘यात्री’ कविताबाट प्रभावित भई कविता लेख्नको सुरुवात गरेको बताउने शर्माले अद्यावधि लेखनलाई निरन्तरता दिइरहेका छन् । रमेश विकलले लेखेको कथा “मेरी सानी भतिजी प्रतिमा” कथाबाट शर्मा प्रभावित भए । नजिकैको गाउँमा भएकाले त्यसको केही वर्षपछि उनको रमेश विकलसँग निकटता पनि बढ्यो । विश्वविद्यालयीय अध्ययनको प्रारम्भसँगै २०३६ सालमा भएको विद्यार्थी आन्दोलन तथा जनमतसङ्ग्रहमा सक्रिय सहभागिता जनाएका शर्मा आफू राल्फा, बुटपालिसजस्ता साहित्यिक

आन्दोलनबाट प्रभावित भएको स्वीकार्छन् । नेपाली साहित्यकारहरूमा रमेश विकल, मोदनाथ प्रश्रित आदिका प्रगतिवादी साहित्यबाट प्रभावित शर्माले पारिजातको शुन्यवाद र विश्वेश्वरप्रसाद कोइरालाको अराजकतावादलाई पढे । लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाबाट प्रभावित शर्माले देवकोटाको स्वच्छन्दतावादलाई पनि पढे साथै विश्वसाहित्यका गोर्की, लुसुन आदीलाई पढे । यसरी मुलतः मार्क्सवादी चिन्तन र लेनिनवादी साहित्यिक प्रगतिवादबाट प्रभावित शर्माले आफ्नो लेखनलाई त्यही दिशामा निरन्तरता दिइरहेका छन् ।

२.६ रुचि र स्वभाव

बाल्यकालमा बालसुलभ स्वभावका आत्माराम शर्मा क्रमशः गम्भीर बन्दै गए । भकुण्डो, डण्डीवियो आदि खेलन रूचाउने शर्मा एस.एल.सी. पास भएपछि कविता र कथा लेखनमा रमाउन थाले । आत्माराम शर्माका अनुसार २०३६ साल अगाडि पञ्चायती व्यवस्था अन्धकारमय थियो । त्यस समयमा परिस्थिति सङ्गीन थियो । त्यसै समयको राजनैतिक र साहित्यिक अभियानबाट प्रभावित शर्माको रूचीको क्षेत्र राजनीति र साहित्य भयो । मूलतः कथा र कविता लेखनमा लागेका शर्माले राजनीति, पत्रकारिता, दर्शन र इतिहास आदि विषयमा रूची राखे । हाल पनि उनको रूचीको विषय त्यही नै हो ।

बहिर्मुखी स्वभावका धनी आत्माराम शर्मा साथीभाइ र बन्धुबान्धवसँग व्यवहार गर्दा शिष्ट पाइन्छन् । हाँसिलो मिजासका शर्मा सहयोगी रहेको मित्रहरूबाट बुझिन्छ । शर्मा साथीभाइहरूमा प्रिय, घरछिमेकमा आदरणीय र सहयोगी तथा कुनै पनि विषय अध्ययनको स्थितिमा गम्भीर देखिन्छन् ।

२.७ निष्कर्ष

ग्रामीण जनजीवनमा जन्मेका तर काँठ परिवेशमा हुर्किएका आत्माराम शर्माले केही समय भद्रवास र केही समय चाबहिल गरी स्नातकोत्तर पुरा गरेका छन् । २०४५ बाट पारिवारिक बन्धनमा प्रवेश गरेका शर्मा श्रम राष्ट्रिय मा. वि. मा शिक्षक भै कार्यरत भए पनि विवाहपछि 'नेपाल दूरसञ्चार संस्थान' बाट जागिरे जीवन सुरू गरेका हुन् । सानो उमेरमा भकुण्डो, डण्डीवियो आदि खेल्ने शर्मा स्वभावले गम्भीर तथा रूखो पनि देखिन्छन् । समग्रमा आत्माराम शर्माको जीवनी सुखमय तथा सिर्जनशील देखिन्छ ।

तेस्रो परिच्छेद

आत्माराम शर्माको व्यक्तित्व

३.१ शर्माको शारीरिक व्यक्तित्व

आत्माराम शर्मा केही होचो कद, कल्साउँदो रङ्ग, लाम्चो अनुहार र ठूला निधारका छन् । शर्मा मधुमेहका विरामी भएकाले अस्वस्थ छन् । ती रोगले गर्दा उनको दृष्टिशक्ति पनि कमजोर छ । त्यसका लागि उनले +१.५ पावरको चश्मा लगाउने गरेका छन् ।

३.२ जागिरे व्यक्तित्व

२०४० सालमा श्रम राष्ट्रिय मा.वि. कुमारीगाल, काठमाडौंमा स्थायी शिक्षक भई जागिरे जीवनको सुरुवात गरेका आत्माराम शर्माले २०४५ सालमा त्यस जागीरलाई छोडी 'नेपाल दूरसञ्चार संस्थान' मा चौथो तहमा प्रवेश गरेको देखिन्छ । उनी हालसम्म त्यसै संस्थानमा पाँचौ तहमा कार्यरत छन् ।

३.३ सामाजिक व्यक्तित्व

२०३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलनदेखि नेपाली राजनीतिमा सक्रिय शर्मा ०५६ सालसम्म पनि सक्रिय रहेको बुझिन्छ । त्यस यता उनी राजनीतिमा सक्रिय देखिंदैनन् । सामाजिक सेवामूलक क्षेत्रमा भने सक्रिय देखिन्छन् । गाउँको टोलसुधार समितिमा रहेर काम गरेको देख्दा यसको पुष्टि हुन्छ ।

३.४ साहित्यिक व्यक्तित्व

कविताबाट साहित्य लेखनमा प्रवेश गरी २०४० सालदेखि पत्रकारितामा संलग्न भएका आत्माराम शर्माले निबन्ध, उपन्यास र कथातिर हात चलाएको पाइन्छ । उनको साहित्यिक व्यक्तित्वलाई निम्नलिखित रूपमा देखाइएको छ :

३.४.१ कवि व्यक्तित्व

आत्माराम शर्माले लेखेको पहिलो कविता **देवता** शीर्षकको हो । उनले शैली र विषयवस्तुगत मौलिकतातिर अभिरूची राख्दै २०५० सालपछि कविता लेखनलाई गति दिए । परिणामतः २०५७ सालमा उनको २८ वटा कविताको संगालो **माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न** शीर्षकको कवितासङ्ग्रह प्रकाशित भयो । त्यसैले उनको कवि व्यक्तित्वलाई स्थापित गर्‍यो । वर्तमानमा पनि उनले कविता लेखनलाई निरन्तरता दिइरहेका छन् ।

३.४.२ कथाकार व्यक्तित्व

आत्माराम शर्मा कथा लेखनमा निकै अगाडि छन् । पहाडी पुडासैनीको नाममा २०४३ सालमा 'आमाको चित्कार' शीर्षकको कथा भित्तेपत्रिकामा प्रकाशन गरी शर्माले कथा लेखनको सुरूवात गरेका हुन् । २०५० सालपछि उनले कथालेखनलाई गति दिएको पाइन्छ । उनको **धुवाँ** (२०६०) कथासङ्ग्रह र **डाक्टर अङ्गल** कथासङ्ग्रह प्रकाशित भएको देखिन्छ । यी पुस्तकले उनको कथाकार व्यक्तित्वलाई स्थापित गरेको छ ।

आत्माराम शर्मा, प्रेमचन्द्र र खालिल जिब्रानबाट प्रभावित भएको पाइन्छ । नौ कक्षामा पढ्दा रमेश विकलद्वारा लिखित "मेरी सानी भतिजी 'प्रतिमा'" कथाबाट प्रभावित भएका शर्माको निकटता प्रदीप नेपाल, नारायण ढकाल आदिसँग बढ्दै जाँदा उनले कथा लेखनलाई गति दिएका हुन् । शर्माले पछिल्लो चरणमा समसामयिक विषयवस्तुलाई यथार्थरूपमा कथामा उतार्ने प्रयत्न गरेका छन् । उनले लघु कथा र आधुनिक कथा दुवै लेखेको देखिन्छ ।

३.४.३ उपन्यासकार व्यक्तित्व

आत्माराम शर्मा आख्यानलेखनमा निकै अगाडि छन् । विभिन्न समयमा साना आकारका आख्यानमा कलम चलाए तापनि २०५० साल पछि मात्र शर्माको आख्यानले गति लिएको पाइन्छ । **सुखान्त** (२०६९) उपन्यास प्रकाशनमार्फत् शर्माले आफ्नो उपन्यासकार व्यक्तित्वलाई उजागर गरेका छन् । आख्यानमा प्रेमचन्द्र र खालिल जिब्रानबाट बढि प्रभावित शर्मा मेरी सानी भतिजी प्रतिमा आख्यानबाट प्रभावित भई उपन्यासमा समसामयिक धारमा रहेर प्रस्तुत गरिएका समय सान्दर्भिक,

राजनैतिक, सामाजिक, वर्गीय तथा साँस्कृतिक शोषणलाई देखाई त्यस अवस्थाको परिवर्तनको आकाङ्क्षा गरिएको देखिन्छ । अन्त्यमा यर्थाथ ढङ्गले सामाजिक विषयवस्तुलाई दर्शाउन सक्षम शर्मा औपन्यासिक क्षेत्रका नवीन प्रतिभा हुन् ।

३.४.४ निबन्धकार व्यक्तित्व

आत्माराम शर्माले समसामयिक लेख र निबन्धमा पनि कलम चलाएका छन् । उनका ती रचना हालसम्म सङ्ग्रहका रूपमा आएका छैनन् । शर्माको लेखमा साधारणतः समसामयिक विषयवस्तु आएको हुन्छ भने निबन्धमा विशेषतः आत्मपरकता पाइन्छ ।

३.४.५ सम्पादक व्यक्तित्व

विश्वविद्यालयीय अध्ययनको सुरुवातसँगै पत्रकारितातिर आकर्षित भएका आत्माराम शर्माले २०४२ सालदेखि २०४७ सालसम्म हातेमालो द्वैमासिकको सम्पादकमण्डलमा रहेर काम गरे । २०५४ सालदेखि २०५९ सम्म अनौपचारिक सेवा केन्द्र (इन्सेक) द्वारा प्रकाशित प्राची तथा सचेतना को कार्यकारी सम्पादक भएर शर्माले काम गरेका थिए । साथै इन्सेक अभियान मासिक, श्रोता क्लब, उत्साह त्रैमासिक जस्ता पत्रिकाको सम्पादनमा समेत संलग्न भएका शर्माले नेपाल टेलिकम प्रा.लि. कर्मचारी सङ्गठनबाट प्रकाशन हुने सञ्चार पत्रिकाको सम्पादक रहेर काम गरेको पाइन्छ । काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. ७ वडा समितिद्वारा प्रकाशित वडास्मारिका को सम्पादन गरेका उनले २०६१ सालयता शब्द संयोजन मासिक साहित्यिक पत्रिकाको सम्पादन गर्दै आइरहेका छन् ।

३.५ निष्कर्ष

मध्यम कद, लाम्चो अनुहार र ठूलो निधारका धनी आत्माराम शर्माले २०४० सालबाट शिक्षक जीवन सुरू गरी २०४५ बाट दूर सञ्चार संस्थानको जागीरे जीवन सुरू गरेका हुन् । विभिन्न राजनैतिक आन्दोलनमा सक्रिय सहभागितामार्फत् तथा टोल सुधार समितिमा रहेर समाज सेवामा सहभागि शर्माले देवता कवितामार्फत् कविता लेखनमा २०५० सालबाट प्रवेश गरेका हुन् । २०५७ सालमा माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ कवितासङ्ग्रह प्रकाशित गरेका शर्माले २०४३ सालमा आमाको चित्कार कथामार्फत् कथालेखनको सुरुवात गर्दै २०६० सालमा धुवाँ कथासङ्ग्रह तथा २०६७ सालमा

डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रह प्रकाशन गर्न सफल भएका छन् । २०७१ सालमा शर्माको आख्यानकारिता सुखान्त उपन्यासमार्फत् दर्शाएको छ । विभिन्न समयमा प्रकाशित अन्य निबन्धात्मक रचना र सम्पादकीय रचना पनि प्रकाशन गर्ने शर्माले २०६१ साल यता शब्द संयोजन मासिक पत्रिकाको साहित्यिक पत्रिकाको सम्पादन गर्दै आइरहेका छन् ।

चौथो परिच्छेद

आत्माराम शर्माको कृतित्व

आत्माराम शर्माले कथा, कविता, लघुकथा र निबन्ध विधामा कलम चलाए तापनि उनी मूलतः कथाकारका रूपमा चिनिन्छन् । २०४३ सालदेखि कथालेखन थालेका शर्मा आजसम्म पनि निरन्तर रूपमा त्यस कार्यमा लागि रहेका छन् । पन्द्र ओटा कथाहरूको सङ्गालो धुवाँ कथासङ्ग्रह उनको पहिलो प्रकाशित कथासङ्ग्रह हो ।

४.१ धुवाँ कथासङ्ग्रहको संरचना

२०६० सालमा प्रकाशित धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्र ०५४ सालदेखि २०६० सालको बिचमा लेखिएका घटीमा तीनपेज र बढीमा नौ पेजसम्मका जम्मा ९५ पृष्ठमा समेटिएका पन्द्र ओटा कथाहरू छन् । कथाहरू निम्नलिखित छन् । १) अमूर्तदौतरी (१-७), २) डायरीको कथा (८-१२), धुवाँ (१३-१८), ४) खोई ! हाम्रो लम्साल बूढो ? (१९-२४), ५) ईर्ष्या (२५-२८), ६) गठन/विगठन (२९-३३), ७) समवेदना (३९-४४), ८) दुःख बारेको बर्ष (४२-५१), ९) अन्तर्वेदना (५२-५७), १०) उत्सर्ग (५८-६४), ११) बयान (६५-७०), १२) अस्वीकृत मृत्यु (७१-७८), १३) आतङ्ककारी (७९-८५), १४) विस्मृत आस्था (८६-९०) र १५) एकदिन (९१-९५) । 'साहित्य सदन नेपाल' बाट यस कथासङ्ग्रहको कथातत्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, भाषाशैली, दृष्टिविन्दु र उद्देश्यका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.२. कथानकका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

४.२.१ अमूर्तदौतरी

अमूर्तदौतरी कथा सामाजिक कथावस्तुमा आधारित छ । यसभित्र अनुप र मालाको प्रेमसम्बन्ध विछोडमा टुङ्गिएको छ । लता आफ्नो पति महावीर बस्नेत जोगी भएर हिडेकाले एकली र निराश देखिन्छे

। छोरी मालाको विवाहको विषयलाई लिएर चिन्तित देखिन्छे । उक्त अनुपका बाबु लोकनाथ ब्राह्मण आफूले बाल्यकालमा आफ्ना साथीहरूसँग साथी वर्षपछि घण्टाघरमा भेट्ने भनी गरेको वाचा पूरा गर्न नसक्ने भएपछि छोरालाई त्यहाँ जान अह्राउँछन् । बाबु विरामी भएको खबरले मालालाई आउँदो हिउँदमा विवाह गर्ने वाचा बाँधेर हिडेको अनुप बाबुले भने अनुसार गर्न तयार हुन्छ । केही दिनपछि लोकनाथ ब्राह्मणको मृत्यु हुन्छ । त्यसको केही दिनपछि बैशाख एक गतेपछि अनुप काठमाडौंमा आउँछ र घण्टाघरमा जान्छ । त्यहाँ उसले बाबुका एकमात्र साथीलाई भेट्छ । कोही साथी नदेखि जोगी महावीर बस्नेत त्यहाँ तत्कालै मर्दछ । रमिता हेर्न आउनेहरूमा माला पनि देखिन्छे । मालाले विवाह गरिसकेको अनुपले देख्छ र बेहोस हुन्छ । लताको निराशावादी जीवन दृष्टि, अनुपको आशावादी दृष्टिकोण, लोककथा ब्राह्मणको जीवन-मृत्यु सम्बन्धी दार्शनिक अभिव्यक्ति र महावीर बस्नेतको आध्यात्मिक अभिव्यक्तिले कथामा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ । यसरी धेरै कथानक र द्वन्द्वको समिश्रणका कारण मुख्य कथानक पहिचान गर्न गाह्रो देखिन्छ । कथानकको सुरूवात अनुप र मालाको प्रेमबाट तथा अन्त्य विछोडबाट टुङ्गिएको देखाइनुले केन्द्रीय कथानक अनुप र मालाको प्रेम कथा नै हो भनी अनुमान गर्न सकिन्छ । पर्याप्त कौतुहल जागृत हुने यस कथानकभित्र धेरै नाटकीय घटना शृङ्खलाहरू देखिन्छन् । साङ्गठनिक जटिलताका कारण कथानकले पर्याप्त गति लिनसकेको छैन । कार्यकारण शृङ्खला कमजोर देखिन्छन् । यति हुँदाहुँदै पनि कथानकले भरपुर मनोरञ्जन प्रदान गर्दछ । कथानक रैखिक ढाँचामा अगाडि बढेको छ ।

४.२.२ डायरीको कथा

डायरीको कथा कथामा सागरले आफ्नो मित्र मधुको मृत्यु भएको १५ दिन पश्चात् मधुसँग सम्बन्धित संस्मरणहरूलाई डायरीमा उताउँ गरेको प्रसङ्गबाट कथानकको थालनी भएको छ । मूलतः २०३६ सालदेखि ०५४ सालसम्म घटेका राजनीतिक घटनाहरूमा आधारित भएर यो कथा लेखिएको छ ।

२०३७ सालदेखि सुरू भएको सागर र मधुको मित्रता २०४२ सालसम्म कायम रहेको हुन्छ । त्यसवेला दुवैजना विद्यालयमा शिक्षक हुन्छन् । पछि मधु राजनीतिक पार्टीको कार्यकर्ता भएर गाउँ पसेपछि करीव १२ वर्ष दुई जनाको भेट भएको हुँदैन । बहुदलीय व्यवस्था स्थापना भएको दुई वर्षपछि

दुबैको भेट हुन्छ । मधु क्यान्सरको रोगी भएर उपचारका लागि काठमाडौँ आएको हुन्छ । काठमाडौँमा कोठा लिएर परिवार सहित बसेको मधुमा राजनीतिक नैराश्यता उत्पन्न भइसकेको हुन्छ । प्रस्तुत कथा बहुदलीय व्यवस्थाभित्र देखिएको विकृति, नेता र पार्टीभित्र देखिएको अवसरवादी प्रवृत्तिबाट विचलित मधुको उपचार गर्न नसकेर मृत्यु भएको हुन्छ । मधुको मृत्युपश्चात् मधुकी छोरीको पनि ४५ दिनपछि मृत्यु हुन्छ । मधु र सागर बिच र राजनीतिलाई हेर्ने दृष्टिकोण पहिले पञ्चायतकालीन समयमा फरक हुन्छ । पछि मधुमा देखिएको वैचारिक परिवर्तनले कथामा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ । कार्यकारण श्रृङ्खलामा श्रृङ्खलित प्रस्तुत कथानकले कौतूहल उत्पन्न गराएको छ । मधुका छोराछोरीले डायरी छोडेर गएको घटनासँगै गति लिएको कथानकमा सागरले मधुको सम्पूर्ण डायरी पढिसके पछि चरमसङ्कट उत्पन्न हुन्छ । त्यसपछिका घटनाहरू सङ्घर्षद्वासाका परिणति हुन् । कथा रैखिक शैलीमा अधिबढेको छ ।

४.२.३ धुवाँ

बेरोजगार युवा निशान्तको मनोद्वन्द्वबाट सुरु भएको धुवाँ कथामा विशेषतः भुटानी शरणार्थीहरूको समस्यालाई विषयवस्तु बनाइएको छ । त्यसबाहेक बेरोजगारी र परिवारिक विघटन विषयलाई पनि समेटिएको छ ।

बेरोजगारीले अशान्त निशान्त परिवारिक कलहका कारण छुट्टिएर बसेको लप्टनबूढा र भुटानमा भएको भाषिक दङ्गाबाट प्रभावित भै भागेर नेपाल आएको किस्ने धुवाँ पुत्पुताइरहेको मुढा ताप्लै आफ्ना पीडा र व्यथालाई एक आपसमा बाँडिरहेका हुन्छन् । कुराकानीकै क्रममा किस्ने लाप्टनबूढाको सौतिनी आमाको छोरा भएको रहस्य खुल्छ । लप्टनबूढाका बाबु पल्टनमा जागिरे हुँदा भुटानमा घरजम गरेर बसेका बेलामा किस्नेकी आमासँग विवाह भएको हुन्छ । पछि केशर लप्टन नेपाल फर्किए पछि बाबुसँग किस्नेको भेट भएको हुँदैन । किस्ने आफ्नो भाइ भएको थाहा पाएपछि हृदयरोगका कारण लप्टनबूढाको मृत्यु हुन्छ । त्यसैबेला किस्नेलाई प्रहरीले आएर उसकी छोरीले बच्चा पेटमा भएको अवस्थामा आत्महत्या गरेको हुँदा हाकिमको घरमा गएर लास बुझ्न आग्रह गर्छ । यो घटनालाई सहन नसकी हुनमुनिएको किस्ने टाउको फुटेर मर्छ । यसरी घटनाको समाप्ति हुन्छ । धुवाँलाई प्रतीक बनाउनै बच्चाहरूले गरेको कुराकानी, निशान्तको मनोद्वन्द्व तथा तीन पात्र बिचको संवादले कथामा पर्याप्त

द्वन्द्वको सिर्जना गरेका छ । तीनजना पात्र आगो तापन बसेदेखि गति लिएको कथानकमा किस्ने लप्टनबूढाको सौतेनी आमाको छोरा भएको घटनाको उद्घाटनसँगै चरमसङ्कटको अवस्था आउँछ । त्यसपछिका घटनाक्रमहरू सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । कार्यकारण श्रृङ्खलामा श्रृङ्खलित रैखिक ढाँचामा लेखिएको प्रस्तुत कथाको त्रासद् अन्त्य भएको छ ।

४.२.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?

कृष्णबहादुर लम्सालको दिनचर्याको चर्चासँगै सुरु भएको खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ? कथामा पञ्चायतकालीन घटनादेखि माओवादी जनयुद्धकालीन घटना श्रृङ्खलालाई समेटिएको छ । आर्थिक अभाव (गरिबी) मा हुर्किएको लम्साल बूढाले भारी बोकेर आफ्नो महिलो छोरालाई कक्षा पाँचसम्म पढाएको हुन्छ । त्यस छोरालाई भनसुन गरेर पिऊनमा जागिर गराउँछ । त्यस्तै कान्छो छोरालाई एस. एल.सी. सम्म पढाउँछ । राजनीतिक क्रियाकलापमा पञ्चायतकालदेखि नै सहभागिता जनाउने लम्साल बूढो देशी विदेशी समाचारहरू कान ठाडो पारी-पारी सुन्ने गर्छ । ऊ केही समयदेखि सुनिएको माओवादीको विषयमा जान्न एकदम उत्साहित हुन्छ । एकदिन गाउँमा जेठो छोरालाई प्रहरीहरूले माओवादी आतङ्ककारीको आरोपमा लिएर गएको घटना सुनेपछि लप्टनबूढा घर जान्छ । घरमा पुगेपछि आतङ्ककारीको बाबु भनी आरोप लगाई प्रहरीले लप्टनबूढालाई प्रकाउ गर्छ । त्यसको केही दिनपछि बाबु र छोरा दुवैको प्रहरीद्वारा हत्या हुन्छ । कृष्णप्रसाद लम्सालको मनोद्वन्द्वले यस कथामा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ । कृष्णप्रसादको माओवादी जनयुद्धका बारेमा जान्ने उत्सुकतासँगै गतिलिएका कथानकमा गाउँमा कृष्णप्रसादको जेठो छोरा प्रहरीद्वारा आतङ्ककारीको आरोपमा प्रकाउ परेको घटनापछि चरमसङ्कटको अवस्था सिर्जना हुन्छ । यसपछिका घटना सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । समग्रमा कार्यकारण श्रृङ्खलामा श्रृङ्खलित यो कथानक पाठकमा पर्याप्त उत्सुकता जगाउन सफल भएको छ । यो कथा रैखिक ढाँचामा लेखिएको छ ।

४.२.५. ईर्ष्या

कृष्णप्रसादकी छोरी विष्णुमैयाँ बले घर्तीको छोरा बरूणसँग पोइल गएको घटनासँगै सुरू भएको इर्ष्या कथाको कथानकमा विष्णुमैयाँको लोग्नेको सरकारी जागिर खाएको तीनवर्षपछि दशैंको वेलामा घर फर्कदा गाडी दुर्घटनामा मृत्यु हुन्छ । त्यसपछि गर्भवती रहेकी विष्णुमैयाँले छोरा सागरलाई जन्मदिन्छे । मेलापात र अर्मपर्म गरेर सागरलाई पढाउँछे । सागर डाक्टर हुन्छ । सागरको विवाह पल्लो गाउँको हेडमास्टरकी छोरीसँग विवाह हुन्छ । विष्णुमैयाँको घरमा बुहारीको आगमनसँगै मनमनै जलेका गाउँलेहरू सासू र बुहारीलाई विभिन्न बाहानामा उचाल्दछन् । एकदिन छोराले आँप ल्याएर बुहारीलाई दिन्छ । बुहारीले सागरले ल्याएको आँप मध्ये दुई ओटा काट्छे । विष्णुमैयाँ बुहारीले खटाएर दिएको आँप खान्न । यसरी कथानक समाप्त हुन्छ । दुई पुस्ताको जीवनलाई लिएर कथा लेखिएको भए तापनि कथानकले पर्याप्त रूपमा कौतूहल उत्पन्न गरेको छ । विष्णुमैयाँको पतिको मृत्युसँगै गति लिएको कथानकमा गाउँलेले सासू र बुहारीलाई उचालेको घटनापछि चरमसङ्कटको अवस्था सिर्जना हुन्छ । त्यस पछिका घटना सङ्घर्षह्रासका परिणाम हुन्छ । गाउँलेको सासूबुहारीप्रतिको र सासूको बुहारीप्रतिको दोहोरो इर्ष्याले कथामा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ । कथानक रैखिक शैलीमा अधि बढेको छ । कथानक कार्यकारण श्रृङ्खलामा सङ्गठित रहेको छ ।

४.२.६ गठन/विगठन

आकारका दृष्टिले यस कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूमध्ये सबैभन्दा ठूलो यस कथाले पूरै दुई पुस्ताको जीवनीलाई समेटेको छ । मूलतः सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित यस कथाको कथानक यस्तो छ । राम र लक्ष्मण जुम्ल्याहा छोराहरू जन्मिएको ३ वर्षपछि गुणप्रसादकी पत्नी शारदाले जुम्ल्याहा छोरीहरू गङ्गा जमुनालाई जन्म दिन्छे । छोरी जन्मिएकोमा गुणप्रसाद पत्नीलाई हेला गर्दछ र छोरीहरूलाई पनि हेरचाह गर्दैन । छोराहरूलाई बोर्डिङ्ग स्कूलमा पढाउने गुणप्रसादले छोरीहरूलाई सरकारी विद्यालयमा पढाउन पनि आनाकानी गर्छन् । गङ्गा बाहेक अरू सबैले उच्चशिक्षा हासिल गरेपछि गुणप्रसादको परिवार काठमाडौँ बसाई सर्छ । त्यसपश्चात् अशिक्षित गङ्गाको विवाह काठमाडौँको काँठ परिवारमा हुन्छ । उसको लोग्ने जाँड खाने र जुगातास खेल्ने हुन्छ । गङ्गाले गरीबीलाई भेल्नुपर्छ । उता गङ्गाको विवाह भएको केही वर्षपछि जमुनाको विवाह काठमाण्डूमा सरकारी हाकिमसँग हुन्छ । जमुना सम्पन्न परिवारमा पर्छे । त्यसको केही वर्षपछि रामको विवाह हुन्छ । विवाहमा दिदी गङ्गाले पुराना लुगा र गहना लगाएर दाजुको विहेमा आएकाले माइतीको इज्जत गएको

भनी जमुनाले गङ्गालाई गाली गर्छे । बाबुले पनि जमुनाको कुरामा सही थाप्छ । त्यस घटनापछि गङ्गा कहिल्यै माइत नआउने अठोटका साथ घर फर्कन्छे । रामको विवाह भएको केही वर्षपछि लक्ष्मणको विवाह हुन्छ । त्यस विवाहमा माइतीले गङ्गालाई निम्तो पठाउदैनन् । गङ्गा दुखी हुन्छे । वेलावेलामा राम र लक्ष्मणको परिवारिक उन्नतिका कुरा सुन्ने गङ्गाले दाजुहरूका छोरा जन्मिएको कुरा सुन्छे । ऊ खुसी हुन्छे । राम लक्ष्मणका छोराहरूको ब्रतबन्धको भोलपल्ट बाबुआमा घर छोडेर हिडेको घटना गङ्गाले सुन्छे । त्यसको एक वर्षपछि गाउँलेहरूले गङ्गालाई उसका बाबुआमा पशुपतिमा मागेर बसेको कुरा सुनाउँछन् । घरबाट निकालिएको एकवर्ष पश्चात् पशुपतिको पञ्चदेवलमा बसिरहेका बाबु गुणप्रसाद र आमा शारदालाई लिन भनी गङ्गा जान्छे । गङ्गा बाबुआमालाई आफ्नो घर हिड्न भनी आग्रह गर्छे । यसरी कथानक समाप्त हुन्छ ।

जमुना र गङ्गा बिचको वादविवाद, गुणप्रसादलाई गाउँलेहरूले सुनाएका विभिन्न कुरा जस्ता प्रसङ्गले कथामा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ । गुणप्रसादले छोरी जन्मिएकोमा सुत्केरी पत्नीलाई गरेको बेवास्तासँगै गति लिएको कथानकमा गङ्गालाई दाजु लक्ष्मणको विवाहमा माइतीले नबोलाएको घटनासँगै चरमसङ्कट सिर्जन्छ । त्यसपछिका घटना सङ्घर्षहरूका परिणाम हुन् । कार्यकारण शृङ्खलामा सङ्गठित प्रस्तुत कथाको समाप्ति आदर्शोन्मुख देखिन्छ । रैखिक ढाँचामा लेखिएको प्रस्तुत कथाको आदि, मध्य र अन्त्य सङ्गठित छ ।

४.२.७ समवेदना

राजनीतिक विषयवस्तु समेटिएको **समवेदना** कथामा भ्रष्ट राजनीतिक परिवेश र पार्टी-पङ्क्तिको क्रियाकलापका विरुद्धमा बढेको जनआक्रोशलाई देखाइएको छ । कथानक यसरी सुरु हुन्छ ।

जागिरे शान्तासँग किशोरको भेट हुन्छ । निराश किशोरलाई शान्ता उत्साहित हुन प्रेरणा दिन्छे । आफूले लिएको पुस्तक फर्काएपछि किशोर त्यहाँबाट हिड्छ । ०५० सालको बाढीका कारण सम्पूर्ण परिवार गुमाएको किशोरले २०३५ साल देखि विद्यार्थी राजनीति र त्यसपछि पार्टीको भूमिगत राजनीति गरेको हुन्छ । २०४६ सालको आन्दोलनमा प्रहरीको कुटाइबाट छ महिनासम्म किशोरको मानसिक सन्तुलन बिग्रिएको हुन्छ । प्रजातन्त्र प्राप्तिपश्चात् पार्टीको जिल्ला राजनीतिमा सक्रिय किशोर, पार्टी र नेताभिन्न देखिएको स्वार्थका कारण राजनीतिबाट टाढा भएको हुन्छ ।

केही महिनापछि, किशोरले छोडेको किताबमा शान्तीले पल्टाउँछे । त्यहाँ किशोरले लेखेको चिठी भेट्छे । त्यस चिठिमा उसले पार्टीको र नेताहरूको क्रियाकलापबाट असन्तुष्ट भएर नयाँ पार्टी सङ्गठन निर्माण गर्न गाउँ पसेको कुरा लेखिएको हुन्छ । यस घटनाले दुःखित शान्ताले आँशु लुकाउने क्रममा गोरखापत्र उठाउँछे । त्यसमा किशोरको मृत्युको समवेदना छापिएको भेट्छे । शान्ता र किशोर बिच जीवनलाई हेर्ने दृष्टिकोणलाई लिएर भएको विवाद लगायत प्रसङ्गले कथामा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ । ।

किशोर र शान्ताबिचको भेटघाटसँगै कथानक गतिशील बन्छ । शान्ताले किशोरद्वारा लिखित चिठी पढेपछि कथामा चरमसङ्कट सिर्जना हुन्छ । त्यस पछिका घटना सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । कार्यकारण शृङ्खलामा शृङ्खलित प्रस्तुत कथा रैखिक शैलीमा अधि बढेको छ ।

४.२.८. दुःख बारेको वर्ष

साहित्यकार राहुलको लेखकीय व्यक्तित्वको वर्णनसँगै कथानक सुरू हुन्छ । २०५२ सालदेखि देशमा घटेका राजनीतिक हिंसालाई यस कथाको विषयवस्तु बनाइएको छ । सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित भएर कथा लेख्ने यथार्थवादी कथाकार राहुलले एकवर्ष यता कुनै रचना लेखेको हुँदैन । एकदिन सन्देश यसको कारणबारे बुझ्न राहुललाई भेट्न जान्छ । त्यसबेला राहुल रोइरहेको हुन्छ । देशको हत्याहिंसाको घटनाले विक्षिप्त राहुल दिउँसै रक्सी पिएर बसिरहेको हुन्छ । देशले दुःख बारेको वर्ष भएकाले आफूले नलेखेको कुरा सन्देशलाई राहुल भन्छ । आफूले डायरीमा सङ्कलन गरेका तत्कालीन हत्या र हिंसाका घटनाहरू सन्देशलाई राहुल देखाउँछ । त्यसमा सरकारी सेना र माओवादी सेना बिच भएको भिडन्त, राष्ट्रघाती सन्धी , भोकमरी समस्या आदि घटनाहरू सङ्कलित हुन्छन् । कुराकानीकै बिचमा लुगा ब्यागमा हाल्दै राहुल किरीया बस्न गाऊँ जान लागेको कुरा सन्देशलाई जानकारी गराउँछ । ट्याक्सी चल्ने बेलामा सन्देशलाई राहुलले गाउँबाट आएको चिठी दिन्छ । त्यस चिठिमा राहुलको जङ्गल पसेको कान्छो भाइ र सरकारी सेनामा जागिरे महिला भाइ एक अर्काको बन्दुकबाट भिडन्तका क्रममा मारिएको कुरा लेखिएको हुन्छ । सन्देश र राहुलको हिंसांलाई लिएर हर्ने दृष्टिकोणमा भएको भिन्नता र त्यससँग सम्बन्धित बहसले कथामा द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ । एकवर्ष यता राहुलले केही नलेखेको घटनाले कथानकमा गति प्रदान गर्छ । देशमा भएको हत्या र हिंसाको

शृङ्खलाका कारण राहुलले लेखन नसकेको कुरा सन्देशले थाहा पाउँछ । त्यसपछि कथानकमा चरमसङ्कटावस्थाको सिर्जना हुन्छ । त्यसपछिका अन्य घटनाहरू सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । यो कथा रैखिक शैलीमा आधारित छ । कार्यकारण शृङ्खलामा सङ्गठित यस कथाको अन्त्य दुःखद् देखिन्छ ।

४.२.९. अन्तर्वेदना

अन्तर्वेदना कथाको कथानकको सुरुवात सडकबालक मङ्गलबहादुर मरणासन्न भएर पुलमा लडिरहेको अवस्थाको चित्रणबाट हुन्छ । केशव र शशि कार्यालयको कामका शिलशिलामा पोखरा गएका हुन्छन् । दुवैजनाले महेन्द्रपुलमा तेह्र-चौधवर्षको एक बालक सडकमा अचेत अवस्थामा देख्छन् । त्यसपछि एक विद्यार्थीको सहयोगले केशव र शशीले त्यो बालकलाई अस्पताल पुऱ्याइदिन्छ र बालबालिकालाई सहयोग गर्ने संस्थालाई जानकारी गराइदिन्छ । पाँच दिनपछि उनीहरू दुईजना त्यस बालकको अवस्था बुझ्न अस्पताल जान्छन् । बालकलाई क्षयरोग लागेको हुन्छ । शशीले त्यस बालकको विगत जीवन बारेमा सोध्छे । बालकले आफ्नो विगत जीवनको बारेमा जानकारी दिन्छ । उसको नाम मङ्गलबहादुर हुन्छ । गोरखा जिल्लाको कुनै गा.वि.स.मा जन्मएको उसको परिवारमा छ जना हुन्छन् । उसको जेठो दाजु आठ वर्षको उमेरमा घर छोडेर हिडेको हुन्छ । मङ्गलबहादुर चार वर्षको हुँदा उसकी आमाको क्षयरोगका कारण मृत्यु भएको हुन्छ । गरिबीले आक्रान्त उसको परिवारमा बज्रपात हुन्छ । आमाको मृत्युको पाच वर्षपछि मङ्गलबहादुरको बाबुको पनि मृत्यु हुन्छ । आमा र बाबुको मृत्यु पश्चात् उसकी बहिनीलाई साहुले आफ्नो घरमा काम गराउन भनी लिएर जान्छ साथै उसको भाइलाई पनि काठमाडौँमा साहुको आफन्तकहाँ काम गराउन भनी लगिन्छ । मङ्गलबहादुर अब एक्लो हुन्छ । गाउँभरिका जुठो भाडा माभेरेर उसले आफ्नो गुजारा गर्छ । बाबुको मृत्यु भएको एक वर्षपछि साहुले उसलाई घरबाट निकालिदिन्छ । त्यसपछि मङ्गलबहादुर आफ्नो दाजुको खोजीमा पोखरा आएको हुन्छ । यी सबै कुरा जानकारी गराइसकेपछि मङ्गलबहादुरले आफ्नो बाबु र आमाको नाम भन्छ । यो नाम केशवको आमा र बाबुको नामसँग मिल्छ । सडकबालकलाई पुऱ्याएर फर्किएपछि केशवको मनमा आफ्नो विगतलाई लिएर भएको मानसिक द्वन्द्व, अस्पतालभित्र रहेका अन्य मानिसले मङ्गलबहादुरको जीवनीलाई लिएर गरेको टीकाटिप्पणी जस्ता प्रसङ्गले कथानकभित्र प्रशस्त द्वन्द्वको सिर्जना भएको छ ।

मङ्गलबहादुरलाई केशव र शशीले अस्पताल लिएर गएको घटनाले कथा गतिशील बन्दछ । त्यसपछि मङ्गलबहादुरले आफ्नो विगत जीवनको बारेमा जानकारी गराई सकेपछि कथानक चरमसङ्कटावस्थामा पुग्छ । त्यसपछिका घटना सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । कार्यकारण शृङ्खलामा शृङ्खलित प्रस्तुत कथा रैखिक ढाँचामा लेखिएको छ ।

४.२.१०. उत्सर्ग

राजनीतिक विषयवस्तुमा केन्द्रित उत्सर्ग कथाले माओवादी जनयुद्धकालीन परिवेशलाई समेटेको छ । कथानक यसरी सुरु हुन्छ ।

सूर्यनाथ सुब्बाकी छोरी सुजिता सरकारविरोधी राजनीतिमा लागेकी हुन्छे । बाबु र आमाको विरोधका बाबजुत प्रतिबन्धित विद्यार्थी सङ्गठनको राजनीतिमा सक्रिय सुजिता एक दिन आफ्नै मामाकी छोरीसँग घर छाडेर हिँडेछे । उनीहरूका बारेमा टोलमा विभिन्न टीकाटिप्पणी हुन्छन् । देश र समाजको परिवर्तनका लागि भनी हिँडेकी सुजिता बुटवलमा स्कुल बन्द गराउँदै हिँडेको कुरा परिवारले थाहा पाउँछन् । त्यसपछि सुजिताका बाबु, आमा र मामा सुजितालाई भेट्न भनी चितवन जान्छन् । त्यहाँ भव्य कार्यक्रमको तयारी भइरहेको हुन्छ । किशान, मजदुर र विद्यार्थीहरूको सहभागिता भएको जुलुसले विभिन्न नारा लगाउँछन् । यस जुलुसमा प्रहरीको हस्तक्षेप हुन्छ । प्रहरीले त्यस जुलुसमाथि लाठी र गोली बर्साउँछ । मञ्च पनि भत्काइदिन्छ । प्रहरीको गोलीबाट सुजिताको मृत्यु हुन्छ । अखिलका विद्यार्थीहरूले स्कुल बन्द गराउँदै हिँडेको घटनाको समर्थन र विरोधमा भएको टीकाटिप्पणीले कथानकमा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ ।

सुजिताले घर छाडेर हिँडेदेखि कथानकले गति लिन्छ । क्याम्पसमा भएको कार्यक्रममा प्रहरीले गरेको हस्तक्षेपले कथानकमा चरमसङ्कट उत्पन्न हुन्छ । त्यसपछिका घटनाहरू सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । कार्यकारण शृङ्खलामा शृङ्खलित यस कथानकलाई रैखिक ढाँचामा सङ्गठित गरिएको छ ।

४.२.११. बयान

बयान कथा सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित छ । अदालतले गरेको गलत फैसलाका कारण विप्लवको जीवन देखिएको नैराश्यतालाई यस कथाले समेटेको छ ।

अदालतमा विप्लवले दिएको बयानबाट कथानक सुरु हुन्छ । बयान अनुसार विप्लव सानोमा सुस्त मनस्थितिको हुन्छ । १२ वर्षको उमेरसम्म ऊ स्कूल गएको हुँदैन । विप्लव माइत आएकी फुपूको पछि लागेर फुपूको घर जान्छ । गरिबीमा बाँचेकी फुपूको परिवारमा फुपूको लोग्ने र दुई छोरी हुन्छन् । फुपूको छोरी कल्पनाले विप्लवलाई पढ्नका लागि कलम र कपी ल्याइदिन्छे । त्यसपछि विप्लव पनि स्कूल जान थाल्छ । एकदिन बाढीले फुपूको खेत बगाउँछ । त्यसपछि घर पनि साहुले हडपी खाइदिन्छ । फुपूको पतिलाई त्यही साहुले जेलमा थुनिदिन्छ । फुपूको पतिको जेलमा नै मृत्यु हुन्छ । फुपाजूको मृत्युको केहीदिनपछि दुईवटा भैसी पनि मर्छन् । त्यस घटनाका कारण पहिलोपटक विप्लवको मनमा साहुलाई मार्ने र आफू पनि आत्महत्या गरी मर्ने भावना जागृत हुन्छ ।

फुपूकै घरमा बसी विप्लवले सी. पास गर्छ । एस.एल.सी. पास गरेको सातदिनपछि फुपूकी छोरी कल्पनाको त्यही घर खाने साहुले हत्या गरेको घटना विप्लवले सुन्छ । विप्लवले त्यस हत्यारा साहुका विरुद्धमा अदालतमा मुद्दा हाल्छ । अदालतले घूस खाएर साहुको पक्षमा फैसला गरिदिन्छ । त्यस घटनाले विप्लव दोस्रो पटक आत्महत्या गर्ने प्रयास गर्छ ।

वि.ए. पढ्दा पढ्दै विप्लव सपनासँग प्रेमसम्बन्धमा बाँधिएको हुन्छ । विप्लवकी प्रेमिका सपना घर गएको बेलामा प्रहरीले उसलाई बलात्कार गरी आतङ्ककारीको आरोपमा हत्या गरिदिन्छन् । विप्लवले अदालतमा प्रहरीको विरुद्धमा मुद्दा दायर गर्छ । अदालतले प्रहरीको पक्षमा फैसला सुनाउँछ । अदालतले गरेको गलत निर्णयका कारण विप्लव तेस्रो पटक आत्महत्या गर्ने प्रयास गर्छ । विप्लव सरकारी कार्यालयमा जागिर खान थाल्छ । त्यहाँ उसको कल्पना दिदीसँग राम्रो सम्बन्ध हुन्छ । त्यही कल्पना दिदीलाई एकदिन कार्यालयबाट निकालिएको पत्र माथिबाट आउँछ । त्यसका विरुद्ध विप्लव अदालतमा जान्छ । अदालतले विप्लव र कल्पनाको विपक्षमा फैसला सुनाउँछ । त्यस घटनाको केही महिनापछि एकदिन विप्लवले कल्पनालाई विक्षिप्त भएर माग्दै हिडेको देख्छ । यस घटनापश्चात् विप्लव चौथो पटक आत्महत्या गर्ने प्रयास गर्छ ।

यी सबै बयान अदालतमा दिईसकेपछि अन्त्यमा अदालतले आफ्नो गल्ती सुधारै जाने हो भने आफूले पनि आत्महत्या नगर्ने कुरा विप्लव बयानमा भन्छ । त्यसपछि अदालतले विप्लवलाई बीस वर्षको जेल सजाय सुनाउँछ ।

विप्लवले अदालतमा दिएको बयानसँगै कथानकले गति लिन्छ । विप्लवले आफ्नो बयान समाप्त गरेपछि कथानकमा चरमसङ्कट पैदा हुन्छ । त्यसपछिका घटना सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । रैखिक शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथा कार्यकारण शृङ्खलामा शृङ्खलित छ ।

४.२.१२ अस्वीकृत मृत्यु

अस्वीकृत मृत्यु कथा स्मृति र विशालको जीवनसँग सम्बन्धित छ । कथानक यसरी सुरु हुन्छ । विशालले माइक्रोबसमा एउटा डायरी भेटेछ । त्यस डायरीमा तल उल्लेखित कुराहरू लेखिएको हुन्छ । तीनदशक अगाडि विद्यालय पढ्दा आफ्नो विशाल, प्रभा, पर्वत लगायत साथीहरू रहेको, त्यसमध्ये कतिपय केटाले आफूलाई मन पराउने गरेको तर आफू भने प्रकृति र पुस्तकमा रमने गरेको, गम्भीर स्वभावको आफूले सुलोचना महाकाव्य एकै बसाइमा पढी सकेको, बाबुको जूवा खेल्ने कुलतका कारण ऋण लागेकाले परिवार बसाइ सरेको, दैनिक गाँस जुटाउन धौ-धौ परेको, आफूले बल्ल-बल्ल एस.एल.सी. पास गरेको, त्यसपछि प्राइभेट पढेर बी.ए.सम्म पास गरेको, त्यसपछि सानो जागिर खाएको, आफ्ना साथीहरू सबैलाई विर्सिएको, विवाह गर्ने उमेर ढल्की सकेपछि मात्र आफूलाई हेक्का भएको लगायतका कुरा डायरीमा लेखिएको हुन्छ । साथै तीस वर्षपछि आफ्नो विशालसँग सहिद गेटमा भेट भएको तर विशालले आफूलाई नचिनेको, आफूले लगनखेल जाने बस कहाँ पाइन्छ भन्ने निहुँ बनाएर कुरा गरेको, घर कता हो भनी सोध्दा पनि आफूलाई सिधा उत्तर मात्र दिई विशाल हिडेको जस्ता कुरा यस डायरीमा लेखिएको हुन्छ । अन्त्यमा विशाललाई भेटेपछि डायरीलाई पूर्णता दिने कुरा डायरीमा लेखिएको हुन्छ । त्यसपछि विशालले त्यस डायरीमा आफूले केही कुराहरू लेखेको हुन्छ ।

आफूले त्यो डायरी माइक्रोबसमा भेटेको, त्यस डायरीमा मुक्तक, कविता, गीत, संस्करण आदि लेखिएको, प्रौढ स्वास्नीमान्छेको अभिव्यक्ति समेटिएको ती लेखिएका रचनामा निराशा र कुन्ठाको अभिव्यक्ति भएको, चिठी लेखेर कोरिएको, नाम स्मृति लेखिएको, डायरीलेखिकालाई कता कता चिनेको जस्तो लागेको, शुक्रवारको दिन अफिस छुटेपछि घर फर्कन लाग्दा शहिद गेटमा एक स्वास्नीमान्छेले एकहप्ताअघि लगनखेल जाने बस कहाँ पाइन्छ भनी सोधेको, कुरा बसमा चढिसकेपछि मात्र आफूले सम्झिएको र त्यही स्वास्नीमान्छे तीसवर्ष अगाडि सँगै पढ्ने साथी स्मृति भएको कुरा विशालले यस डायरीमा लेखेको हुन्छ ।

त्यो डायरी पनि स्मृतिकै भएको किटान गर्दै तीनहप्तापछि आफ्नो कार्यालयमा एकाएक ती स्वास्नीमान्छे आएको र डायरी मागेको साथै ती स्वास्नीमान्छेले म तिम्रो साथी स्मृति हूँ भनी उल्लेख गरेको कुरा आफूले त्यस डायरीमा लेखेको हुन्छ । त्यससँगै विशालले आफ्नो विगत सम्झिन्छ । विशालले विद्यालय जीवनमा स्मृतिलाई प्रेमपत्र लेखेर दिएको तर स्मृतिले त्यो प्रेमपत्र हेडसरलाई लगेर दिएकाले आफूले हेडसरको पिटाइ खाएको र त्यो स्कुल छोडेको घटना लेखिएको हुन्छ त्यस डायरीमा । त्यस घटना यता आफ्नो नारीप्रति हेर्ने दृष्टिकोण परिवर्तन भएको, कुनै स्वास्नीमानिससँग प्रेमसम्बन्ध गास्न नसकेको तथा आफ्नी श्रीमतीलाई विवाह गरेको एक वर्षपछि नै सम्बन्धविच्छेद गरेको कुरा विशालले त्यस डायरीमा उल्लेख गरेको छ । यसै विचमा विगत स्मरणलाई विथोल्दै स्मृतिले आफ्नो बस्ने ठाउँ सोधेको र आफूले पनि बताइदिएको कुरा डायरीमा विशालले लेखेको हुन्छ । त्यसपछि त्यो डायरी स्मृतिले लिएर जान्छे ।

स्मृतिले त्यस डायरीमा आफ्नो कथा पूर्ण गर्नका लागि आफ्नो विगत र वर्तमानलाई यसरी लेखेकी हुन्छे ।

आफ्नो किशोरपना र अबोधपनाका कारण विशालले स्कुल छोडेकोमा त्यस दिनदेखि आफ्नो ऊ प्रति माया बढेको, आफूले उनीसँग माफी माग्न चाहेको तर नभेटेको, सुकुम्बासी भएर आफ्नो परिवार तराई भरेका कारण तीस वर्षसम्म विशालसँग भेट नभएको कुरा स्मृतिले डायरीमा उल्लेख गरेकी हुन्छे ।

विशालसँग डायरी फिर्ता लिन गएको दिनदेखि नै आफूले विशालसँग मायाको डोरी बाट्न थालेको, शनिवार विशालको कोठामा पुगेको, त्यहाँ विशालले तिमीले किन विवाह नगरेको भन्ने प्रश्न गर्दा आफूले केटा नपाएर आफूले विवाह नगरेको भनेको साथै आफूले विशाललाई नै खोज्दै काठमाडौँ सरूवा गरी आएको कुरा स्मृतिले यस डायरीमा लेखेकी हुन्छे ।

अर्को दिन दुबैजना जङ्गलतर्फ गएको त्यहाँ प्रेमसम्बन्धको, यौनसम्बन्ध र वैवाहिक सम्बन्धको प्रस्ताव आफूले विशाललाई गरेको तर विशालले तीनैवटा सम्बन्ध एकै पटक निर्वाह गर्न नसक्ने बताएको र एकहप्ताको समय निर्णयका लागि विशालले मागेको कुरा स्मृतिले यस डायरीमा लेखेकी हुन्छे ।

विशालसँग एकहप्तासम्म टेलिफोन र भेटघाट नभएकाले आफू विशाललाई भेट्न उसको कोठामा गएको तर विशाल पेन्सन पकाएर अगिल्लो हप्ता नै जागिर छोडी पहाड गाऊँ फर्केर गएको कुरा आफूले थाहा पाएको घटना स्मृतिले आफ्नो डायरीमा उल्लेख गर्छे । स्मृति र विशाल बिच भएको संवादले कथामा पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ ।

स्मृतिको विशालसँग भएको भेटसँगै कथानकले गति लिन्छ । स्मृतिले विशाललाई विवाहका लागि गरेको प्रस्तावले कथानकमा चरमसङ्कटको अवस्था आउँछ । त्यसपछिका घटना सङ्घर्षहासको परिणाम हो । विश्रुद्धखलित कथावस्तुले यस कथालाई जटिल बनाएको छ । वृत्तकारीय ढाँचामा संरचित प्रस्तुत कथानक कार्यकारण शृङ्खलामा शृङ्खलित देखिँदैन ।

४.२.१३. आतङ्ककारी

राजनीतिक विषयवस्तुमा आधारित आतङ्ककारी कथामा २०३६ सालदेखि माओवादी जनयुद्धको सुरुवात (२०५२) सम्मको समयमा घटेका राजनीतिक घटनालाई समेटिएको छ । कथानक यसरी सुरु हुन्छ ।

आफ्नो छोरालाई डोच्याउदै असनमा हिँडिरहेकी सुनितालाई विनय देखिएको भ्रम हुन्छ । सुनिता घर फर्किएपछि विनयको विगत जीवनलाई सम्झिन्छे । २०३८ सालमा विनय र सुनिताको भेट भएको हुन्छ । सुनिता बस्ने घरैमा बस्ने विनय २०३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलनमा पोखरामा तीनमहिना जेल परेको हुन्छ । काठमाण्डौमा पनि स्ववियु निर्वाचनमा सचिव पदमा निर्वाचित विनय वि.ए.पास भएपछि राजनीतिक पार्टीमा लागी भूमिगत भएको हुन्छ । बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनासँगै सपना र विनयको फेरी भेट हुन्छ । त्यस वेला विनय पार्टीको नेतृत्वमा पुगिसकेको हुन्छ । सपनाले विनयसँग प्रेमप्रस्ताव राखेकी हुन्छे तर विनयले त्यस प्रेमप्रस्तावलाई अस्वीकार गरेको हुन्छ । त्यसपछिको दुईवर्ष विनय र सपनाको भेट भएको हुँदैन । यस बिचमा विनयले राजनीतिक पार्टी परित्याग गरी दरबारको सि.आइ.डि. भएको, विदेश गएको, अर्को पार्टीमा लागेको आदि कुरा सपनाले सुनेकी हुन्छे ।

असन घुमेर फर्किएको दिन घरमा आएर सपनाले चिठी खोलेर हेर्छे । त्यो चिठी विनयले लेखेको हुन्छ । पार्टी र नेतामा देखिएको स्वार्थका कारण आफूले पार्टी परित्याग गरी जनताको मुक्तिका लागि

सङ्गठन निर्माण गर्न पश्चिम नेपालमा गएको कुरा त्यस चिठीमा लेखिएको हुन्छ । भोलिपल्ट आतङ्ककारी गतिविधिमा संलग्न भएको आरोपमा पश्चिम नेपालमा तीन शिक्षक मारिएको घटना रेडियोबाट सपनाले सुन्छे । विनयले राजनीतिमा सक्रिय हुँदा सपनाले गरेको अवरोध र विनय र सपनाविच विभिन्न विषयलाई लिएर भएको बादबिबादले कथानकभित्र द्वन्द्वको सिर्जना भएको छ ।

सपनालाई असनमा विनय देखेको अनुभूति भएसँगै कथानकले गति लिन्छ । त्यसपछि विनयका बारेमा दरबारको सि.आइ.डि. भएको, पार्टी परित्याग गरेको, विदेश गएको, अर्को पार्टीमा लागेको आदि टीकाटिप्पणी भएको घटनासँगै कथानकमा चरमसङ्कटको अवस्था सिर्जना हुन्छ । त्यसपछिका घटनाहरू सङ्घर्षह्रासका परिणाम हुन् । कार्यकारण शृङ्खलामा शृङ्खलित कथानक रैखिक ढाँचामा लेखिएको छ ।

४.२.१४. विस्मृत आस्था

विस्मृत आस्था कथामा सहिद परिवारप्रति राजनीतिक दलका नेताहरूले गरेको उपेक्षालाई विषय बनाइएको छ । कथानक यसरी सुरु हुन्छ ।

चौतारामा बसेका धनप्रसादलाई आइते भाँक्रीको छोरो जुठे फाडापखालाले मरेको कुरा रामकृष्णले सुनाउँछ । धनप्रसादको छोरा दिल्ली र जुठे एकै उमेरका हुन्छन् । सातवर्ष अगाडि धनप्रसादको छोरा दिल्लीप्रसादको २०४६ सालको जनआन्दोलनमा प्रहरीको गोली लागि मृत्यु भएको हुन्छ । दिल्लीप्रसादसँगै पढेको मदन पल्लो गाउँमा हेडमास्टर भएको हुन्छ । चौतारोमा चलेका राजनीतिक विषयमा धनप्रसाद रूची लिदैन । धनप्रसादको जेठो छोरो चौधवर्ष अगाडि मुग्लान पसेको फर्किएको हुँदैन भने कान्छो छोरो आई.ए.पास गरी डुकुलन्ठू भएर हल्लिरहेको हुन्छ । दिल्लीले काम गरेको पार्टी सरकारमा भएको बेलामा भनसुनका आधारमा कान्छो छोरालाई जागिर लगाउन भनी धनप्रसाद काठमाडौँ आउँछ । जिल्ला सांसदले जागिर खुवाउनका लागि गाउँ पार्टी कमिटीको सिफारिस माग्छ । धनप्रसाद पञ्चायतकालीन समयमा आफूलाई जेल हालेको पूर्वप्रधानपञ्चको छोरा गाउँ पार्टी कमिटी सचिव भएकाले सिफारिस लिन नजाने कुरा बताउँछ । जिल्ला सांसदले त्यसो भए कहिल्यै नआउनु भनी पठाउँछ । त्यसपछि धनप्रसाद मन्त्रीकहाँ जान्छ । सुकिला मुकिलालाई समय दिइरहेको मन्त्रीले गुणप्रसादको कुरा सुनिसकेपछि जिल्ला पार्टी कमिटीको सिफारिस लिएर छ/सात महिनापछि

आउँन भन्छ । मन्त्रीको पि.ए. पूर्वप्रधानपञ्चको भान्जो देखेर निरास भएको धनप्रसाद पार्टीलाई लुटाहा र फटाहाले घेरेको भनी घर फर्कन बसपार्क जान लाग्दा शहिद गेटमा आफ्नै जिल्लाको सांसदको गाडीले किचेर उसको मृत्यु हुन्छ । जिल्ला सांसदसँग भएको बहस, चौतारामा चलेको राजनीतिक बहस आदिले कथानकभित्र पर्याप्त द्वन्द्वको सिर्जना भएको छ ।

आइते दमाइको छोराको मृत्यु भएको घटनासँगै कथानकले गति लिन्छ । त्यसपछि मन्त्रीले छ/सात महिनापछि जिल्ला पार्टी कमिटीको सिफारिस लिएर जागिर खुवाउनका लागि धनप्रसादलाई आउँन भनेको घटनासँगै कथानकमा चरमसङ्कटको सिर्जना हुन्छ । त्यसपछिका घटना सङ्घर्षहासका परिणाम हुन् । रैखिक शैलीमा अघि बढेको प्रस्तुत कथा कार्यकारण शृङ्खलामा शृङ्खलित देखिन्छ ।

४.२.१५. एकदिन

राजनीतिक विषयमा केन्द्रीत एकदिन कथाले एकातर्फ परिवर्तनका लागि ज्यान उत्सर्ग गरेकाको विषय र अर्कोतर्फ हिजोसम्म राजनीतिक आदर्श बनेका व्यक्तिहरू आज भ्रष्ट बनेको विषयलाई समेटेको छ । कथानक यसरी सुरु हुन्छ ।

वनभोज कार्यक्रम तयारीको जिम्मेवारी रमेशलाई दिइन्छ । साथीहरूले भने भैं एक संस्थाको हाकिमसँग चन्दा मागी पिकनिकमा रक्सीको व्यवस्था गर्छ । पिकनिकको सम्पूर्ण तयारी गरेपश्चात् रमेश घर जान्छ । बेलुका सुत्ने बेलामा पुस्तक पल्टाउँदा उसले चिठी भेट्छ । त्यो चिठी तीन महिनाअगाडि मणि नाम गरेको व्यक्तिले पठाएको हुन्छ । चिठीभित्र चिठी पठाउने व्यक्तिको नाम अर्जुन लेखिएको हुन्छ । अर्जुन रमेशको विद्यार्थी जीवनको सहपाठी मित्र हुन्छ । आफ्नो मित्र अर्जुनले पठाएको चिठी रमेशले पढ्छ । त्यसमा अर्जुनको निम्नलिखित कुराहरू लेखिएको हुन्छ । आफू भूमिगत भएको, गोलीलागेका बेला काठमाडौँ आउँदा रमेशले खोजी गरेकाले आफूले चिठी लेखेको, २०४४ सालमा रमेशकै प्रेरणाले आफू राजनीतिमा लागेको तर रमेश स्वार्थको सानो घेरामा सिमित भएको कुरा अर्जुनले चिठीमा लेखेको हुन्छ साथै क्रान्तिकारी मोर्चामा संलग्न हुन रमेशलाई उसले आग्रह गरेको हुन्छ । अर्जुनले उक्त चिठीमा सर्वहारा वर्गको अधिनायकत्व स्थापना गर्न हिडेको कुरा लेखेको हुन्छ । चिठी पढिसकेपछि रमेश अर्जुनसँग जोडिएका पुराना संस्मरणहरूलाई सम्झन्छ । जस अनुसार रमेशले नै

अर्जुनलाई राजनीतिमा सक्रिय गराएको हुन्छ, तर आफूले भने बहुदलीयव्यवस्थाको स्थापनापछि मौकाको फाइदा उठाई सरकारी जागिर खाएको हुन्छ ।

भोलिपल्ट रमेश वनभोजमा जान्छ । साथीहरूले गरेको आग्रह अनुसार ऊ रक्सी पिउँछ । रमेशको साथी बासु आफ्नो दाजु हराएको भन्दै रून थाल्छ । बासु आफूसँग पढ्ने साथी विजय देशका लागि सहिद भएको कुरा रमेशलाई बताउँछ । रमेशले बाह्र वर्ष अगाडि त्यसै ठाउँमा आएर पार्टी सेलको वनभोजमा आफूले दिइएको भाषणलाई सम्झन्छ । त्यो दिन र वनभोजको दिनको तुलना गर्छ र आफ्नो क्रियाकलापप्रति पश्चात्ताप गर्छ । वेलुकी चार बजेतिर खाजा खान पत्रिका लिएर बस्दा बासुको ध्यान तीनदिन अगाडि प्रकाशित गोरखापत्रको एउटा समचारमा जान्छ । त्यसमा सिन्धुपाल्चोकमा आतङ्ककारी गतिविधिमा संलग्न अर्जुनको आफैले बोकेको बारूद पड्किएर मृत्यु भएको कुरा लेखिएको हुन्छ । बासु त्यस समाचार पढेपछि दाजुको मृत्युशोकमा रून थाल्छ । अर्जुनले रमेशलाई लेखेको चिठी पढेपश्चात् रमेशको मनमा देखिएको अन्तरद्वन्द्वले साथै बासु र रमेश बिचको संवादले कथानकभित्र द्वन्द्वको सिर्जना गरेको छ ।

रमेशले अर्जुनले पठाएको चिठी पढेको घटनापश्चात् कथानकले गति लिन्छ । वनभोजमा रमेशले गरेको पश्चतापसँगै कथानक चरमसङ्कटावस्थामा पुग्दछ । त्यसपछिका घटना सङ्घर्षद्वासाका परिणाम हुन् । कार्यकारण शृङ्खलामा संगठित भएको प्रस्तुत कथाको कथानक रैखिक ढाँचामा संरचित देखिन्छ ।

४.३ चरित्रचित्रणका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका पात्रहरूको विश्लेषण

हरेक कथामा कथावस्तुको असर पर्ने आधार पात्र हुन्छ । कथावस्तुको घटना पात्रका लागि घट्छ र द्वन्द्व पनि पात्रमा सिर्जना हुन्छ । पात्रले न समाजको प्रतिनिधित्व गर्छ । पात्रको समायोजनका दृष्टिले कथाको विश्लेषण गर्नु महत्वपूर्ण पक्ष हुन्छ ।

धुवाँ कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथामा प्रयोग भएका पात्रहरूको समायोजन निम्नलिखित तरिकाबाट गरेको देखिन्छ ।

४.३.१ अमूर्तदौतरी

अमूर्तदौतरी कथामा केन्द्रीय पात्र (म पात्र) अनुप र परिधीय पात्र माला, लता, लोक, ब्राह्मण, महावीर बस्नेत लगायत देखिन्छन् । अनुप शिक्षित पात्रको ब्राह्मण परिवारमा जन्मिएको मालालाई प्रेम गर्दछ । माला र आफू बिच तेर्सिएको जातीयताको पर्खाल एक/एक इँटा गरेर भत्काउन चाल्ने अनुप जीवनका अँध्यारा र उज्याला दुवै पक्षको समिश्रण भएको जिकिर गर्छ । आशावादी दृष्टिकोण बोकेको अनुप मालाले दिएको धोकालाई सहन नसकेर अचेत भएको छ । यस कथामा अनुप सत्पात्र देखिन्छ । बाबुले अह्राएको काम गर्ने अनुप आदि देखि अन्त्यसम्म चरित्र हो ।

यसबाहेक परिधीय पात्र माला सहरीया परिवेशमा हुर्किएको शिक्षित तर अधीर धोकेवाज चरित्र हो । अनुपलाई धोका दिई अरूसँगै विवाह गर्नाले मालाको अधीरता र धोकेवाजी चरित्रलाई प्रष्ट पारेको छ । माला असत्पात्र तथा गतिशील चरित्र बोकेकी पात्र हो । लता सहरीया परिवेशमा हुर्किएको जातीय छुवाछुतको पर्खाललाई एकपटकमा भत्काउन चाहाने निराशावादी पात्र हो । लोकनाथ आध्यात्मिक संस्कार र दर्शनमा आस्था राख्ने चरित्र हो भने महावीर बस्नेत मानिस ईश्वरसँग नजिक हुँदा मानव र नहुँदा दानव बन्दछ भन्दछन् । उनी आस्तीक पात्र हुन् । यस कथामा अन्य पात्रको भूमिका गौण देखिन्छ ।

४.३.२ डायरीको कथा

डायरीको कथामा केन्द्रीय पात्र मधु र परिधीय पात्र म पात्र (सागर) लगायत छन् । यो कथा मधुको केन्द्रीयतामा घुमेको छ । मधु राजनीतिमा क्रियाशील, शिक्षित पात्र हो । २०३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलन, २०४२ सालको शिक्षक आन्दोलन तथा २०४६ सालको जनआन्दोलनमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गरेको मधु राजनीतिक दलको कार्यकर्ता हो । पछिल्लो चरणमा बहुदलीय व्यवस्थापछि पार्टी र नीतिमा देखिएको स्वार्थी स्वभावका कारण मधु राजनीति देखि टाढिदै गएको इमानदार राजनीतिक कार्यकर्ता पङ्क्तिको प्रतिनिधिपात्र हो । मधु पार्टीलाई खेत बेची आर्थिक सहयोग गर्ने, पार्टीका नेता

विरामी हुँदा घडी बेचेर उपचार गर्ने, इमानदार र सच्चा राजनीतिक चरित्र बोकेको पात्र हो । त्यसैकारण मधु गतिशील चरित्र बोकेको पात्र देखिन्छ ।

म पात्र (सागर) यस कथाको परिधीय पात्र हो । प्रारम्भमा राजनीतिप्रति त्यति चासो नराख्ने म पात्र पछि राजनीतिक रूपमा चेतनशील देखिन्छ । त्यसकारण म पात्र गतिशील पात्र हो । मधुलाई गरेको सहयोग र मधुप्रति देखाएको सहानुभुतिले म पात्रलाई सत्पात्र बनाएको छ । मधुको चरित्र चित्रणमा सहायक म पात्र मञ्चीय पात्र हो साथै मधु र मधुका छोराछोरी पनि असन्नताका आधारमा मञ्चीय पात्र हुन् । यस कथाका अरू पात्रहरू गौण देखिन्छन् ।

४.३.३ धुवाँ

धुवाँ कथासङ्ग्रहमा केन्द्रीय पात्र लप्टनबुढा र परिधीय पात्र निशान्त र किस्ने छन् । ब्राह्मणकी छोरी विवाह गरी परम्परागत जातीय मान्यताको पर्खाललाई भत्काउने लप्टन बुढा परिवर्तनशील चेतनाको संवाहक पात्र हो । द्वितीय विश्वयुद्धमा सहभागी लप्टनबुढा सहासी भए पनि ७० वर्ष नाघिसकेकाले केही रोगी देखिन्छ । आफ्नो परिवारसँग छुट्टिएर बसेको लप्टनबुढो मिहेनेती र आशावादी देखिन्छ । सबै जनासँग राम्रो व्यवहार गर्ने लप्टनबुढो सत्पात्र हो ।

किस्ने परिधीय पात्र हो । भुटानी शरणार्थीहरूको पीडाको प्रतिनिधित्व गर्ने किस्ने बर्गीय पात्र हो । गरिवी र दुःखले आक्रान्त निम्नवर्गीय समाजको प्रतिनिधि गर्ने किस्ने सत्पात्र देखिन्छ ।

निशान्त पनि परिधीय पात्र हो । बेरोजगारीले मानसिक रूपमा पीडित निशान्त बेरोजगार युवाहरूको प्रतिनिधिपात्र हो । निराशावादी जीवनदृष्टिको निशान्त गतिहीन पात्र देखिन्छ । यसबाहेक अन्य पात्रहरूको भूमिका गौण देखिन्छ ।

४.३.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?

यस कथामा कृष्णबहादुर लम्साल मुख्य पात्र हो । लम्सालबुढाको केन्द्रीयतामा घुमेको प्रस्तुत कथामा ऊ सबैको सहयोगी देखिन्छ । राजनीतिक रूपमा सचेत तर अशिक्षित लम्सालबुढो माओवादी

जनयुद्धकालमा अकालमा ज्यान गुमाउने निर्दोष नेपाली जनताको प्रतिनिधिपात्र हो । अरू पात्रको भूमिका यस कथामा गौण देखिन्छ ।

४.३.५ ईर्ष्या

ईर्ष्या कथामा केन्द्रीय पात्र विष्णुमैयाँ तथा परिधीय पात्रहरू आकाशकी श्रीमती, विष्णुमैयाका बाबु, छिमेकीहरू लगायत देखिन्छन् । विधवा भएर जीवन गुजारिरहेकी विष्णुमैयाँ गरिबीसँग सङ्घर्ष गर्ने पात्र हो । सानैमा बरूणसँग पोइल हिँडेकी विष्णुमैया केही उताउली देखिन्छे । कथाको पछिल्लो चरणमा बुहारीलाई ईर्ष्या गर्ने विष्णुमैयाँ गतिशील पात्र हो । यस कथामा ईर्ष्यालु सासुहरूको प्रतिनिधित्व गरेकी छे । कथाको प्रारम्भमा सच्चरित्र विष्णुमैयाँ अन्त्यमा ईर्ष्यालु पात्र बनेको देखिएको छ ।

यस बाहेक यस कथामा रहेको अन्य पात्रहरूमा आकाश मिहिनेती, शिक्षित र पत्नीप्रेमी पात्र हो । यस बाहेकका अन्य पात्रहरूको भूमिका यस कथामा गौण देखिन्छ ।

४.३.६ गठन/विगठन

यस कथाको केन्द्रीय पात्र गङ्गा हो तथा परिधीय पात्रहरू गुणप्रसाद, शारदा, जमुना, राम, लक्ष्मणलगायत हुन् । सानै उमेरदेखि बाबुको हेला सहेर बाँचेकी गङ्गा गरिब परिवारमा विवाह भएकी दुःखी र पीडित पात्र हो । गङ्गा पुरुषवादी समाजमा पिल्सियर रहेका समग्र नारी र नारी पीडाको प्रतिनिधिपात्र हो । गङ्गा काँठ परिवेशमा खेती किसानी गरेर गुजारा गर्ने तथा जड्याहा पतिको पिटाई खाई जिन्दगीको गुजारा गर्ने गङ्गा माइतीको अवहेलनाबाट पीडित देखिन्छे । अशिक्षित र गरीब भएता पनि अहूलाई हेला गर्ने बाबुआमालाई आफ्नो घरमा ल्याउने गङ्गा आदर्श नारीचरित्र हो । त्यसकारण गङ्गा सत्त्वरित्र हो ।

प्रारम्भमा कुसंस्कारले ग्रस्त छोरी र श्रीमतीलाई हेला गर्ने र धनलाई नै प्रमुखता दिने गुणप्रसादले पछि आफ्नो क्रियाकलापप्रति पश्चाताप गरेका छन् । त्यसैकारण ऊ गतिशील पात्र हो । पुरुषवादी समाजको प्रतिनिधिपात्र हो गुणप्रसाद ढोङ्गी पण्डितहरूको प्रतिनिधिपात्र पनि हो गुणप्रसाद

। यसबाहेक शारदा निरीह र स्थिर पात्र देखिन्छे । जमुना धनको उन्मादमा उन्मत्त असत्चरित्र हो भने राम र लक्ष्मण पनि असत्चरित्र हुन् । यस बाहेकका अन्य पात्रहरूको भूमिका यस कथामा गौण छ ।

४.३.७ समवेदना

यस कथाको केन्द्रीय पात्र किशोर तथा परिधीय पात्र शान्ता हुन् । किशोर राजनीतिमा क्रियाशील पात्र हो । ४० वर्षको उमेरसम्म अविवाहित किशोर आफन्त टुहुरो पात्र हो । २०३५ सालदेखि राजनीतिमा लागेको किशोर राजनीतिक रूपमा सचेत देखिन्छ । बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनापछि पार्टी र नेतामा देखिएको भ्रष्टीकरणबाट टाढा गाउँमा यथार्थको भुपडी बनाउन किशोर जान्छ । यस कदमले किशोरको राजनीतिक परिवर्तन र सामाजिक रूपान्तरण प्रतिको तीव्र आकाङ्क्षा प्रकट भएको देखिन्छ । त्यसकारण किशोर इमान्दार सङ्घर्षशील चरित्र बोकेको पात्र हो ।

यस कथामा परिधीय पात्रको रूपमा देखिएकी शान्ता राजनीतिक क्रियाकलापप्रति नकारात्मक भावना राख्ने स्वार्थी चरित्र देखिन्छ । किशोरलाई राजनीतिबाट टाढा रहन आग्रह गरेकी शान्ताको पछिल्लो चरणमा किशोरप्रति देखाएको सहानुभुतिले उसको परिवर्तनशील चरित्रलाई पुष्टि गर्छ । कथानकको सुरुवातमा असत्चरित्र बोकेको शान्ता कथान्तमा सत्चरित्र निर्माण गर्न सफल देखिन्छे । यस बाहेक अन्य पात्रहरूको भूमिका यस कथामा गौण देखिन्छ ।

४.३.८ दुःख बारेको वर्ष

यस कथाको केन्द्रीय पात्र राहुल हो । परिधीय पात्रहरू सन्देश र मपात्र (राजन) देखिन्छन् । सामाजिक विषयवस्तुलाई कथाको विषय बनाएर कथा लेख्ने एकवर्ष यता राहुलले केही पनि लेख्न सकिरहेको हुँदैन । देशमा चलिरहेको हिंसा र हत्याका श्रद्धाला, राष्ट्रघाती सन्धिहरू र दुर्गम क्षेत्रमा रहेको भोकमारीलाई देखेर अत्यन्तै संवेदनशील भएको राहुल रून्छ । यसरी राहुलले माओवादी जनयुद्ध, हिंसा, सरकारजनित राष्ट्रघाती सन्धि लगायतलाई भेलिरहेका नेपालीहरूको प्रतिनिधित्व यस कथामा गरेको छ । उसले कथा लेख्न समेत छोडेको छ ।

यस बाहेक परिधीय पात्रका रूपमा देखिएका मपात्र (राजन) र सन्देश राहुलको दुःख प्रति सहानुभूति राख्ने र राहुललाई लेख्न प्रेरित गर्ने पात्र हुन् ।

४.३.९ अन्तर्वेदना

यस कथाको केन्द्रीय पात्र मङ्गलबहादुर हो । परिधीय पात्र शशी र केशव देखिन्छन् । मङ्गलबहादुर सडकबालक हो । दुब्लो र पातलो शरीर गरेको मङ्गलबहादुर गरिबीका कारण सडकबालक भएको छ । बाबु र आमाको मृत्युपश्चात् टुहुरो भएको ऊ सहाराको खोजीमा हिँड्छ । गाउँको साहुले सम्पूर्ण सम्पत्ति सम्पत्ति हडपेर घरबाट निकालिदिएपछि भोकोपेट हिँडेको मङ्गलबहादुर खानाको खोजीमा सडकमा पुगेको छ भने स्थिर चरित्र मङ्गलबहादुर सत्पात्र देखिन्छ ।

यसबाहेक यस कथामा शशी र केशव सडकबालकप्रति सहानुभुति राख्ने सत्पात्र हुन् । केशव आफैँ पनि सडक जीवनबाट माथि आएको छ । साहु गरिबका जग्गा, धन, सम्पत्ति ठग्ने फटाहा पात्र हो । ऊ असत् पात्र हो । यस बाहेक अन्य पात्रहरू उल्लेखीय छैनन् ।

४.३.१० उत्सर्ग

यस कथाको केन्द्रीय पात्र सुजिता हो भने परिधीय पात्रहरू सूर्यनारायण, उसकी श्रीमती, प्रमोद र सुजिताको मामा देखिन्छन् ।

सुजिता प्रतिबन्धित विद्यार्थी राजनीतिमा सक्रिय पात्र हो । सुजिता नराम्रा कामहरूको अन्त्य गर्न र दीनदुःखीहरूको हित गर्ने उद्देश्य बोकर राजनीतिमा लागेकी छे । परिवर्तनकामी सुजिता युवापुस्ताहरूको प्रतिनिधिपात्र हो । सरकारविरोधी राजनीतिमा सक्रिय सुजिता बत्तीमा पुतलीभैँ प्रहरीको गोली लागेर मृत्यु भएको छ । उ सुन्दर राष्ट्र निर्माण गर्नका लागि जीवन उत्सर्ग गर्ने शहीदहरूको सपनाको प्रतीक हो ।

यस बाहेक यस कथामा सूर्यनारायण सरकारदेखि त्रस्त, नारीले राजनीति गर्न नहुने मान्यता राख्ने तर पनि सरकारी क्रियाकलापको पनि विरोध गर्ने हुलमुले चरित्र हो । पछिल्लो चरणमा सूर्यनारायण गतिशील पात्र देखिन्छ । सूर्यनारायणले तत्कालिन त्रस्त परिवेशमा चुप रहन बाध्य सरकारी कर्मचारीहरूको प्रतिनिधित्व गरेको छ । अर्को पात्र प्रमोद नयाँ पुस्ताको परिवर्तनप्रतिको चाहनाको प्रतिनिधिपात्र हो । यस बाहेक अन्य पात्रहरूको भूमिका कथामा गौण देखिन्छ ।

४.३.११ बयान

यस कथाको केन्द्रीय पात्र विप्लव हो । परिधीय पात्रहरूमा न्यायाधीश, साहु, कल्पना फुपूदिदी देखिन्छन् । अदालतको गलत निर्णयका कारण विक्षिप्त विप्लवले चार पटकसम्म आत्महत्या गर्ने प्रयास गरेको देखिन्छ । गरिब परिवारमा हुर्किएका विप्लवका अगाडि विभिन्न घटनाहरू घट्टिन्छन् । विप्लवकी फूपुको सम्पत्ती साहुले खाइदिन्छ । जेलमा थुनेको बेलामा फुपाजूको मृत्यु हुन्छ । विप्लव साहुको विरुद्धमा अदालत जान्छ । अदालतले साहुको पक्षमा घुस खाएर फैसला गरिदिन्छ । कल्पनाको हत्या साहुलाई पनि अदालतले निर्दोष भएको फैसला गरिदिन्छ । प्रेमिका सपनालाई प्रहरीले बलत्कार गरी आतङ्ककारीको आरोपमा हत्या गरेपछि विप्लव न्यायको माग गर्दै अदालत जान्छ तर अदालतले प्रहरीको पक्षमा फैसला गर्दछ । आफ्नो कार्यालयकी सहकर्मी दिदीलाई त्यस कार्यालयले दिएको अवकाश पत्रको विरुद्धमा विप्लव न्यायको माग गर्दै अदालत जान्छ तर अदालतले गलत फैसला गर्छ । यी घटनाहरूले विप्लवलाई वारम्बार आत्महत्या गर्ने भावना जागृत भएर आउँदछ । देशको न्यायपालीकाप्रति विप्लवको नैराश्य बढेको देखिन्छ । गरिबी र अभावमा गुञ्जिएबाट समस्त जनताको न्यायमाथिको पहुँच नभएको कुरा विप्लवको जवानी र क्रियाकलापले अभिव्यक्ति गरेको छ । विप्लव निरन्तर परिवर्तनकामी पात्र हो ।

यसबाहेक अन्य पात्रहरू साहु र प्रहरी असत्पात्र हुन् । कल्पना, फुपूलगायत पात्र कथामा निरीह देखिन्छन् ।

४.३.१२ अस्वीकृत मृत्यु

यस कथामा विशाल केन्द्रीय पात्र हो भने स्मृति परिधीय पात्र हो । विशाल नारीहरूदेखि वितृष्ण पात्र हो । विद्यार्थी जीवनमा नारीबाट पाएको अवहेलना जीवनभर नमेटिने गरी रहेको छ विशालको मनस्थितिमा । त्यसकारण विशाल हरेक नारीलाई एउटै नजरले हेर्छ । सबै नारी स्वार्थी, घमण्डी र पुरुषको प्रेमलाई नबुझे पात्र हुन्छन् भन्ने पनि ऊ ठान्दछ । यस कथामा विशाल नारीबाट अपहेलित र तिरस्कृत भए पश्चात् मानसिक रूपमा पीडित पुरुषका रूपमा चित्रित छ ।

यस कथामा स्मृति गतिशील देखिन्छे । पहिले विशालको प्रेमलाई लत्याएकी स्मृतिले पछि पश्चताप गरेकी छे । लामो समयसम्म अविवाहित रहेकी स्मृति विशालसँग यौनसम्बन्ध, प्रेमसम्बन्ध र बैबाहिक सम्बन्ध राख्न चाहने पात्र हो । यस चाहनाले उसको व्यभिचारी चरित्रलाई देखाउँछ । ऊ असत्पात्र हो । यसबाहेकका अन्य पात्रहरूको भूमिका यस कथामा गौण देखिन्छ ।

४.३.१३ आतङ्ककारी

यस कथाको विनय केन्द्रीय पात्र हो । परिधीय पात्र सुनिता देखिन्छे । विनय राजनीतिमा सक्रिय पात्र हो । २०३६ सालदेखिनै सरकार विरुद्ध राजनीतिमा लागेको विनय विद्यार्थी राजनीतिमा सक्रिय र दर्शन, ज्ञान विज्ञानका पुस्तक पढ्ने, बौद्धिक पात्र हो । सबैलाई आफ्नो व्यक्तित्वले प्रभाव पार्न सफल विनय पछिल्लो चरणमा बहुदलीय व्यवस्था विरुद्ध २०४६ सालमा सक्रिय विनय बहुदलीय व्यवस्थाभित्र स्वार्थको खेल देख्न थाल्छ र समाजको परिवर्तन र समानताका लागि सक्रिय विनयको आतङ्ककारीको आरोपमा हत्या हुन्छ । उसले अकालमा ज्यान गुमाउनेहरूको पीडाको प्रतिनिधित्व गरेको देखिन्छ ।

यसबाहेक यस कथाकी परिधीय पात्र सुनिता विनयलाई प्रेममा भुलाउन चाहने तर पछिल्लो चरणमा विनयप्रति सहानुभूति मात्र राख्ने परिवर्तनशील पात्र हो ।

४.३.१४ विस्मृत आस्था

यस कथामा धनप्रसाद केन्द्रीय पात्र हो । परिधीय पात्र डिल्ली, जेठो छोरो, कान्छो छोरो, प्रधानपञ्चको भान्जो, शिवलाल, प्रधानपञ्चको छोरो देखिन्छन् ।

धनप्रसाद २०४६ सालमा सहिद भएको डिल्लीको बाबु हो । राजनीतिमा त्यति चासो नराख्ने धनप्रसाद कान्छा छोरोलाई जागिर खुवाउन भनी मन्त्री, नेता, पार्टी आदि कहाँ धाउछन् । असफल भएर फर्कन्छन् । सहिदपरिवारप्रति भएको राजनीतिक बेइमानी नेता, सरकारलगायतको उपेक्षालाई प्रष्ट पार्ने प्रतीक भएको छ धनप्रसाद यस कथामा । पार्टी र सरकारलाई फटाहा , जाली, चोर र डाँकाहरूले घेरिसकेको ठान्ने धनप्रसाद परिवर्तनशील पात्र हो ।

यस बाहेक धनप्रसादको कान्छो छोरो शिक्षित तर बेरोजगारहरूको प्रतिनिधिपात्र हो । त्यस्तै दिल्ली पनि राजनीतिक रूपमा सचेत सहादत प्राप्त पात्र हो । प्रधानपञ्च लगायत यस कथाका असत्पात्र हुन् ।

४.३.१५ एक दिन

यस कथाको केन्द्रीय पात्र अर्जुन हो । परिधीय पात्र मपात्र (रमेश), वासु लगाएतका छन् । अर्जुन राजनीतिक रूपमा सचेत पात्र हो । २०४३ सालमा विद्यार्थी राजनीतिमा सक्रिय अर्जुन समाजवादी राज्यस्थापनाका लागि हिड्ने क्रान्तिकारी चरित्र बोकेको परिवर्तनकामी पात्र हो । ऊ युवाहरूको परिवर्तनको प्रतिनिधि चेतना हो । अर्जुनका लागि बहुदलीय व्यवस्था अन्तिम प्राप्ती हैन । ऊ बहुदलीय व्यवस्थादेखि सन्तुष्ट छैन । भ्रष्टाचार र अस्थिरताले युक्त बहुदलीय व्यवस्थाले अर्जुन निराश हुन्छ साथै समानता, न्याय र समाजवादी राज्य स्थापनाका लागि सक्रिय भइरहँदा विभिन्न आरोपमा उसको हत्या भयो ।

यस कथाका परिधीय पात्रहरू वासु र म पात्र (रमेश) स्वार्थी र अवसरवादी देखिन्छन् । अर्जुनलाई राजनीतिमा लाग्ने प्रेरणा दिने रमेश बहुदलीय व्यवस्था स्थापनाको गलत फाइदा उठाएर सरकारी जागिरको सानो घेरामा उत्रिएको अवसरवादी चरित्र हो । पछि मपात्रले आफ्नो क्रियाकलापदेखि पश्चाताप गरेको छ । यसबाहेक वासु हिंसाका कारण आफ्नो परिवार गुमाउने सबै नेपाली जनताको प्रतिनिधिपात्र हो ।

४.४ परिवेशका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

परिवेश कथाको भावभूमि हो । कथागत विश्वसनीयता र प्रभावकारीता यसले निर्धारण गर्दछ । पात्रको चरित्र स्पष्ट पार्न र घटना र क्रियाकलापलाई प्रभावकारी बनाउन परिवेश आवश्यक पर्दछ । त्यसकारण परिवेश समायोजनका दृष्टिले कथाको विश्लेषण गर्नु महत्वपूर्ण पक्ष हो । धुवाँ कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथामा प्रयोग भएका परिवेशहरूको समायोजन निम्नलिखित तरिकाबाट गरेको देखिन्छ ।

४.४.१ अमूर्तदौतरी

विशेषतः प्रेमकथामा आधारित **अमूर्तदौतरी** कथामा काठमाडौंको सहरीया परिवेश, नक्साल, घण्टाघर, पूर्वी नेपाल, काशी, हरिद्वार, बनारस आदि स्थानको उल्लेख भएको पाइन्छ । काठमाडौंको परिवेशमा धेरै प्रेमकथाहरू सुरु हुने र केही भत्कने कुरा यस कथाले समेटेको छ । जातीयताको पर्खाललाई काठमाडौंको सहरीया परिवेशले भत्काउन थालिसकेको देखाइएको यस कथाको कालखण्ड बहुदलीय व्यवस्था स्थापना पछिको हो भनी अनुमान गर्न सकिन्छ । यस कथाका सबै पात्रहरू सामाजिक, सांस्कृतिक मूल्यमान्यतामा देखिन्छन् । हिन्दु धार्मिक, दार्शनिक अभिव्यक्तिलाई समेटेको प्रस्तुत कथाले ग्रामीण परम्परागत संस्कारयुक्त परिवेशको चित्रण गरेको छ । ग्रामीण समाजमा विद्यमान मान्छे मर्ने बेलामा गीतापाठ गर्ने, धार्मिकग्रन्थ सिरानीमा राख्ने लगायतका क्रियाकलाप संस्कार नै हुन् ।

४.४.२ डायरीको कथा

२०४५ सालदेखि २०५४ सालसम्म घटेका राजनीतिक घटनाहरूको सेरोफेरोमा लेखिएको प्रस्तुत कथामा काठमाडौंको काँठ, गोकर्ण, सुन्दरिजल, खोटाङ जिल्ला जस्तो स्थानको उल्लेख देखिन्छ । २०३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलन, २०४२ सालको शिक्षक आन्दोलन, २०४६ सालको जनआन्दोलन आदिको उल्लेख गरी त्यस बेला नेपाली समाजमा बढेको राजनीतिक क्रियाशीलता र आकर्षणको परिवेशलाई यस कथामा देखाइएको छ । सरकारबिरोधी राजनीति गर्दाका क्रियाशीलता, इमान्दारीता लगायत तत्कालीन कार्यकर्ता पङ्क्तिमा देखिने गुणलाई यस कथाले समेटेको छ । बहुदलीय व्यवस्था स्थापनासँगै बढ्दै गएको भ्रष्टाचार र स्वार्थीपनाका कारण वाक्क नेपाली जनमानसलाई यसले देखाएको छ । परिवर्तनका लागि योगदान गर्नेहरूलाई विभिन्न बाहानामा पार्टीबाट पन्छाउँदै तत्कालीन राजनीतिक घटनाक्रमलाई यस कथाले उतारेको छ ।

४.४.३ धुवाँ

विशेषतः भुटान, भापा, तेह्रथुम, काठमाडौं, बर्माजस्ता स्थानको उल्लेख भएको प्रस्तुत कथाले भुटानमा नेपाली भाषीमाथि भएको अत्याचारलाई विषयवस्तु बनाएको छ । दोस्रो विश्वयुद्धमा नेपालीहरूले खेलेको भूमिकालाई पनि समेटिएको हुनाले यसको कालगत परिवेश फराकिलो छ । समाजमा बढ्दो अन्तर्जातीय विवाह बहिष्कार गरेको सन्दर्भ यस कथामा देखिन्छ । यो तत्कालीन

समाजको यथार्थ हो । काठमाडौंको काँठमा धेरै परिवार कृषि पेशामा आश्रित भएको देखाइएको यो कथा काठमाडौंको काँठको परिवेशमा आधारित कथा हो भन्न सकिन्छ । समयका हिसावले हेर्दा यो २०४६ देखि तत्काल पछिको समयमा आधारित छ यो कथा ।

४.४.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?

मूलतः माओवादी जनयुद्धजनित आस र त्रासको सेरोफेरोमा घुमेको प्रस्तुत कथामा २०३६ सालदेखि २०५४ सालभित्र घटेका राजनीतिक घटनाहरूलाई समावेश गरिएको छ । २०३६ सालको पञ्चायत र बहुदल विचको निर्वाचन, २०४६ को जनआन्दोलन साथै २०५२ देखि सुरु भएको माओवादी जनयुद्धलाई यस कथाले समेटेको छ । काठमाडौंको परिवेश बाहिरबाट आएर काम गर्नेहरूका लागि दुःखद भएको यस कथाले देखाएको छ । पूर्व रामेछाप, काठमाडौं लगायतको स्थान उल्लेख भएको प्रस्तुत कथा विशेषतः काठमाडौंको परिवेशमा घुमेको छ । बहुदलीय व्यवस्था स्थापना भएपछि राजनीतिमा देखिएको सांसद किनबेच, सरकार बन्ने र ढाल्ने गणितीय खेलका घटनाहरूलाई यस कथाले उल्लेख गरेको छ । राजनीतिप्रति सचेत पात्र लप्टनबूढालाई आतङ्ककारीको आरोप लगाएर अकालमा मारिएको घटनालाई देखाएर तत्कालीन समयमा विद्यमान हत्या, हिंसा र अराजकताको सन्दर्भलाई यस कथाले चित्रण गरेको छ ।

४.४.५ ईर्ष्या

यस कथाले गाउँको परिवेश त्यहाँको रहनसहन र मुल्यमान्यतालाई समेटेको छ । गाउँघरमा रहेको गरिबी, अभाव र श्रमलाई यहाँ देखाइएको छ । भाग्यवादी दृष्टिकोण सबैभन्दा बढी ग्रामीण परिवेशमा हुने कुरा यस कथामा सङ्केत गरिएको छ । गाउँघरमा विधवा महिलाले बाँच्न कति गाह्रो हुन्छ भन्ने कुरा यसले देखाउँछ । घाँस, दाउरा, अर्मपर्म, मेलापात आदि ग्रामीण क्रियाकलाप हुन् । यस कथामा पँधेरामा गएर कुराकानी गर्ने, अर्काको कुरा काट्ने आदिको घटनाको उल्लेखले ग्रामीण परिवेशको दृष्यलाई जीवन्त बनाएको छ ।

गाउँघरमा एकले अर्कालाई ईर्ष्यालु आँखाले हेर्ने र ईर्ष्यालु नै व्यवहार गर्ने वास्तविकता र सासुबुहारी बिचको ईर्ष्यात्मक सम्बन्धलाई पनि यस कथाले आफ्नो विषय बनाएको छ । यसले ग्रामीण समाजको यथार्थचित्र उतारेको हुँदा ग्रामीण परिवेश अङ्गालेको देखिन्छ ।

४.४.६ गठन/विगठन

यस कथाले ग्रामीण मूल्य र मान्यताका साथै सहरीया रहनसहनलाई पनि समावेश गरेको छ । बस्तुभाउको स्याहारसुसार गर्नु र घाँसपात गर्नु, दाउरा चिर्नु, गोठालो जानु आदि ग्रामीण दैनिकी हुन् । ग्रामीण समाजमा रहेको भाग्यवादी धारणा र नारीप्रतिको तिरस्कारलाई पनि यस कथाले समेटेको छ । बहुदलीय व्यवस्था स्थापनासँगै ग्रामीण परिवेश सहरमुखी भएको यथार्थलाई यस कथाले समयगत परिवेश बनाएको छ । हैसियतभन्दा बढी खर्च गर्ने र भाग्यका नाममा थोपने प्रवृत्ति साथै उच्चशिक्षाका लागि राजधानी केन्द्रित हुनुपर्ने बाध्यात्मक परिस्थितिलाई यस कथाले समेटेको छ । सहरमा रगतको नातालाई धनसम्पत्तिको आधारमा तौलने परिपाटीलाई यस कथामा देखाइएको छ । आमाबुबाप्रति छोराछोरीको कर्तव्य सहरबजारमा गौण बनेको तीतो यथार्थलाई यस कथाले समेटेको छ । काँठ परिवेशमा कृषि पेशामा आश्रित जनजीवन र सहरको हावाले गर्दा देखिएको जुवातास खेल्ने र जाँड खाने संस्कृतिलाई पनि यस कथाले उतारेको छ । ‘छन् गोडी सबै मेरी छैनन् गोडी सबै टेढी’ को नेपाली यथार्थ अवस्थालाई यस कथाले आफ्नो धरातल बनाएको छ ।

४.४.७ समवेदना

राजनीतिक विषयबस्तुमा आधारित यस कथामा २०३६ देखि २०५६ सम्म घटेका घटना र त्यससँग जोडिएर आएका मूल्य र मान्यतालाई समावेश गरिएको छ । यस कथामा काठमाडौँ र विकट ग्रामीण भेगको उल्लेख भएको, २०३६ को विद्यार्थी आन्दोलन, ग्रामीण समाजका इच्छा, आकाङ्क्षा, प्रतिबन्धित पार्टीको सक्रियता आदिको उल्लेख यस कथामा देखिन्छ । मूलतः राजनीतिक क्रियाकलापमा देखिएको विकास र गतिलाई साथै त्यससँगै देखिएका विकृति र विसङ्गतिलाई यस कथामा देख्न सकिन्छ । २०४६ मा प्रहरीले गरेको अमानवीय दमन, प्रजातन्त्र प्राप्तपश्चात् नेता र पार्टीमा देखिएको

भ्रष्टीकरण साथै नयाँ समाजको निर्माणका लागि सुरु भएको अर्को आन्दोलनलाई यस कथामा देखाइएको छ । समग्रमा यसले तत्कालीन नेपाली समाजमा देखिएको राजनीतिक, सामाजिक र वैचारिक परिवर्तन र प्रभावलाई समेटेको छ । अकारण एक पार्टीकार्यकर्ता र अर्को पार्टीकार्यकर्तासँग भएको भिडन्तमा मरेको देखाएर यस कथाले तत्कालीन हिंसाग्रस्त समाजलाई प्रतिबिम्बित गरेको हुनाले यसको कालखण्ड २०३६-५६ को स्थिति देखिन्छ ।

४.४.८ दुःख बारेको वर्ष

माओवादी जनयुद्धको (२०५२) सुरुवातसँगै भएको सरकारी सेना र माओवादी जनसेनाको भिडन्त, सरकारले गरेका विभिन्न खालका राष्ट्रियसन्धि र राष्ट्रमा देखिएका गरिबी आदिलाई यस कथाले आफ्नो विषय बनाएको छ । काठमाडौंको सेरोफेरोमा घुमेको प्रस्तुत कथा हिंसा र हत्याको खेती भइरहेको तत्कालीन सामाजिक परिस्थितिको चित्र हो । युद्ध र आतङ्कले त्रस्त मानसिकता, घट्टै गइरहेको मानवीय संवेदनाले बरखी बारेको स्थिति देखाइएको छ । तत्कालीन युद्धको श्रद्धालाले जनतामा जन्मिएको निराशा र शान्तिप्रतिको चाहनालाई यस कथामा समावेश गरिएको छ । आखिरी जो मरे पनि नेपाली दाजुभाइ नै मरिरहेको हो भन्ने वास्तविकतालाई यस कथाले उद्घोष गरेको छ । दुई बन्दुकको चेपुवामा परेर साहित्यकार पनि अन्योलमा परेको परिवेशलाई कथाले यथार्थ रूपमा जस्ताको तस्तै उतारेको हुँदा बृहत् शान्तिसम्भौता हुनु अघिको नेपालको परिवेश यसमा छ ।

४.४.९ अन्तर्वेदना

सडकबालकको विषयमा आधारित प्रस्तुत कथाले मूलतः सहरीया परिवेशलाई समेटेको छ । भोक, अशिक्षा र गरिबीका कारण मान्छे विस्थापन हुने र त्यसै कारणबाट सडकसम्म पनि पुग्ने गरेको यथार्थलाई यस कथाले समेटेको छ । पृष्ठभूमिमा ग्रामीण परिवेश भल्किन्छ । गाउँघरमा स्वास्थ्योपचारको अभाव, साहु र ठूलाबडाले गर्ने ठगी र छलीका कारण गरिबले पाउने यातना, गुजारा गर्न पनि धौ धौ हुने ग्रामीण नेपाली परिवेश आदिलाई यस कथाले देखाएको छ । यसमा पोखरा सहर र ग्रामीण परिवेशले उल्लेख भएको छ ।

४.४.१० उत्सर्ग

नेपाली समाजमा देखिएको राजनीतिक विकासलाई यस कथाले देखाएको छ । माओवादी जनयुद्ध सुरुवातसँगै देखा परेको राजनीतिक चेतनाको विकास र प्रतिबन्धित विद्यार्थी सङ्गठनको क्रियाकलापलाई लिएर हुने गरेका २०५२-६० को अवस्थालाई यस कथाले समेटेको छ । नेपाली जनताभिन्न पलाएको माओवादीप्रतिको सहानुभूति, विद्यार्थी सङ्गठनले गरेको क्रियाकलापको समर्थन आदि सबै तत्कालीन नेपाली समाजमा देखिएको अवस्था हो । नारीलाई पूजा गरेर राख्नुपर्छ भन्ने मान्यताले डेरा जमाएको नेपाली पुरुषवादी सामाजिक परिवेशलाई पनि यस कथाले जीवन्त रूपमा प्रस्तुत गरेको छ । आफ्नो विचारलाई स्वतन्त्र रूपमा अभिव्यक्त गर्ने परिस्थिति नभएको अवस्थालाई यस कथाले समेटेको छ । नराम्रो क्रियाकलापको अन्त्य र दीन-दुखीको हितका लागि लागेकाहरूको अकारण हत्या गरिएका देखाई यस कथाले तत्कालीन हत्या र हिंसाको उकुसमुकसलाई सङ्केत गरेको छ । चितवन, बुटवल, काठमाडौँलगायत स्थानको उल्लेख गरिएको यस कथामा माओवादी जनयुद्धको विकाससँगै बढ्दै गएको राजनीतिक सचेतना र हत्याहिंसामा भएको वृद्धिलाई देखिएको छ ।

४.४.११ बयान

दण्डहीनताको बढ्दो परिस्थितिलाई यस कथाले समेटेको छ । निर्दोषलाई न्याय दिन नसक्ने अदालतले गरेको गलत फैसला, न्यायपालिकाभिन्न बढ्दै गएको भ्रष्टाचारी कार्यकलाप आदि समकालिन नेपाली परिवेशलाई यसले देखाएको छ । गाउँघरका ठूलाठालुको पहुँचमा न्यायपालिका रहेको देखाउनुले र बलात्कृत नारीलाई आतङ्ककारीको आरोपमा हत्या गरिनुले पनि द्वन्द्वकालीन नेपाली समाजमा राज्यका हरेक अङ्गमा बढ्दै गएको अव्यवस्था साथै शोषणलाई पनि यस कथाले प्रष्ट्याएको छ । गाउँले तथा सहरीया परिवेशको उल्लेख भएको यस कथाले नेपाली हिन्दुका घर-घरमा विद्यमान स्वस्थानी सुन्ने, संस्कृतिक परम्परालाई समेटेको छ । ग्रामीण जीवनमा दाउरा बेच बजार जाने, गाइ बाखा चराउन जाने, मेलापात गर्न जाने आदि दैनिकीलाई यस कथाले समेटेको छ । समाजमा नारी र पुरुष आश्रितको हुने मायाप्रेमको सम्बन्धलाई पनि यस कथाले आफ्नो विषयवस्तु बनाएको छ ।

४.४.१२ अस्वीकृत मृत्यु

यस कथाले सभ्यता र सांस्कृतिक विकाससँगै देखिएका नारी र पुरुषआश्रितका नयाँ खालका सम्बन्ध र सम्बन्धजनित विशेषावस्थालाई समेटेको छ । दार्शनिक अभिव्यक्तिको बौद्धिक प्रयोग सुबोध्य

रहेको यस कथामा पात्र र परिवेश अनुकूल शैली र सरलतालाई अपनाइएको पाइन्छ । “एक बारको यो चोला केही गरौंला भन्दा भन्दै उडेर जाला” जस्ता उक्ति पनि वयोवृद्धको मुखबाट सहज ढङ्गले प्रयोग गरी भाषालाई यस कथामा कथाकारले आलङ्कारिक बनाएका छन् ।

४.४.१३ आतङ्ककारी

बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथामा कथाकारले परैबाट कथालाई नियाल्दै छन् र देखेका सुनेका कथानकलाई वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरेका छन् । किशोरवयको मनोविज्ञानलाई दर्शाउन सफल यस कथामा पात्र अनुकूल तथा पात्रको संस्कार अनुकूलको भाषा प्रयोग हुनुले कथालाई सहज र सरल बनाएको छ । विद्यालयीय वातावरणलाई पनि सुन्दर रूपमा देखाई एक व्यक्तिको सङ्घर्षको कथालाई रोमाञ्चित हुने गरी वर्णन गर्नुले कथाको भाषागत तथा शैलीगत उत्कृष्टतालाई अभिव्यक्त गरेको छ ।

४.४.१४ विस्मृत आस्था

वातावरणीय प्रभावलाई मनोवस्थासँग संयोजन गराई वर्णित यस कथाले शैलीगत रूपमा प्रकृतिको विभिन्न रूपलाई मानवीय मनोवस्थासँग जोडेर सुन्दर ढङ्गले दर्शाएको छ । वर्णनात्मक भाषा र शैली प्रयुक्त यस कथाले बाह्य (तृतीय पुरुष) दृष्टिविन्दुलाई अङ्गाली अघि बढेको छ । भाषागत सुवोधता, पात्र अनुकूल, विदेशीभाषीलाई नेपाली भाषा बोल्न परेको अष्टेरो, दोभाषेको प्रयोग, विचार आदानप्रदानद्वारा कथाको आकर्षणमा कुनै कमी छैन । साथमा नवीनतम प्रयोग पनि यस कथामा देख्न पाइन्छ । कतै कतै एरिक पात्रका माध्यमबाट अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोग तथा संवादात्मक शैलीमार्फत् कथालाई भिन्न आयाम र विषयवस्तुसँग तालमेल गराइएको छ । समग्रमा भन्नुपर्दा यस कथामा प्रयुक्त भाषा र शैली कथावस्तु पात्र परिवेश अनुकूल छ भन्न सकिन्छ ।

४.४.१५ एकदिन

अधिकांश कथामा जस्तै यस कथामा पनि शैलीगत रूपमा वर्णनात्मक शैली अपनाइएको छ । किशोर मनोविज्ञानको एक पाटोमा आधारित कथालाई कौतूहलपूर्ण र संबेद्य बनाउन कथाकारले सरल भाषाको प्रयोग गरेका छन् । ग्रामीण तथा सहरी वातावरण अनुकूल परिवेश वर्णनका क्रममा होस्

अथवा पात्रचित्रणका सन्दर्भमा प्रयोग गरिएको संवाद नै किन न होस, पात्र परिवेश अनुकूल सुन्दर रूपमा संयोजित भै कथा सरल र सुबोध बनेको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथाले “बुद्धिमान्सँग बुद्धिले नै लड्नु पर्छ” भन्ने आदर्श वाक्यलाई कथामार्फत् पुष्टि गरेको छ ।

४.५ भाषाशैलीका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

४.५.१ अमूर्तदौतरी

अमूर्तदौतर कथामा वर्णनात्मक भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । केही संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएता पनि गुरूले कथा भन्ने विद्यार्थीहरूले कथा सुन्ने कथानकमा वर्णनात्मक भाषा र पात्र चयनमा स्वभावकता देखिन्छ । बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको यस कथाको भाषा सरल बौद्धिक र सुबोध्य छ ।

४.५.२ डायरीको कथा

डायरीको कथा कथाको भाषा सरल र सहज देखिन्छ । शिक्षित परिवेश र पात्र अनुरूपको भाषाको प्रयोगले कथालाई संवेद्य बनाएको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथामा वर्णनात्मक र कतै कतै संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

४.५.३ धुवाँ

यस कथाको भाषागत समायोजन र शैलीगत सुन्दरतालाई सङ्केत गरेको छ । शिक्षक (गुरूले) प्रयोग गर्ने भाषा र विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने भाषालाई सहज र स्वाभाविक रूपमा प्रयुक्त यस कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । मीथकको प्रयोगमार्फत् बालमस्तिष्कलाई प्रभावित बनाउन र पाठकलाई समेत आकर्षित बनाउन सफल यस कथामा सरल भाषाको प्रयोग पाइन्छ ।

४.५.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?

प्रकृतिको वर्णनमा वर्णनात्मकता, कथावस्तुलाई गति दिन सम्वादात्मक शैली अपनाइएको यस कथामा पात्र अनुकूल भाषाको प्रयोग भएको छ । शिक्षित सहरीया परिवेशले प्रयोगले भाषा र परिवेशको

सन्दर्भलाई भाषाले समेटेको छ । सरलता र सहजताको संयोजन भाषाको विशेषता हो भन्ने कुरा यस कथामा अभिव्यक्त छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथा सुबोध्य देखिन्छ ।

४.५.५ ईर्ष्या

चिठीको प्रयोगमार्फत् कथानक अगाडि बढेको यस कथालाई आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग 'म' पात्रमार्फत् अगाडि बढाइएको छ । वर्णनात्मक भाषा र शैलीको प्रयोग गरी साहित्यकार र पत्रकार पात्र अनुकूल भाषाशैली प्रयुक्त यस कथामा काठमाडौंको सहरीया परिवेशको वर्णन पाइन्छ । भाषागत सरलता र सुबोध्यताले कथालाई संवेद्य बनाएको छ । 'आकाशको फल आँखातिर मर', जस्ता उखानको प्रयोगले कथालाई स्वाभाविक बनाएको छ ।

४.५.६ गठन/विगठन

आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथामा आशु (म) पात्रमार्फत् कथा अगाडि बढेको छ । भाषाशैली सरल र सहज प्रयुक्त यस कथाले संवाद र प्रतिसंवादलाई पनि प्रयोग गरेको छ । चिठीको प्रयोग पनि यस कथाको विशेषता हो । भिन्न माध्यम र शैलीलाई अपनाउने कथाकारले यस कथामा पनि वर्णनात्मक शैली अपनाएका छन् । दार्शनिक अभिव्यक्तिको बौद्धिक प्रयोग सुबोध्य रहेको यस कथामा पात्र र पारिवेश अनुकूल शैली र सरलतालाई अपनाइएको पाइन्छ । "एक वारको यो चोला केही गरौंला भन्दा भन्दै उडेर जाला" जस्ता उक्ति पनि वयोवृद्धको मुखबाट सहज ढङ्गले प्रयोग गरी भाषालाई यस कथामा कथाकारले आलङ्कारिक बनाएका छन् ।

४.५.७ समवेदना

सहरीया उच्चघरानीयाँ परिवेश र ग्रामीण पात्र, वातावरण अनुकूल भाषा र शैलीको प्रयोगले सरल बनेको यस कथामा वर्गीय विभेदको भाषा पनि प्रयुक्त छ । वर्णनात्मक शैली प्रयुक्त यस कथामा सडकबालकको सङ्घर्ष, चेतना र संवेदनालाई सुन्दर रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । "धरोधर्म आमाबाबु

भन्न नपाऊँ” जस्ता भाषन प्रयोगमार्फत् ग्रामीण भाषाशैलीका बान्कीलाई देखाएको छ । बाह्य दृष्टिविन्दु प्रयुक्त यस कथाले ठूलाबडाको देखाउने भाषागत रवाफ र सानाले ठूलालाई गर्ने उच्च आदरार्थी भाषाको प्रयोग पनि देखाएको छ । शिक्षित परिवेशको कथामा ग्रामीण जनजीवनको पनि सुबोध्य ढङ्गको वर्णन पाइन्छ ।

४.५.८ दुःख बारेको वर्ष

वर्णनात्मक शैली तथा ग्रामीण र सहरिया परिवेश अनुकूलका भाषा र भाषिकको प्रयोगले सरल बनेको यस कथामा वर्गीय विभेदको भाषा पनि प्रयुक्त छ । एउटा गरिबले मालिकलाई गर्ने आदर र मालिकले गरिबलाई गर्ने सम्बोधन पनि सहज र सरल भाषा संयोजनको दृष्टान्त हुन्छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथामा रामुमार्फत् ग्रामीण तर शिक्षित साथै अभावले थलिएको छ । सामाजिक सन्दर्भमा सुन्दर ढङ्गले प्रयुक्त भाषाले कथालाई मार्मिक बनाएको छ । ठेट नेपाली भाषा जस्तै गलहत्याउनु, छाँगावाट खसे जस्तो आदिको प्रयोगले कथा भनै संवेद्य बनेको छ ।

४.५.९ अन्तर्वेदना

अधिकांश अन्य कथाहरू भन्ने यस कथाको शैली पनि वर्णनात्मक देखिन्छ । सरल र सहज भाषा प्रयुक्त यस कथाले सहरिया र ग्रामीण परिवेश अनुकूल तथा तत् तत् क्षेत्रमा बसोबास गर्ने चरित्र अनुकूल भाषा प्रयोग गरी कथालाई संवेद्य, सरल र सुबोध्य बनाएको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथामा प्याकप्याकी, टन्टलापुर आदि ठेट नेपालीको प्रयोग, तराईमा रहेको भाषागत परिवर्तनलाई कालुराममार्फत् भाषिकाको प्रभाव परेको देखाई पात्र र परिवेश अनुकूल कथालाई ढालिएको छ । चिठी पत्रको कथामा गति दिन नवीन प्रयोग भएको यस कथाले द्वन्द्वकालीन परिवेशलाई पनि सुन्दर र रोमाञ्चक ढङ्गले वर्णन गरेको छ । समग्रमा भन्नु पर्दा यस कथाको भाषा सरल र शैली आकर्षक छ भन्न सकिन्छ ।

४.५.१० उत्सर्ग

बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथामा कथाकारले परैबाट कथालाई नियाल्दैछन् र देखेका सुनेका कथानकलाई वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरेका छन् । किशोरवयको मनोविज्ञानलाई दर्शाउन

सफल यस कथामा पात्र अनुकूल तथा पात्रको संस्कार अनुकूलको भाषा प्रयोग हुनुले कथालाई सहज र सरल बनाएको छ । विद्यालयीय वातावरणलाई पनि सुन्दर रूपमा देखाई एक व्यक्तिको सङ्घर्षको कथालाई रोमाञ्चित हुने गरी वर्णन गर्नुले कथाको भाषागत तथा शैलीगत उत्कृष्टतालाई अभिव्यक्त गरेको छ ।

४.५.११ बयान

वातावरणीय प्रभावलाई मनोवस्थासँग संयोजन गराई वर्णित यस कथाले शैलीगत रूपमा प्रकृतिको विभिन्न रूपलाई मानवीय मनोवस्थासँग जोडेर सुन्दर ढङ्गले दर्शाएको छ । वर्णनात्मक भाषा र शैली प्रयुक्त यस कथाले बाह्य (तृतीय पुरुष) दृष्टिविन्दुलाई अङ्गाली अघि बढेको छ । भाषागत सुबोधता, पात्र अनुकूल, विदेशीभाषीलाई नेपाली भाषा बोल्न परेको अष्टेरो, दोभाषेको प्रयोग, विचार आदानप्रदानद्वारा कथाको आकर्षणमा कुनै कमी छैन । साथमा नवीनतम प्रयोग पनि यस कथामा देख्न पाइन्छ । कतै कतै एरिक पात्रका माध्यमबाट अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोग तथा संवादात्मक शैलीमार्फत् कथालाई भिन्न आयाम र विषयवस्तुसँग तालमेल गराइएको छ । समग्रमा भन्नुपर्दा यस कथामा प्रयुक्त भाषा र शैली कथावस्तु पात्र परिवेश अनुकूल छ भन्न सकिन्छ ।

४.५.१२ अस्वीकृत मृत्यु

अधिकांश कथामा जस्तै यस कथामा पनि शैलीगत रूपमा वर्णनात्मक शैली अपनाइएको छ । किशोर मनोविज्ञानको एक पाटोमा आधारित कथालाई कौतूहलपूर्ण र संवेद्य बनाउन कथाकरले सरल भाषाको प्रयोग गरेका छन् । ग्रामीण तथा सहरी वातावरण अनुकूल परिवेश वर्णनका क्रममा होस् अथवा पात्रचित्रणका सन्दर्भमा प्रयोग गरिएको संवाद नै किन न होस्, पात्र परिवेश अनुकूल सुन्दर रूपमा संयोजित भै कथा सरल र सुबोध बनेको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथाले “बुद्धिमान्सँग बुद्धिले नै लड्नु पर्छ” भन्ने आदर्श वाक्यलाई कथामार्फत् पुष्टि गरेको छ ।

४.५.१३ आतङ्ककारी

व्यतिक्रमित शैलीमा लेखिएको आतङ्ककारी कथा चरित्रप्रधान कथा हो । सरल र प्रवाहपूर्ण शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथाको भाषा कहिले वर्णनात्मक त कहिले विवरणात्मक देखिन्छ । सामान्य

व्यवहारमा प्रयोग हुने भाषाको प्रयोग देखिने प्रस्तुत कथामा राजनीतिक परिभाषिक शब्दहरूको प्रयोग पनि देखिन्छ । आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा आधारित भएर लेखिएको यस कथालाई म पात्र (सुनिता) का माध्यमबाट अगाडि बढाइएको छ । समग्रमा बौद्धिक प्रयोग भए पनि त्यसले सरलताको सीमा नाघेको छैन ।

४.५.१४ विस्मृत आस्था

बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको **विस्मृत आस्था** कथामा प्रशस्त उखान र टुक्काको प्रयोग देखिन्छ । जस्तै : 'मान्छेको जुनी कर्कलाको पानी' ग्रामीण जनजीवनमा प्रयुक्त भाषाको प्रयोगले कथाको भाषालाई सरल बनाएको छ । ग्रामीण जनजीवनको परिवेशलाई चित्रण गर्ने क्रममा चित्रात्मक शैलीको प्रयोग भए तापनि कथा विशेषतः वर्णनात्मक शैलीमा आधारित छ । रैखिक ढाँचामा अघि बढेको प्रस्तुत कथा रचना विधानका दृष्टिले घटनाप्रधान हो ।

४.५.१५ एकदिन

बाह्य दृष्टिविन्दुमा लेखिएको प्रस्तुत कथा म पात्रका माध्यमबाट अगाडि बढेको छ । वर्णनात्मक शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत कथा घटनाप्रधान कथा हो । चिठीपत्रलाई समेत समावेश गरिएको प्रस्तुत कथाको भाषामा राजनीतिक पारिभाषिक शब्दहरूको बाहुल्य देखिन्छ । सर्वहाराको अधिनायकत्व, वर्गसङ्घर्ष, समाजवाद जस्ता शब्दहरूको प्रयोग रैखिक ढाँचामा अघि बढेको प्रस्तुत कथा सुबोध्य नै देखिन्छ ।

४.६ उद्देश्यका आधारमा धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

उद्देश्यविहीन कथाको कल्पना पनि गर्न सकिन्छ । विशेषतः कथानक र पात्रको क्रियाकलापमा आधारित भएर उद्देश्य निर्धारित हुन्छ । उद्देश्यले नै कथाको प्रभावकारीतालाई बढी निर्धारण गर्छ । उद्देश्य निर्धारणका दृष्टिले कथाको विश्लेषण गर्नु महत्वपूर्ण पक्ष हो ।

धुवाँ कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथामा प्रयोग भएका उद्देश्यहरूको समायोजन निम्नलिखित तरिकाबाट भएको देखिन्छ ।

४.६.१ अमूर्तदौतरी

धेरै कथावस्तुको प्रयोगले यस कथाको उद्देश्य पक्ष केही कमजोर देखिए तापनि प्रेमी प्रेमिका बिचको प्रेमसम्बन्ध विछोडमा परिवर्तन भएको विषयवस्तुलाई समेटि प्रेमको दुःखद अन्त्यलाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरेको देखिन्छ । नेपाली समाजमा रहेको आध्यात्मिक र सांस्कृतिक प्रभावलाई साथै जीवन र मृत्युसम्बन्धी जीवनदृष्टिलाई प्रस्तुत गर्नु कथाकारको उद्देश्य देखिन्छ ।

जीवनलाई आशावादी ढङ्गले हेर्ने आग्रह गर्दै कथाकार सांस्कृतिक र आध्यात्मिक जडसूत्रलाई उखेल्ने आह्वान गर्दछन् । जातीयताको पर्खाल भत्काउनुपर्ने धारणा शर्माले कथामा अभिव्यक्त गरेका छन् । नारीमा रहेको अधैर्यको चारित्रिक विशेषतालाई देखाउनु, समाजबाट कोही पनि टाढिन सक्दैन भन्ने देखाउनु तथा जीवनजगत् सम्बन्धि आफ्नो दृष्टिकोण राख्नु कथाकारको उद्देश्य देखिन्छ ।

४.६.२ डायरीको कथा

डायरीको कथा कथाले पञ्चायती व्यवस्था र बहुदलीय व्यवस्थाभित्रका कमजोरीहरूलाई उजागर गरेको छ । निरङ्कुश व्यवस्थाका विरुद्ध भएको बहुदलीय प्रजातन्त्र प्राप्तिको लडाइँ प्रजातन्त्र प्राप्तपश्चात् नेताहरूमा देखिएको स्वार्थ, राजनीतिक खिचातानी, त्यसको मारमा परेका इमानदार कार्यकर्ता पङ्क्तिले भागेको तिरस्कार तथा दुःखलाई यथार्थ रूपमा देखाउनु यस कथाको उद्देश्य हो । यस कथामा लेखकले सामाजिक तथा राजनीतिक परिवर्तनको आग्रह राखेका छन् । आदर्श समाजको कल्पनाको जीवनदृष्टि प्रस्तुत गरेका शर्माले विशेषतः राजनीतिक खिचातानी, इमान्दार कार्यकर्ताहरूको हविगतलाई यस कथाले यथार्थ रूपमा उतार्ने जमर्को गरेको छ ।

४.६.३ धुवाँ

भुटानी शरणार्थीहरूले बिताउको जीवनलाई प्रस्तुत गर्नु धुवाँ कथाको उद्देश्य हो । बेरोजगारी र पारिवारिक विघटनले समाजमा ल्याउनको निराशालाई पनि यस कथाले देखाएको छ । किस्नेकी छोरीले पेटको बच्चासहित आत्महत्या गर्नु परेको घटनालाई देखाएर यस कथाले समाजमा विद्यमान नारीअत्याचार, शोषण, मूल्यहीनतालाई प्रस्तुत गरेको छ । अन्तर्जातीय विवाह गर्नेलाई समाजले

बहिष्कार गरेको घटनालाई समेटि नेपाली समाजको यथार्थ परिवेशलाई देखाइएको छ प्रस्तुत कथामा । नेपालीभाषी भुटानीहरूको सर्वस्वहरण, उनीहरूको आफन्तको हत्या, उनीहरूलाई गरिएको देश निकाला तथा अर्काको देशमा बस्दा खेरी भोग्नुपरेको पीडालाई देखाउँदै सामाजिक यथार्थलाई उतारेको छ ।

४.६.४ खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?

२०३६ सालदेखि २०५४ सालसम्म घटेका राजनीतिक घटनाक्रमलाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गरिएको 'खोइ ! हाम्रो लम्साल बूढो ?' कथाले विशेषतः २०५२ साल यता सुरु भएको माओवादी जनयुद्धको सेरोफेरोमा देखिएका त्रास, आतङ्क, हत्या, हिंसा र राजनीतिक अन्योललाई समेटेको छ । जनतामा भएको राजनीतिक चेतनामा भएको वृद्धि, बढ्दै गएको अराजकताले ल्याएको त्रासको परिस्थिति, बहुदलीय व्यवस्था स्थापनासँगै पुर्वपञ्चहरू सबै अन्य दलमा घुसेको यथार्थ, राजनीतिक हिंसाको चपेटामा परेर मरेका निर्दोष नेपाली नागरिकहरूको निरिहता, मानवीय संवेदनामा आएको हासलाई यस कथाले यथार्थ रूपमा समेटेको छ । समग्रमा युद्धकालीन हृदयविदारक घटनालाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गर्नु यस कथाको उद्देश्य देखिन्छ ।

४.६.५ ईर्ष्या

ईर्ष्या कथाका माध्यमले कथाकार आत्माराम शर्माले गाउँलेहरूको आपसमा रहेको ईर्ष्यात्मक सम्बन्ध र सासूबुहारी विच रहेका ईर्ष्यात्मक सम्बन्धलाई देखाएका छन् । ग्रामीण जनजीवनमा आधारित भएर लेखिएको प्रस्तुत कथामा बालविवाहको घटना र भागी विवाहको घटनालाई यथार्थ परिवेशसँगै रूपमा प्रस्तुत गरेका छन् । गरिब, त्यसैमाथि विधवा नारीले एकलै सामना गर्नु परेको सामाजिक स्थिति, भाग्यवादी दृष्टिकोण र अन्धविश्वासी क्रियाकलापलाई पनि देखाइएको प्रस्तुत कथामा ग्रामीण जनजीवनमा एकले अर्काको कुरा काट्ने, एकले अर्कालाई उचाल्ने र पछार्ने हुनाले गृहकलहलाई बढावा दिने गरेको यथार्थ अभिव्यक्त देखिन्छ ।

४.६.६ गठन/विगठन

नारीचेली माथि दोस्रो दर्जाको नागरिकका रूपमा हुने गरेको भेदभाव, सामाजिक र सांस्कृतिक मूल्य र मान्यता प्रभावित व्यवहार, धनलाई महत्व दिने सामाजिक परवेश, सहरीया समाजमा बजारले मानवीय सम्बन्धको निर्धारण गर्ने गरेको यथार्थ, मानवीय स्वार्थ, अन्धविश्वास र सामाजिक चेतनालाई समेटी गठन/विगठन कथाले यथार्थ सामाजिक परिवेश र घटनालाई उजागर गरेको छ । प्रस्तुत कथामा नेपाली समाजमा विद्यमान 'छोरीलाई पढाएर केही हुँदैन, पढायो भने पोइला जान्छन्' भन्ने मान्यतालाई प्रस्तुत गरी यस मान्यतामा परिवर्तनको आग्रह गरिएको छ । आदर्श समाप्तिले आदर्श र कर्तव्यनिष्ठ समाजको आग्रहलाई यस कथाले अभिव्यक्त गरेकोछ । समग्रमा ग्रामीण समाजमा विद्यमान चेलीलाई हेर्ने दृष्टिकोण र सहरबजारमा धनसम्पत्ति, प्रतिष्ठा इज्जतलाई लिएर रगतको नातामा पर्ने गरेको धाँजालाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गर्नु यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो ।

४.६.७ समवेदना

राजनीतिक विषयवस्तुको सेरोफेरोमा रहेर लेखिएको **समवेदना** कथाले २०४६ सालदेखि २०५६ सालसम्म घटेका घटनालाई यथार्थपरक ढङ्गमा प्रस्तुत गरेको छ । यसमा इमान्दार राजनीतिक कार्यकर्ताको समर्पण भाव, जुभारूपन, लगनशीलता आदि आदर्श रूपलाई देखाएर राजनीतिक इमान्दारीताको आग्रह गरिएको छ । प्रजातन्त्रको पुनः स्थापनापछि नेता र पार्टीभित्र देखिएको स्वार्थ, सत्ताको लुछाचुँडी तथा त्यसको विरुद्धमा उठेको राजनीतिक अभियान आदिलाई समेटी सपनाको महल छोडी यथार्थको भुपडी बनाउन अग्रसर क्रान्तिकारीहरूप्रति कथाकारले गरेका सहनुभूतिले समाज परिवर्तनप्रतिको आग्रहलाई प्रकाशित गरेको छ । राजनीतिक हिंसाका कारण लासको खातको तत्कालीन (जन्तुयुद्धकालीन) विडम्बनापूर्ण परिवेश र त्यससँगै जोडिएका त्रास र आतङ्कको अवस्थालाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गर्न पनि यस कथाको उद्देश्य देखिन्छ ।

४.६.८ दुःख बारेको वर्ष

दुःख बारेको वर्ष कथामा २०५२ साल यता सुरु भएको माओवादी जनयुद्ध र त्यसको सेरोफेरोमा घटेका हत्या, हिंसा, आतङ्क, त्रास, पीडा, विध्वंस, मानवताको ह्रास र करूणालाई देखाइएको छ । राजनीतिक हिंसाले साहित्यिक क्षेत्रमा पारेको प्रभावलाई सङ्केत गर्न खोजिको यस कथाले लेख्ने, बोल्ने लगायतका स्वतन्त्रता कुण्ठित भएको यथार्थलाई प्रस्तुत गरेको छ । जो जसका

विरूद्ध लडेपनि आखिर नेपाली जनता नै मारिने कटुयथार्थलाई यस कथाले समेटेको छ । गरिबी, भ्रष्टाचारी, भोकमारी आदि सबैका उल्लेख गरी नेपाली समाजिक चेतना संवेदनाहीन बन्दै गइरहेको परिवेशलाई प्रकाशित गर्नु यस कथाको अर्को उद्देश्य हो भने हत्या, हिंसा र विकृतिको समकालीन यथार्थ देखाउनु यस कथाको मुख्य कथनी पनि हो ।

४.६.९ अन्तर्वेदना

सडक बालबालिकाको दुःखद् जीवनीलाई उतार्नु अन्तर्वेदना कथाको मुख्य उद्देश्य हो । भोक, अशिक्षा, गरिबी, शोषण, सामाजिक, आर्थिक असमानता, अन्याय आदि सडक बालक हुनुका कारणहरू भएको किटान गर्दै यी सडक बालबालिका कारक तत्वहरूको अन्त्यको सन्देश यस कथाले बोकेको छ । सहरिया परिवेशमा एकले अर्काको वास्ता गर्दैनन् भन्ने देखाई मानवीय मूल्य बजारले निर्धारण गर्ने गरेको यथार्थलाई यस कथाले समेटेको छ । ‘सडक बालबालिका हुनु इच्छा होइन, त्यो त बाध्यता हो’ भन्ने तीतो यथार्थ दर्शाउनु र सरकारको केन्द्रमुखी क्रियाकलापको आलोचना गर्नु यसका उद्देश्य हो ।

४.६.१० उत्सर्ग

जनयुद्धको (२०५२-५८) कालखण्डमा जनतामा देखिएको राजनीतिक चेतनामा वृद्धि र समाजमा विद्यमान असमानता र शोषण, बत्तीमा पुतली भैं जीवन उत्सर्ग गर्नेहरूको उत्साह आदिलाई उत्सर्ग कथाले समेटेको छ । विद्यार्थी र युवापङ्क्तिमा देखिने राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक लगायतका क्षेत्रको आमूल परिवर्तनप्रतिको आग्रहलाई समेटि तत्कालीन समयमा जनतामा बढ्दै गएको धुवीकरणलाई यसमा देखाइएको छ साथै पुरानो पुस्ता जहिल्यै पनि यथास्थितिवादी हुने कुरा, परिवर्तनका संवाहक युवापुस्ता नै भएको यथार्थ, नारीले गरेको जीवनोत्सर्ग आदिलाई पनि यसमा समेटिएको छ । द्वन्द्वकालीन समाजमा माओवादी पक्षमा र विपक्षमा कुरा गर्नका लागि पनि स्वतन्त्रता नभएको र चारैतर्फ त्रासको वातावरण भएको यथार्थ परिवेशलाई उतारी यस कथाले क्रान्ति र परिवर्तनप्रतिको आफ्नो आग्रहलाई समेटेको छ ।

४.६.११ बयान

नेपाली समाजमा बढ्दै गएको न्यायिक भ्रष्टाचारको विषयलाई समेटी लेखिएको **बयान** कथाको भ्रष्ट न्यायपालिका र शोषित पीडित जनताको गम्भीर अवस्थाको चित्रण गर्नु नै उद्देश्य रहेको देखिन्छ । युद्ध र द्वन्द्वको आडमा प्रहरीद्वारा बलात्कृत हुनपुगेका, आतङ्ककारीको आरोपमा अकालमा ज्यान गुमाउन पुगेका, साहुबाट श्रीसम्पति खोसिन पुगेका र न्यायपालिकाको विभिन्न कारणबाट भएका गलत फैसलाले पीडित बनेकाहरूको यथार्थ घटनालाई समेटी न्यायिक भ्रष्टाचार, अन्यायी घटनाक्रम, सामाजिक असमानता, गरिबी, आदि अवस्था अन्त्यको अपेक्षा यस कथामा गरिएको छ ।

४.६.१२ अस्वीकृत मृत्यु

प्रेमसम्बन्धको दुःखद् समाप्तिलाई विषयवस्तु बनाई लेखिएको **अस्वीकृत मृत्यु** कथामा नारीको यौनकुण्ठा र पौरुषआदर्शलाई देखाउन खोजिएको छ । उमेरमा भएको वृद्धिसँगै अविवाहित महिला र पुरुषका मनमा देखिने विकृति र त्यसले जन्माएका विभिन्न क्रियाकलापलाई देखाउनु नै यस कथाको उद्देश्य हो । नारी व्यवहारले त्रसित कुण्ठाग्रसित मनोविज्ञानयुक्त पुरुष र अर्धवैसे एकलनारीको विकृत मनोविज्ञानलाई यस कथामा समावेश गरी मानवका मनमा घट्ने यौनकुण्ठा, पलायनवादी सोचलाई यथार्थरूप देखाउनु नै यस कथाको उद्देश्य हो ।

४.६.१३ आतङ्ककारी

२०३६ सालयताका कतिपय राजनीतिक घटनालाई समेटी २०५२ सालदेखि सुरु भएको जनयुद्धको चपेटामा घटेका हत्या र हिंसाको शृङ्खलालाई यस कथाले देखाएको छ । २०४६ को परिवर्तनमा रहेको युवाहरूको योगदान, त्यस परिवर्तन पश्चात् पार्टी र नेताहरूमा देखिएको स्वार्थी स्वभाव, बहुदलीय व्यवस्थाभित्र रहेको कमजोरी जस्ता विषयलाई यथार्थ रूपमा प्रस्तुत गर्दै परिवर्तन अवश्यम्भावी रहेको र त्यसका लागि सम्पूर्णले आफ्नो स्थानबाट लाग्नुपर्ने सन्देश यस कथाले दिएको छ । राजनीतिक रूपमा इमान्दार, उत्साही र क्रियाशील व्यक्तिको आतङ्ककारीको आरोपमा बिनाकारण हत्या भएको देखाई हत्या र आतङ्कको समसामयिक परिपाटीलाई देखाउनु नै यस कथाको उद्देश्य देखिन्छ ।

४.६.१४ विस्मृत आस्था

२०४६ सालको जनआन्दोलनमा सहिद भएकाहरूको परिवारप्रति राज्यका तर्फबाट भएको बेवास्तालाई विस्मृत आस्था कथाले समेटेको छ । बहुदलीय व्यवस्थाको स्थापनासँगै पुराना पञ्चहरू नै पार्टी र सरकारमा हावी हुँदै गएको, शिक्षित युवाबेरोजगारी बढ्दै गएको, नेता र पार्टीपङ्क्तिले सहिदको योगदानलाई बिसर्दै गएको, सहिदको सपनाका नाममा नेताहरूले ऐश आराम गरेको आदि यथार्थलाई उद्घाटन गर्नु यस कथाको उद्देश्य देखिन्छ । सहिदको सामाजिक राजनीतिक परिवर्तनको आकाङ्क्षाको उल्लङ्घन भएको यथार्थलाई प्रस्तुत गर्नु नै यस कथाको प्रयोजन देखिन्छ ।

४.६.१५ एकदिन

एकातर्फ सामाजिक र राजनीतिक परिवर्तनका लागि देखिएको उच्च क्रियाशीलता र अर्कोतर्फ अवसरवादी चरित्र र त्यस अवसरवादी क्रियाकलापले निम्त्याएको पश्चात्तापलाई देखाउँदै २०४६ साल यता घटेका राजनीतिक घटनाहरूलाई समेट्नु एकदिन कथाको उद्देश्य हो । यस कथाको अन्त्य माओवादी जनयुद्धको सेरोफेरोमा निम्तिएको हत्या र आतङ्कको परिवेशको चित्रणबाट भएको छ । यस कथामा राजनीतिक चरित्रमा देखिने क्रान्तिकारीपन र अवसरवादीता, सर्वहारावर्गको अधिनायकत्वका लागि भएको निरन्तर क्रियाशीलता, बहुदलीय प्रजातन्त्र प्राप्तपछि क्रान्तिकारीहरूमा देखिएको राजनीतिक विचलन र आतङ्ककारीको आरोपमा निर्दोष राजनीतिक व्यक्तिको सरकार पक्षबाट भएको हत्या आदिलाई उजागर गरी समकालीन युद्ध र राजनीतिमा देखिएको आराजकतालाई यथार्थरूपमा प्रस्तुत गर्नु यस कथाको उद्देश्य हो सँगै सामाजिक राजनीतिक परिवर्तनका लागि लाग्ने सन्देश पनि कथाले दिएको छ ।

४.७ डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

२०६७ सालमा प्रकाशित डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्र २०५६ देखि ६७ सालको विचमा लेखिएका घटीमा पाँच पेज र बढीमा दश पेज सम्मका बयानबन्धे पृष्ठमा समेटिएका १० ओटा कथाहरू छन् । कथाहरू निम्न लिखित छन् । (१) पीडा (१-६), (२) मृत डायरी (६-१२), (३) एउटाले बिराउँछ, शाखा पिराउँछ (१३-१८), (४) डाक्टर अङ्कल (१९-२३), (५) अस्वीकृत मृत्यु (२४-३२), (६) अपूर्ण (३३-४३), (७) नहाँसेको मन-१ (४४-५१), (८) नहाँसेको मन-२ (५२-६१), (९) नहाँसेको मन-३ (६२-७१), (१०) बोर्ड फस्ट (७२-७९) । यस कथासङ्ग्रहको कथातत्वहरू कथानक, पात्र, परिवेश, भाषाशैली, दृष्टिविन्दु र उद्देश्यका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

४.७.१ कथानकका आधारमा डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

घटना, स्थिति, प्रसङ्ग, परिवेश आदिको समष्टी नै कथानक हो । घटना र क्रियाकलाप पात्रबाट घटित हुन्छ भने यो नै कथानक हो । कथानक कथानिर्माणको आधार भएकाले कथानक समायोजनका आधारमा कथाको विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

‘डाक्टर अङ्कल’ कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथामा प्रयोग भएका कथानकहरूको समायोजन निम्नलिखित तरिकाबाट गरिएको देखिन्छ ।

४.७.१.१ पीडा

पीडा कथा सामाजिक विषयवस्तुमा आधारित छ । गीता र पार्वतीको जीवन सङ्घर्षको आरोह आवरोहलाई यस कथामा समेटिएको छ । कक्षाकोठामा कथा भन्ने पालो आउँदा गीता आफू र आफ्नो आमाले भोगेका कुराहरूलाई कथाको रूपमा बाचन गर्छे । कथा बाचनको सन्दर्भमा दाङ्ग जिल्लाको अत्यन्तै पिछडिएको गाउँमा वडा हाकिमकोमा १८ -१९ वर्षको उमेरमा भाँडा माभ्ने गरेको र त्यही जिल्लानेताबाट इज्जत लुटिएको दशमहिना पछि छोरी जन्माएकी पार्वतीलाई समाजका भद्र लगाई गाउँ निकाला गरिएको, त्यो सन्तानको बाबु पार्वतीले देखाउँदा पनि उल्टै चरित्रहीनको आरोपमा तीनवर्ष जेलमा कोचिएको, जेलबाट छुटेपछि ज्यामी काम गरेर होटलमा भाँडा माँभ्ने अर्केको घरमा नोकर बसेर चितवनमा जीवन बिताउँदै गर्दा त्यो घर पनि पहिला इज्जत लुट्ने विश्वनाथको नातेदारको घर भएकाले उसैले निकालिदिएको, काठमाडौँमा काम पाउने सुनी काठमाडौँ भरेको तथा गलैँचा बुन्ने काम गर्न थालेको, त्यहाँ पनि साहुको कुदृष्टिपछि त्यो काम छाडी चार पाँच घरको भाँडा माभी घर चलाइरहेको अवस्थामा पहिलेकै इज्जत लुट्ने विश्वनाथ सांसद भैसकेको र पार्वतीलाई आएर ‘यो सहर छाडेर जा’ भनेको प्रसङ्गलाई गीताले कथाका माध्यमबाट अभिव्यक्त गरेकी छिन् । गीताको शारीरिक हाउभाउ, रूँदै कथा भन्नु तथा बेलाबेलामा पानी पिउनुले कथा भन्दा कौतुहलता, गम्भीरता र संवेदनशीलतालाई प्रवाह गरेको यस कथामा कथानकको बहुलता पाइन्छ । कथाभित्र विभिन्न पात्रहरूको आगमन भए पनि पार्वती, गीता र विश्वनाथकै वरिपरि कथानकहरू घुमेका छन् ।

कथा बयानसँगै विद्यालयको परिवेश निर्माण गरी कथाले रोमाञ्चकतालाई निरन्तरता दिएको देखिन्छ । कथानक रोचक ठाँचामा अगाडि बढेको छ । अन्त्यमा गीताको कथा सुनिसकेपछि सबैले नडराउन र अन्यायको प्रतिरोध गर्न गीतालाई सहपाठी र गुरूले गरेको उत्प्रेरणा देखाई जीवनको आशावादीतालाई दर्शाइएको छ ।

४.७.१.२ मृत डायरी

मृत डायरी कथामा मोहन र सोहनको प्रेरणादायक प्रगतिलाई प्रधानाध्यापकमार्फत् देखाइएको छ । अध्ययनशीलता र सहनशीलता मोहन र सोहनबाट सिक्नुपर्ने प्रसङ्गबाट कथा सुरु भएको छ । सहपाठी विपना होच्याउने भए पनि पछिका दिनमा मोहन र सोहनको शिक्षाका कारण परिवर्तन हुन्छ । मोहन र सोहन पनि प्रिन्सिपलको प्रेरणाले पठ्दै जान्छन् । विपन्न मोहन र सोहनलाई उपहारस्वरूप महङ्गा किताबहरू दिन थालिन्छन् । आफूले गरेको गल्ती स्वीकार्दै विपना मोहन र सोहनसँग नजिकिएको देखाइएको छ । विपनाको दुईवर्षको अनुरोध पश्चात् सोहन आफ्नो डायरी पढ्न भन्छ । इन्जिनियरिङ्ग कलेजको पिकनिकमा विपना र सोहन मोहनलाई छोडी पिकनिक जान्छन् । त्रिशुली नदीको किनारमा विहान नौ बजे पुग्छन् । सोहनसँग विपना डायरी माग्छे । जसमा मोहन र सोहनको विगत लेखिएको हुन्छ । दुर्गम हिमाली गाँउमा जन्मिएका धनबहादुर र भाग्यलक्ष्मीका जुम्याहा छोरा मोहन र सोहन २०४५ साल भदौ ५ को भुकम्पपछि टुहरा भएको, असहाय भै वल्लो गाउँ पल्लो गाउँ गरी जीवन विताएको, बहुदल आए पश्चात् गाउँकाले सहरमा ल्याएर अलपत्र पारेको, स्कूलको प्रिन्सिपलले मोहन र सोहनको विलौना सुनेर पढ्ने र खानेबस्ने व्यवस्था गरेको कथा त्यो डायरीमा लेखिएको हुन्छ, साथै आफैले होच्याएको प्रसङ्गलाई विपना आफैले पढेर भक्कानिदै नदीमा खस्छे । विपनालाई बचाएर डायरी लिन जाँदा सोहन त्रिशुलीले बगाएर मर्छ । यसरी कथानक समाप्त हुन्छ । विपनामा मोहन र सोहन प्रति परिवर्तन हुँदै गएको सकारात्मक दृष्टिकोण र कथानकमा आएको उतारचढावले कथालाई कुतूहलपूर्ण बनाएको छ । विपनाको मोहन र सोहन प्रतिको खाते दृष्टिबाट गति लिएको कथानकमा

विपनाले सोहनको डायरी पढिसके पछि चरमसङ्कट उत्पन्न हुन्छ । त्यसपछिका घटनाहरू सङ्घर्षहासका परिणति हुन् । कथा रैखिक शैलीमा अधि बढेको छ ।

४.७.१.३ एउटाले बिराउँछ, शाखा पिराउँछ

एउटाले बिराउँछ, शाखा पिराउँछ कथा स्कूलमा नेपाली विषयका शिक्षकले कथाका माध्यमबाट हल्ला नगर्न र सचेत भएर सुन्न आग्रह सहित प्रेरणात्मक कथा सुनाएको प्रसंग छ । जस अनुसार राजा ब्रह्माको राज्यमा मानिस र पशु सबै मिलीजुली रहेको, बिचमा जनावर र मानिस बिच को ठूलो भन्ने प्रसङ्गमा भगडा भएको, पशुहरू पनि एक आपसमा भगडा गरिरहेको मौका छोपी भैंसी, गोरू, गाई घोडा आदि पशुलाई मानवले अधीन बनाएकोले सबै जनावर ब्रह्मलोक गुनासो गर्न पुगेको, भैंसीहरूले मान्छेले दुःख दिएको र त्यसबाट छुटकारा पाउने उपाय भन्न गरेको आग्रह पश्चात् राजा ब्रह्माले मान्छे प्रत्येक दिन धेरै खाने भएकाले जनावरलाई दुःख दिएको बुझेर दिनमा तीनपटक नुहाउनु र एकपल्ट खानु भन्ने आदेश पशुहरूमार्फत् पठाए तर पशुहरूले राजाले भने भन्दा उल्टो, दिनमा तीन पटक खानु र एक पटक नुहाउनु भन्ने मानिसलाई सुनाएकाले त्यस पश्चात् पशुहरूले धेरै दुःख पाएको कथामार्फत् कक्षाकोठामा राम्रोसँग पढाएको नसुन्ने विद्यार्थीले ती कथामा भएका पशुले दुःख पाए भैं दुःख पाउने कथानकलाई यस एउटाले बिराउँछ, शाखा पिराउँछ कथामा समेटिएको छ । कथामा गुरूले कथा भन्दै गर्दा विभिन्न कोणबाट आएका प्रश्नले कुतूहलता उत्पन्न गरेको छ भने विद्यार्थीको हल्लासँगै घटनाले गति लिएको कथामा जनावरहरूले राजा ब्रह्माको आदेश मानिसहरूलाई ठीक विपरीत सुनाएको कथानकले चरमसङ्कट उत्पन्न हुन्छ । कथा रैखिक शैलीमा अधि बढेको छ ।

४.७.१.४ डाक्टर अङ्कल

एउटा टुहुरो केटाको हण्डर र ठक्कर, मिहेनत र सफलताको कथा हो डाक्टर अङ्कल । यस कथामा डा. किशोर घरमा रहेका आफ्ना छोराछोरीलाई आफ्नो कथा सुनाउँछ । जस अनुसार नेपालको पश्चिम पहाडमा पहाड गाउँका किसान मध्ये दुई छोरा एक छोरी र आमाको पाँच जनाको परिवार भएको, बालबालिका मातृत्वबाट बञ्चित हुनुपरेको, बाबुले सौतिनी आमा भित्र्याएको, एक छोरी सानैमा भागी विहे गरेको तथा जेठो छोरा तराई भरेकोले कान्छो मात्र घरमा हुँदा सौतेनी आमाको कर्कश सहन नसकी भागी तराईको अञ्चल सदरमुकाममा आई एक घरमा मिहेनत गरी भर्ना भै पढ्न थालेको,

गृहकार्य गर्ने क्रममा गुरूले उसको विगत थाहा पाई सम्झाएको तथा समय बित्दै जाँदा कक्षामा प्रथम हुँदै गएको, त्यही स्कुलका साथीहरूको सहयोगमा साइन्स क्याम्पस भर्ना भई उत्कृष्ट भै सरकारी कोटामा छात्रवृत्ति पाई विदेश पठ्न गएको आदी घटनाक्रमलाई डाक्टर अङ्कलका माध्यमबाट वर्णन गरिएको छ । अन्त्यमा डा.कमल यो कथा आफ्नै भएको स्वीकार्छ । यसरी कथानक समाप्त हुन्छ । कथा भन्ने डा.कमललाई छोराछोरीले गरेको जिद्धीबाट गति लिएको घटनाले डा.कमलले प्रेरक प्रसङ्गको कथा समाप्त गर्नुले चरम सङ्कटावस्था उत्पन्न हुन्छ र डा.कमलको आफैँ त्यो पात्र हुँ भन्ने स्वीकारोक्ति सङ्घर्षह्रासका परिणति हुन् । कथा रैखिक शैलीमा अधि बढेको छ ।

४.७.१.५ अस्वीकृत मृत्यु

गरिवी र अभावले मान्छेलाई मृत्युको मुखसम्म पुऱ्याउँछ भन्ने विषय अस्वीकृत मृत्यु मा अभिव्यक्त छ । आकाशलाई विरामी सुशीलले चिठीमार्फत् बोलाउन लगाएको प्रसङ्गबाट कथानक सुरु हुन्छ । बाल्यकाल सँगै विताउका सुशील र आकाशसँगै हुर्किएको र सात महिना पश्चात् आकाश सुशीललाई भेट्न जाँदा सुशील शारीरिक भन्दा मानसिक बढी समस्याबाट गुञ्जिएको देख्छ । कारण सोध्दा पाँच वर्ष अगाडि सहपाठी अमिताको मामाकी छोरी रीता अगाडि आई पुगेको, रीता र सुशीलको साहित्यिक परिचय भएको, सुशीलको कथाका व्यक्तित्वबाट रीता प्रभावित भएको बारम्बार अफिसमा भेट हुने क्रममा एक दिन डाक्टर बन्ने कि पाइलट भन्ने प्रश्नमा रीताले 'नगिज्याउनुस्, म स्वास्थ्यकर्मी भएर सेवा गर्छु' भनेको प्रसङ्ग आकाशलाई सुनाउँछ । रीताको प्रेममा परेको हो कि भन्दा सुशील रीताको दुखद् खबर सुनाउँछ । 'परीक्षा शुल्क तिर्न नसक्दा एक्काइश वर्षीय युवतीद्वारा आत्माहत्या' शीर्षकको राजधानी दैनिकको समाचारले विचलित बनाएको सुशील भन्छ । रीताले बीसहजार फीस बुझाउन नसकी आत्माहत्या गरिएको चिठी सुशील आकाशलाई सुनाउँछ । जसमा पैसा घरबाट आउने आसमा बसेको तर नआए पछि फाईनल परीक्षा दिन नपाएको पीडामा आत्माहत्या गरिएको उल्लेखित हुन्छ । अमिताले रीताको कथालाई लेख्न गरेको आग्रह पुरा गर्ने नसकेको दुःख व्यक्त गर्दै सुशीलको मृत्यु हुन्छ । कथानकको चरमसङ्कटावस्था रीताको आत्माहत्या हो भने त्यस पछिका कथानक ह्रासोन्मुख देखिन्छन् । कथा रैखिक शैलीमा अगाडि बढेको छ ।

४.७.१.६ अपूर्ण

अपूर्ण कथा अपूर्ण प्रेमकहानीमा आधारित कथा हो । आशुतोषलाई फोन आउँछ, कलब्याक गर्दा पिसियोको फोन नं. हुन्छ र त्यहाँमार्फत् रामदीघाटमा बस्दै गरेकी अनुपाको बारेमा पुराना स्मृतिहरू ताजा हुँदै जाँदा कुलतमा फस्दै गएको आशुतोषलाई अनुपा फोनमार्फत् सम्भाउँछे । अनुपाको तीखो बोलिले उदास अनुहार र खिन्न मन ,आशुतोष रूभन्दै घर जान्छ । आमा छोरालाई हेरेर रुन्छन् । छोराको कुलत देखि दुखी आमाले आशुतोषको बाल्यकालको घटना नभनेकाले आशुतोष दुखी हुन्छ । अनुपाले पठाएको चिठी पढ्छ । चिठीमा बाल्यकालका मायाँ प्रेम सन्दर्भका कुरा, टुहुरी अनुपाको बालगृहबाट घरमा हुर्किएको विगत तथा बाल्यकालका खेल, मनोरञ्जन र सबै सम्भाउँदै आशुको प्रेरणाले एस.एल.सी. पास गरेको विगत सम्भन्दै खुसी आदानप्रदान गर्दाको त्यो पल नै दुबैका लागि घातक भएको र आशुतोषको र अनुपाको प्रेममा बाधा परेको कुरा अनुपाको पत्रमा देखिन्छ । त्यस पश्चात् अनुपाका मालिक र आशुतोषको बुबाआमा मिलेर अनुपाको विवाह डाइभरसँग गरिदिएको र अनुपाको घर व्यवहार १ वर्ष भित्रै बिग्रेको, सौता थपिएको तथा आजकाल कालीगण्डकीको रामदीघाट आश्रममा बस्दै गरेको थाहा पाई छाँगा बाट खसे जस्तो हुन्छ आशुतोष । आशुतोष २०६२/०६३ को जनआन्दोलनमा तीनमहिना जेल बस्दा अनुपाको बिहे भैसकेको हुन्छ । पत्रमा उल्लेखित आफूलाई सुधारन गरेको आग्रहलाई स्वीकार्दै आशुतोष अनुपालाई काठमाण्डौँ आउन आग्रह गर्छ र विगतलाई स्मरण गर्दै आफ्नो बाल्यकालीन यथार्थले दुःख पुगेको स्वीकार गर्दै 'धनी हुनुको रवाफले जोगी भैँ भएर हिडेको हुँ' भन्दै अनुपालाई काठमाण्डौँ फर्कन आग्रह गर्दै पत्र लेख्छ । यसरी कथानकको क्रमशः गति चरमोत्कर्ष पश्चात् ह्रासोन्मुख भएको पाइन्छ । कथा रैखिक शैलीमा अघि बढेको छ ।

४.७.१.७ नहाँसेको मन-१

सङ्घर्षशील पात्र रामुको कथा हो नहाँसेको मन-१ । सानैमा द्वन्द्वले आक्रान्त भएर काठमाण्डौँ भासिएको रामुको जीवन सङ्घर्षको कथा समेटिएको नहाँसेको मन-१ भित्र रामुको हाँस नसकेको मनलाई देखाइएको छ । डाइरेक्टरको घरमा भाँडा माफ्ने बसेको रामु एस.एल.सी. प्रथम श्रेणीमा पास हुने र डाइरेक्टरको छोरी फेल हुने अवस्थाले रामुलाई हाँस मिलेको छैन । रामु पास हुनु नै उसका लागि अभिसाप भएको देखाइएको यस कथामा रामुका बाल्यकालमा सङ्घर्षका चरण तथा एस.एल.सी पासपछि अपमानित भएर नबस्ने अठोट सहित रामुले नयाँ जीवनका लागि मालिकको घर त्यागेको कथानक यसमा छ । घरमा हालचाल बुझ्न पठाएको चिठी बुझ्ने मान्छे नहुँदा द्वन्द्वको चपेटामा

रामुका आमा र बुवा परेको र रामु एस.एल.सी पास भए पनि भविष्यको अनिश्चितताले हाँस नसेकेको कुरा यस कथाको कथानक हो । मालिकनीको कर्कश व्यवहारबाट गति लिएको कथानक, रामुको प्रथम श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको भन्ने घटनासँगै चरमोत्कर्षमा पुगेको कथानक त्यस पश्चात् हासोन्मुख हुन्छ । कथा रैखिक शैलीमा लेखिएको छ ।

४.७.१.८ नहाँसेको मन-२

काठमाण्डौँबाट पलायन भएको रामु पूर्वी नेपालको धरानमा चण्डीप्रसादको घरमा घरायसी तथा मिलमा भारी बोक्ने काम गर्छ । नेपालको आन्तरिक द्वन्दको चपेटामा परेको रामुले अर्काको घरमा बसेर एस.एल.सी पास गरेको हुन्छ । आफ्नो दुःखद् बाल्यकाल सम्झँदै भविष्यप्रति आशावादी हुँदै त्यही साहुको घरमा बसेर पढाइलाई पनि निरन्तरता दिन्छ । एकवर्ष भारी बोक्छ रामुले । एकदिन संयोगले इन्जिनियरिङ कलेजका प्रमुखको घरमा भारी बोकेर पुगेको रामु कलेज प्रमुखको आग्रहमा आफ्नो दुखद विगत अवगत गराउँछ । रामुलाई ती साहुले छात्रवृत्तिमा ओभरसियर पढ्ने अवसर प्रदान गर्दन् । जब कलेज पुग्छ रामु, त्यहाँ पहिले काठमाण्डौँका काम गर्दाकी मालिकनीको छोरीलाई देख्छ आफ्नै कक्षामा । संयोग मैयाँ साहेवको मामाघरमा रामु बसेको हुन्छ र थाहा पाएको भए त्यहाँ बस्ने थिइन भन्ने जिकीर रामु मैयाँसाहेवलाई गर्छ । मैयाँसाहेवको घरमा अख्तियार लागेको हुन्छ । गाउँले ड्राइभर सगुन दाईमार्फत् डाइरेक्टरकोमा जागिर खाएको रामुले सगुनमार्फत् नै आमाबुवा काठमाण्डौँमा रहेको र भारी बोकेर र नाड्लो पसल गरेर बसेको थाहा पाउँछ । रामु र मैयाँसाहेवले ओभरसियरको अन्तिम परिक्षा पनि सिध्याउँछन् । रामु पास भएको खबरसँगै मैयाँसाहेवको आमाले आफ्नो भाइलाई दिएको दवावले फेरी त्यो आश्रय पनि छोड्ने अवस्था आउँछ । मैयाँसाहेव पनि पास हुन्छे । अखण्डले सेवाका लागि धन्यवाद दिदै निकाली दिन्छ । रामु मैसाबको चिठी लिएर मैसावतिर नजर लगाई घरबाट निस्कन्छ । यसरी कथामा रामु पास भएको नतिजाले कथानकमा चरमसङ्कटवस्था उत्पन्न हुन्छ । यो कथा संवेद्य छ ।

४.७.१.९ नहाँसेको मन-३

यो कथा रामु पात्रको जीवनको तेस्रो अध्याय हो । १९ वर्षे उमेरसम्म आर्जन गरेको पठाई र अनुभव बाहेक रामुसँग केहि छैन । भानुचोक वसपार्कमा काठमाडौँ जान बस कुरीरहेका बेला पुरानै

साथी कालुरामलाई भेट्छ रामु । एकदिन रामु कालुरामको कोठामा बसी विहानै काठमाडौँका लागि गाडी चढेरे रामु बसपार्कको कुनै सस्तो लजमा बस्छ । मैयाँ साहेवले दिएको चिठी हेर्छ । मैया साहेवले आमाबाबु र उसको रामुप्रतिको पुरानो व्यवहारका लागि माफी मागेको हुन्छ । प्रेमभावलाई पनि रामु अनुभूत गर्छ । त्यही रात सुतेकै ठाउँबाट सुरक्षा फौजले छापामारी, बाँधी गिरफ्तार गर्छ । आतङ्ककारीको आरोपमा २ महिना शारिरिक र मानसिक यातना बिच बिताइसके पछि अन्तिम बयान पश्चात् प्रशासनले उसलाई छोडीदिन्छ तर उ सँगै परेको साथी सानुबाबु कार्की छुट्टै । माओवादी गतिविधिमा सक्रिय सानुबाबुलाई छोडेर बाहिर निस्केको रामुले वीर अस्पतालमा गएर उपचार गराउने क्रममा हर्क तामाङ (वालसखा) लाई भेट्छ । त्यस पश्चात् इन्जिनियरिङ्ग कलेजको पाले हर्ककै आश्रयमा रामुले पढ्छ, बाबुलाई भेट्छ । बाबुमार्फत् आमाको मृत्यु भएको जानकारी पाउँछ । बाबुलाई पनि हर्ककै कोठामा राखी रामु मिहेनत गर्छ । बाबु भारी बोक्ने, छोरा ट्युसन पढाउने गरी जीविकोपार्जन गर्छन् । अब रामु जागिर खान थाल्छ । बाबुलाई छुट्टै कोठा लिएर पाटनतिर बस्न थालेको रामुले अचानक एकदिन पशुपतिमा पत्रकार साथीमार्फत् मैयाँसाहेवलाई देख्छ । विक्षिप्त अवस्थाकी मैयाँसाहेवलाई केही लुगा दिएको र मैयाँ साहेवले रामुलाई नचिनेको कुरा अवगत गराउँछ । मैयाँ साहेवले पठाएका पुराना प्रेम प्रस्तावहरू सबै अस्वीकार गरेको रामुले राजधानी पत्रिकामा यही कथानकलाई कथा बनाई प्रेषित गरेको हुन्छ । पत्रकार मित्रको प्रश्नले भावबिह्वल रामुको स्वीकारोक्तिसँगै कथाको विसर्जन हुन्छ । यसरी विभिन्न आरोह अवरोहलाई संगठित रूपमा मिलाएर लेखिएको यो कथा रामुको जागिरे जीवनसँगै चरमोत्कर्षमा पुगेर त्यहीबाट हासोत्मुख देखिन्छ । कथा रैखिक शैलीमा अधि बढेको छ ।

४.७.१.१० बोर्ड फस्ट

बोर्ड फस्ट कथा किशोर मनको कथा हो । एस.एल.सी को नतिजाको हल्लासँगै छटपटिएको आयोग भोलिपल्ट विशिष्ट श्रेणीमा पास भएको थाहा पाउँछ र घरबाट आमासँग पैसा मागी स्कूल जान्छ । स्कूलमा पुग्दा स्कूलका दुई विद्यार्थी नेपाल भरीबाट टप १० मा परेको कुरा थाहा पाएर खुसी हुँदै घर आउँछ र घरमा आएर बाबा आमालाई आफ्नो प्रिन्सिपलले सुनाएको रोचक कथा सुनाउँछ । जस अनुसार पैँतीस चालीस वर्ष अगाडि पश्चिम नेपालको हिमाली गाउँमा बस्ने पण्डित खलकका छोराहरू बनारस पुगेर पढेका थिए । तिनैले २००७ मा स्कूल खोले पश्चात् त्यो स्कूलमा अहिलेका आयोगको प्रिन्सिपल र भवनाथ जाने गरेको र जीविराम र बालकृष्ण नेता साथै भवनाथ आयोगको

बाबुको आफिसमै काम गर्ने कुरा बाबालाई बताउँछ । भवनाथलाई उसका बाबुआमाले गहनापात, गाग्रो सबै भिटिभाम्टा बेचेर पढाएको र कलेज पठाउँदा त खेत पनि भवनाथका बाबु जीवनाथले बेचेको कुरा बाबुलाई आयोगले सुनाउँछ । यो कथाले आयोगको बाबु गम्भीर हुन्छन् । भवनाथ पढाइ सकी इमान्दारिताका साथ संचार मन्त्रालयमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारीमा रहेको र नयाँ प्रविधि भित्र्याउन ठूलो सहयोग गरेको बताउँदै असाध्य रोग लाग्दा पनि सबै साथीभाइले सहयोग गरेका कारण भवनाथ बाँचेको कुरा आयोगले बाबुलाई बताउँछ । भवनाथको मिहेनतले एस.एल.सी. मा सर्वोत्कृष्ट भएको कुरा पनि बाबुलाई सुनाउँछ । आयोगले ती भवनाथको वारेमा बाबुलाई प्रश्न गरेको र स्वयं आयोगकै बाबु भेषनाथ नै स्वयं भवनाथ रहेको जानकारी बाबुमार्फत् आयोगले पाउँछ र कथानक समाप्त हुन्छ । एस.एल.सी परीक्षाको नतिजा सँगै गति लिएको कथानक आयोगको विशिष्ट श्रेणीको परिक्षाफल सँगै चरमावस्थामा पुग्छ र त्यसपछि कथानक ह्रासोन्मुख देखिन्छ । कथानक रैखिक शैलीमा अगाडि बढेको छ ।

४.७.१.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्ने छु

यो दुःख म संसारलाई बाँड्ने छु कथामा यौटा टुहुरो नेपाली बालकको विदेशको बसाइ र तीनदशक पछिको नेपाल आगमनलाई समेटिएको छ । कथानकको सुरुवात अतुल र वल्लभको पशुपतिमन्दिर क्षेत्रको यात्रामा भएको घटना विन्दुलाई सुनाउँदै वल्लभले पशुपति नेपालीको कथा पशुपति नेपालीबाटै सुनेको प्रसङ्ग, चौधजना सडक बालबालिकालाई वल्यकालमा भोगेको हण्डर र ठक्कर, बाल आश्रमको बसाई र प्रान्समा धर्मपुत्र भएर विताएको तीन दशकलाई मार्मिक रूपमा प्रस्तुत गरेको प्रसङ्ग तथा चौध बालबालिका मध्येको एक लालबहादुर मगरले नेपालको आन्तरिक द्वन्दका कारण बाबा र दाजु तथा सुरक्षाफौजको कार्यवाहीमा आमा र दिदी बलात्कृत भएको प्रसङ्गलाई पनि मार्मिक ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको यस कथामा कथानक सुत्रबद्ध देखिन्छ । अतुल र विन्दुको सम्बन्धबाट गति लिएको कथानकले एरिक् अर्थात् पशुपति नेपालीको सडक जीवन र विगतको सङ्घर्षको कथा श्रवणसँगै चरमावस्थामा प्रवेश सँगै अगाडि कथानक ह्रासोन्मुख देखिन्छ । कथा रैखिक शैलीमा लेखिएको छ ।

४.७.१.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा

किशोर मनोविज्ञानलाई सुन्दर ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको **निर्मलको प्रतिज्ञा** कथा सन्देशमूलक छ । विमलको अध्ययनशीलता, नम्रता जस्ता गुणहरूको बयानबाट सुरु भएको कथा अनुसार विमल दाजुको आश्रयमा हुर्किएको, कक्षा आठ, नौ र दशमा काकाकोमा पढ्दै गर्दा काम गर्दै पढ्दै उत्कृष्ट छात्र हुन्छ । त्यसै विद्यालयमा मालपोत हाकिमको छोरा निर्मल पनि पढ्न आउँछ । निर्मल विमलको प्रसंसा सुनेर इष्ट्या गर्छ र आफ्नो रवाफ जमाउने प्रयत्न गर्छ । जस अनुसार आमाको सल्लाह बमोजिम विमलका राम्रा कुराहरूको अनुसरण गर्नका लागि प्रयत्न गर्दा निर्मल असफल भएको र विमलको अध्ययन र श्रमको सङ्घर्षलाई सुन्दर ढङ्गले कथानकमा बुनिएको छ । विमलको बाल्यकालीन सङ्घर्षको वर्णनबाट गतिलिएको कथानक निर्मल विमललाई पछ्याउँदै हिडेको कथानकले चरमोत्कर्ष तथा त्यसपछिका कथानकले ह्रासोन्मुख स्थितिलाई जनाउँछ । कथा रैखिक शैलीमा अगि बढेको छ ।

४.७.२ चरित्र चित्रणका आधारमा डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाका पात्रहरूको विश्लेषण

कथावस्तुलाई चलायमान बनाउने आधार चरित्र हो । घटना तथा द्वन्द्व पात्रसँग अन्तर्सम्बन्धित हुने हुँदा पात्र समाजको प्रतिनिधि पनि हो । यसकारण पात्र समायोजनका दृष्टिले कथाको विश्लेषण गरिन्छ ।

४.७.२.१ पीडा

मुख्य चरित्र गीता रहेको **पीडा** कथामा कथा भन्ने गुरू, गीताकी आमा पार्वती, नेता विश्वनाथ आदि छन् । गीता आफ्नी आमा पार्वतीको सङ्घर्ष र अभावको जीवनसँग भलिभाँति परिचित तथा आफैँ पनि अभाव र गरिबीमा बाँचेकी सङ्घर्षशील पात्र हो । समाजका धनीमानी, ठूलाठालुको कुदृष्टिबाट बाँच्दै र बचाउँदै आएकी गीता नारीहिंसाको प्रतिनिधि पात्र हो । विशेषत गीताकी आमा जसलाई विश्वनाथले गर्भवती बनायो र गीतालाई बाबुको नाम दिएन, तीनै पार्वती समाजबाट तिरष्कृत, अन्यायमा परेकी, अपहेलित चरित्र हुन् । आफ्नो बच्चाको लालनपालनमा पछि नपरेकी मातृत्व शक्तियुक्त पार्वती सङ्घर्षशील पात्र हुन् । यस कथामा गीता मुख्य, पार्वती सहायक, सत्पात्र साथै विश्वनाथ खाल पात्रको रूपमा देखाइएको छ । विश्वनाथ अरूलाई यौनहिंसा गरेर पद र प्रतिष्ठाको दुरुपयोग गर्दै नारीहिंसा गर्ने असत्पात्र हो । गुरू लगायत कक्षाकोठाका गीताका सहपाठीहरू सहायक सत्पात्रहरू हुन् । तीन पात्रहरू गीता, पार्वती र विश्वनाथ बाहेक अन्यपात्रहरूको उपस्थिति कथामा गौण छ ।

४.७.२.२ मृत डायरी

यस कथामा सोहन केन्द्रिय तथा मोहन र विपना परिधीय पात्र हुन् । यस कथामा मुख्य चरित्रहरू सोहन, विपना र मोहन हुन् । त्यसमध्ये धनी वाबुकी छोरी विपना, सुखशयलमा हुर्केकी गतिशील पात्र हो । कथाको सुरुवातमा नकारात्मक चरित्र भए पनि अन्यमा सकारात्मक भूमिकाले विपनालाई गतिशील पात्र बनाएको छ । सोहनलाई पहिला नै मन नपराउने विपना पछाडि आकर्षित हुन थालेको, सोहनलाई मोहनसँग छुटाएर पिकनिक लिएर गएको देखिनुले विपना सोहनसँग आकर्षित पात्र देखिन्छे । सोहन यस कथाको केन्द्रीय पात्र हो । सोहनकै वरिपरी कथा धुमेको छ । सकारात्मक चरित्रको सोहन मिहेनति, सघर्षशील, अध्ययनशील, गरीब तथा इमान्दार चरित्र हो । मोहन सोहनको दाजु तथा सहायक चरित्रको रूपमा कथामा आएको छ । मोहन र सोहन स्थिर पात्र हुन् । टुहुरा मोहन र सोहन गरिबी, अभाव र सङ्घर्षका प्रतिनिधि हुन् भने विपना धन, उन्माद, घमण्ड र बिचमा दान, सरसहयोगको प्रतीकका रूपमा देखिएको छ । यस बाहेक अन्य चरित्र गौण छन् यस कथामा ।

४.७.२.३ एउटाले बिराउँछ शाखा पिराउँछ

पशुहरूलाई केन्द्रीय पात्र बनाइएको यस कथामा ब्रह्मा, मानिसहरू सहायक हुन् । गुरुले कथा भन्दै गरेको र विद्यार्थीहरूले सुन्दै गरेको प्रसंगबाट सुरु भएको यस कथामा राजा ब्रह्मा, पशुहरू (गाई, भैसी, घोडा, गधा), मानिसहरू नै पात्र हुन् । यसमध्ये मान्छेलाई बाठो, चलाख, हिश्रक, तथा प्रकृतिको नेतृत्वकर्ताका रूपमा कथामा अगाडिदेखि पछाडिसम्म देखाइनुकोले मान्छेहरू स्थिर पात्र छन् यस कथामा । पशुहरूलाई राजा ब्रह्माले तीनपटक नुहाउन र एक पटक खान भन्नु भनी पठाएको सन्देशलाई उल्टो भनेको पुष्टि भए पश्चात् पशुलाई सङ्घर्षशील तर असफल पात्र देखाइएको छ । गाई, भैसी, घोडा, हात्ती हेपिएको, लादिएको श्रमशोषित चरित्र हुन् यस कथामा । मान्छेको बठ्याई र पशुको मुखतालाई कथामार्फत् अभिव्यक्त गरिएको यस कथामा पशुहरू अस्थिर पात्र हुन् । गुरु तथा विद्यार्थीहरू गौण पात्रको रूपमा आएका छन् ।

४.७.२.४ डाक्टर अङ्कल

डाक्टर अङ्कल कथामा केन्द्रीय पात्र डा. कमल छन् भने परिधीय पात्र विधुर, सुनिता, हुन् । विशेषतः डा. कमलको वरिपरि नै घुमेको कथामा ऊ सङ्घर्षशील, मिहनेती, इमान्दार र अभाव र गरिबीमा हुर्किएको पात्र हो । आफ्ना छोरा र छोरीहरूलाई उत्प्रेरक कथा सुनाउने क्रममा ऊ आफ्नो कथा सुनाउछ । सानोमा सानी आमाको हेला र कामका बोझ बिच आफ्नो अध्ययनलाई निरन्तरता दिने डाक्टर सत्पात्र देखिन्छन् । दुःख र अभावको वरिपरि हुर्किएको डाक्टर वर्गीय प्रतिनिधि हो यो सामाजिक । निरन्तरको मिहेनत र लगनशीलताको प्रतीक 'डाक्टर अङ्कल' सङ्घर्षशील पात्र देखिन्छ । सँगै आएको विधुर परिधीय पात्र हो । डाक्टर अङ्कलको छोरा विधुर कथोपकथनमार्फत् कथानकलाई अगाडि बढाउन आएको छ । त्यस्तै सुनिता पनि परिधीय पात्र हुन् । डा.कमल यस कथामा अगाडि देखि अन्त्यसम्म भएकोले मुख्य चरित्र हो भने डा.कमलकी सौतिनी आमा नकारात्मक चरित्र हुन् । अन्य पात्रहरू सबै गौण रूपमा आएका छन् । आसन्नताका आधारमा डा.कमल, विदुर र सुनिता मन्वीय पात्र हुन् ।

४.७.२.५ अस्वीकृत मृत्यु

यस कथामा सुशील, आकाश र रीता मुख्य पात्र हुन् । त्यसमध्ये सुशील मानसिक र शारिरीक रूपमा कमजोर, मृगौला फेल भएर बसेको मान्छे हुन्छ । साना साना कुरालाई पनि गम्भीर रूपमा लिने स्वभावले सुशील कमजोर आत्मा भएको पात्र हो । निराशावादी जीवनदृष्टियुक्त सुशील कथाको अगाडिदेखि पछाडिसम्म स्थिर देखिन्छ । रीता कमजोर आर्थिक अवस्था भएकी, मिहनेती र लगनशील जेहेन्दार छात्रा हुन् । आत्मसम्मानको ख्याल राख्ने रीता सुशीलको डाक्टर बन्ने कि इन्जिनियर प्रश्नले तिलमिलाएर गरिबीको खिल्ली नउठाउन गरेको आग्रहले देखिन्छ । पहिले सङ्घर्षमा होमिएकी रीता आफ्नो कलेजको फी तिर्न नसकी आत्महत्या गर्नुले निराशावादी र असफल पात्र देखिन्छ । परिवर्तनशील पात्र रीता यो कथाको केन्द्रीय पात्र हो तथा अन्य पात्रहरू सुशील र आकाश परिधीय पात्र हुन् । आकाशको भूमिका कथामा सुशीललाई हौसला प्रदान गर्ने र सुशीलका मानसिक र शारिरीक समस्या

समाधान गर्ने नै छ । त्यसैले आकाश सकारात्मक तथा परिधीय पात्र हो । अन्य पात्रहरू सबै गौण रूपमा आएका छन् । आकाश र सुशील मञ्चीय पात्र हुन् भने अन्यको प्रत्यक्ष उपस्थिति मञ्चमा छैन ।

४.७.२.६ अपूर्ण

आशुतोष र अनुपा यी दुई पात्रको वरिपरि घुमेको अपूर्ण कथामा आशु र अनुपाको प्रेम भाँडिन नपाएको प्रसङ्गसँगै विभिन्न सामाजिक परिवेशलाई पात्रमार्फत् चित्रण गरिएको छ । त्यसमध्ये आशुतोष, नशा सेवन गर्ने गँजेडी र निराशावादी पात्र हो । अनुपासँगको प्रेमका कारण अल्झेको आशुतोष कुलतमा फस्छ । अध्ययन सकेर बसेको आशुतोषको जीवनमा पुनः प्रवेश गरेकी अनुपाका बारेमा अझ थाहा पाउने प्रयास गर्दा नजिक पुग्छ । आशुतोषको मानसिक स्थिती हेर्दा अस्थिर तर कथाको आरम्भदेखि समाप्तिसम्म देखिने मुख्य पात्र हो । असफल प्रेमका कथाकी नायिका अनुपा निम्न वर्गकी प्रतिनिधि तथा अध्ययनशील र इमान्दार पात्र हुन् । आशुतोषको प्रेरणा र सहयोगले एस. एल.सी. पुरा गरेकी अनुपा घरमा काम गर्न बसेकी हुन्छे । घरमालिक र आशुतोषका बाआमाको दबाबमा बिहे गर्न बाध्य हुन्छे । त्यति हुँदाहुँदै पनि अनुपा सौता परेको घर सम्हालेर गाउँमा बसेकी हुन्छ । अन्त्यमा सङ्घर्षबाट वाक्क अनुपा रामघाट आश्रममा बस्नुले सङ्घर्षशील तर असफल पात्र हुन् भन्ने देखिन्छ । एक असफल प्रेम कहानीका बीचमा आशुतोष आफैँ धर्मपुत्रको रूपमा पालिएको हुँ भन्ने थाहा पाएर भनै मानसिक उतारचढावमा बाँचेको पात्र हो । अनुपाको सकारात्मक चरित्र देखिन्छ भने आशुतोषले आमाको आखाँबाट आँशु चुहाएकाले असत्पात्र देखिन्छ । अन्त्यमा आशुतोषले अनुपालाई चिठी लेखेर बोलाउनुले आशुतोष परिवर्तनशील पात्र पनि हो भन्ने देखिन्छ । अनुपा यस कथामा स्थिर पात्र हो । गौण र अमञ्चीय पात्रहरू जस्तै आशुतोषका आमाबाबु र अनुपाका आमाबाबु खलनायकका रूपमा कथामा देखिन्छन् दुवैको आमाबाबुको प्रयत्नले प्रेम विछोडामा परिणत भएको देखाइएकाले दुवैका आमाबाबु असत्पात्रको रूपमा देखाइएको छ । अन्य पात्रहरू सबै गौण छन् ।

४.७.२.७ नहाँसेको मन-१

यो कथा रामु पात्रको केन्द्रीयतामा अगि बढेको कथा हो । यसमा कालुराम महतो सानुबाबु कार्की, हर्क तामाङ लगायत परिधीय पात्रहरू छन् । रामु ठुला बाबुकोमा नोकारी गर्न गरीब पात्र हो । साथै अध्ययनशील र मिहेनती पनि देखिन्छ । अर्काको घरमा भाँडा माभेरे रामुले एस.एल.सी. पास गर्छ

। डाइरेक्टरकोमा भाँडा माभेरे पढेको रामु पास हुन्छ तर साँगे पढेकी मालिककी छोरी मैयाँ फेल हुन्छे । मैयाँसाहेब नकारात्मक विचार भएकी, घमण्डी साथै असत्पात्र हो । उच्चघरानीयाकी प्रतिनिधिपात्र मैयाँ साहेब स्थिर पात्र देखिन्छन् साथै रामु पनि कथाको आरम्भ देखि अन्त्यसम्म स्वभाव अपरिवर्तनीय भएकोले स्थिर पात्र हो भन्न सकिन्छ । बाल्यकालमा सडक बालक भएर जीवन बिताउको रामु एस.एल.सी. पास भएकै कारण घर छोडेर हिड्नु परेकाले भविष्यको सुनिश्चिता नभएको असह्य र गरिबीहरूको प्रतिनिधिपात्र रामु भएको छ । अन्य पात्रहरू सबै गौण रूपमा आएका छन् ।

४.७.२.८ नहाँसेको मन-२

यस कथामा अखण्ड प्रसादको परिवार, अखण्ड प्रसादको मिलमा काम गर्ने भरिया रामु, रामुका साथीहरू, कालुराम महतो, सानुबाबु कार्की, मैयाँसाहेब आदि छन् । कथाको आरम्भ देखि अन्त्यसम्म रामु मात्र रहेकाले र कथानक रामुकै वरिपरी घुमेकाले, रामुपात्र केन्द्रीयपात्र हो । रामु एक मिहेनती, वर्गीय रूपमा निम्नवर्गको प्रतिनिधी पात्र हो । रामु तत्कालीन समयमा नेपालमा चलेको आन्तरिक द्वन्द्वको प्रभावले ग्रस्त प्रतिनिधिमूलक पात्र हो । गरिबी र अभावका बिच भारी बोकेर आफ्नो पेट पाल्ने तथा पढ्नका लागि जस्तो सुकै दुःख गर्न तयार रहने सकारात्मक चरित्र भएको पात्र रामु कथा भरी निरन्तर सङ्घर्षशील छ त्यसैले उ स्थिर चरित्र हो । मैयाँसाहेब रामुको परिधीय पात्र हो । एक धनी परिवारकी मैयाँसाहेब सुखमा पालिएकी उच्चमध्यम वर्गीय परिवारकी प्रतिनिधिपात्र हो । पहिले पहिले हेय दृष्टिले हेर्ने मैसाहव रामुलाई पुस्तकहरू उपहार दिएर रामुको उन्नतिमा सकारात्मक भूमिका निर्वाह गरेकीले अस्थिर चरित्र भएकी पात्र भन्न सकिन्छ मैयाँसाहेबलाई । अखण्ड पात्र मैयाँसाहेबका कान्छो मामा हो । ऊ सम्पन्न तर अनपढ छ । धाक र रवाफ मन पराउने अखण्डले अन्त्यमा रामुलाई घरबाट निकालेर उसको नकारात्मक चरित्रलाई बल प्रदान गर्छ । त्यस बाहेक अन्य पात्रहरू गौण रूपमा आएका छन् । रामु र मैयाँसाहेब मञ्चीय पात्र हुन् भने अधिकांश पात्र अमञ्चीय छन् ।

४.७.२.९ नहाँसेको मन-३

नोकरीबाट निकालिएको रामु एक शिक्षित तर द्वन्द्व र गरिबीले आक्रान्त निम्नवर्गीय नेपालीको प्रतिनिधि पात्र हो भने यस कथाको केन्द्रीय पात्र पनि हो । विभिन्न ठाउँमा विभिन्न समयमा भारी बोकेर र भाँडा माँभेरे पढेको रामु अध्ययनशील, मिहेनती सत्चरित्र हो । रामुसँग आएका कालुराम,

आइते, एसपी, कर्णेल आदि सहायक (परिधीय) तथा मञ्चीय पात्र हुन् । रामुकी मालिककी भान्जी मैयाँसाहेव रामुलाई एकतर्फी रूपमा मन पराउने धनी परिवारमा हुर्किएकी उच्च घरानियाकी प्रतिनिधी पात्र हो । विगतमा रामु आफ्नो घरमा बस्दा पाएको अपमानको क्षमा माग्ने मैयाँसाहेव अस्थिर चरित्र भएकी परिवर्तनशील पात्र हो । रामुलाई आतङ्ककारीको रूपमा कूर यातना दिने प्रहरी र सुरक्षाकर्मीका प्रतिनिधी एसपी र कर्णेल नकारात्मक भूमिका रहेका पात्र हुन् । अन्त्यमा रामुलाई उनीहरूले नै रामुलाई रिहा गर्नुले परिवर्तनशील पात्र हुन् भन्न सकिन्छ । रामुको रिहाई पश्चात् उसलाई सहयोग गर्ने हर्के गुरुङ्ग पनि सकारात्मक तथा वर्गीय प्रेम भएको सत्चरित्र हो । मैयाँसाहेवको विक्षिप्तताले मैसाहेवलाई अन्त्यमा निराशावादी नकारात्मक सोचबाट प्रभावित र आफ्नै विगतले आक्रान्त देखिएको छ । त्यसैले मैयाँसाहेव अस्थिर र परिवर्तनशील पात्र हुन् भन्न सकिन्छ । त्यस बाहेकका अन्य पात्रहरू गौण छन् ।

४.७.२.१० बोर्ड फस्ट

यस कथामा आयोग, विशाल, आयोगको आमा, आयोगको बाबु भवनाथ आदि मुख्य पात्र छन् । त्यसमध्येको भवनाथ यस कथामा केन्द्रीय पात्र भएर आएको छ । आयोगको बाबु भवनाथको बाल्यकालीन सङ्घर्ष, अध्ययनशीलता, एस.एल.सी. परिक्षामा सर्वोत्कृष्टता, उच्च नैतिकता आदि गुणहरूका कारण यस कथामा सत्चरित्र हो साथै उसको स्वभावमा अन्त्य सम्मैको निरन्तरताले स्थिर स्वभावयुक्तपात्र भन्न सकिन्छ । त्यससँगै आएको आयोग परिधीय पात्र हो । भवनाथको गुणहरू सबै आयोगमा निहित देखाएर आयोगमार्फत् भवनाथका गुणहरूको वर्णन गराउनुले आयोगलाई सहायक चरित्र बनाएको छ । अन्जली, प्रधानाध्यापक लगायत गौण पात्र हुन् भने भवनाथका साथीहरू नेपथ्यमा रहेका पात्रहरू हुन् ।

४.७.२.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्ने छु

यो कथामा अतुल, विन्दु, बल्लभ, एरिक (पशुपति नेपाली) आदि छन् । त्यस मध्ये एरिक (पशुपति नेपाली) यस कथाको केन्द्रीय पात्र हो । पशुपतिप्रसाद सानैमा टुहुरो भएको, केही समय बालआश्रममा हुर्किएको र फ्रान्समा धर्मपुत्र भै हुर्किएको हुन्छ । सानैमा टुहुरो भएको र आफू जस्तै सडक बालबालिकालाई सही मार्गनिर्देश गर्न र आफ्ना आमाबाबु खोज्न आएको पशुपति नेपाली,

सडकमा बेवारीसे बालबालिकाको सहयोग गर्न आतुर सत्चरित्र देखिन्छ । खाना र नाना चौधजना सडक बालबालिकालाई बाँडेर वर्गीय प्रेम निर्वाह गरेको एरिक नेपथ्य पात्र हो । त्यससँगै आएका अतुल र वल्लभ साथै विन्दु पनि सकारात्मक पात्र हुन् । मञ्चीय पात्रको रूपमा अतुल र विन्दु आए पनि अन्य सबै पात्र अमञ्चीय छन् । अन्य सबै पात्रहरू गौण देखिन्छन् ।

४.७.२.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा

निर्मल र विलमलाई मुख्यपात्र बनाइएको प्रस्तुत कथामा बालमनोविज्ञानलाई सुन्दर ढङ्गले देखाइएको छ । विमल एक मिहेनती, दाजुको र काकाको आश्रयमा हुर्किएको र अभावमा बाँचेको पात्र हो । वर्गीय रूपमा निम्नवर्गको प्रतिनिधिपात्र विमल, एक सकारात्मक सोचको सत्चरित्र हो । कथाको आरम्भदेखि अन्त्यसम्म नै कथा विमलको केन्द्रीयतामा घुमेको छ । भने निर्मल केन्द्रीय र निर्मलकी आमा परिधीय पात्र हुन् । आरम्भमा नकारात्मक चरित्र बोकेको विमलको पढाइ, मिहेनत र प्रशंसाको इर्ष्या गर्ने निर्मल, कथाको अन्त्यमा आमाको उत्प्रेरणाले सत्चरित्र बन्ने प्रयास गरेको देखाएर निर्मललाई परिवर्तनशील स्वभाव भएको पात्र देखाइएको छ । निर्मलकी आमा सकारात्मक भूमिका र चेतना भएको मातृत्वकी प्रतिनिधि हुन् । विमल, निर्मल र आमा तीनै जना यस कथामा मञ्चीय पात्र हुन् । अन्य पात्रहरू सबै गौण छन् ।

४.७.३ डाक्टर अड्कल कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको परिवेशका आधारमा विश्लेषण

विश्वसनियता र प्रभावकारिताको निर्धारक परिवेश, कथाको भावभूमि हो । चरित्र र कथानकको आधार परिवेश भएकाले परिवेशका आधारमा कथाको विश्लेषण गरिन्छ । डाक्टर अड्कल कथा सङ्ग्रहमा प्रयोग भएका परिवेशको समायोजन निम्न लिखित तरिकाबाट गरेको देखिन्छ ।

४.७.३.१ पीडा

यस कथामा विद्यालयीय कक्षाकोठा, काठमाण्डौंको चिसो महिना, पश्चिम नेपालको दाङ्ग जिल्ला, २०१७ सालतिरको राजनैतिक विकाश, राजनैतिक परिवेश, राजनैतिक नेतृत्वको नैतिक पतन आदि वर्णन पाइन्छ । पार्वती पात्रमार्फत् गरिबी र अभावमा बाँचेकाहरूको अवस्थितिलाई, वर्गीय बेमेलको परिवेशले द्रष्टाएको छ । गीता र पार्वतीमार्फत् सामाजिक र आर्थिक रूपमा पछाडि परेकाहरूको

निरन्तरको सङ्घर्ष र अन्यायको प्रतिरोध हुँदै गएको सामाजिक परिवेश द्रष्टाउने यस कथाले तत्कालीन सरकारी शासकहरूको शोषणलाई पनि द्रष्टाएको छ ।

४.७.३.२ मृत डायरी

विद्यालयीय वातावरण, टुहुरा बालबालिकाहरूको गरिबी, अभाव, परिवारिक विखण्डनका कारण मातृत्वबिहीन वाल्यकाल, गरिबीको उपहास गर्ने परिवेश, शिक्षकको प्रेरणात्मक हौसला आदि यस कथामा आएका परिवेशहरू हुन् । स्थान विशेषका हिसावले काठमाडौँ, पहाड गाउँ, वसन्त ऋतु, त्रिशुली नदीको किनार पनि परिवेशमा प्रयुक्त छन् । साथै २०४५ सालको भूकम्पको घटनालाई पनि कथाले समेटेको छ । अभाव, गरिबी, अशिक्षा, शोषणको ग्रमिण परिवेश साथै सहरिया तडक भडक दुवै सामाजिक परिवेश यस कथामा देखिन्छ । भनसुन गर्नुपर्ने राजनैतिक वातावरणलाई पनि यस कथाले सङ्केत गरेको छ । मन्त्री खुस्किएको प्रसङ्गले राजनैतिक अस्थिरताको तात्कालिन परिवेशलाई सङ्केत गरेको छ । सडकमा भौतारिँदै गर्दा सामाजिक दायित्वबोध गर्ने प्रिन्सिपल जस्ता सत्चरित्रको सहयोगले मोहन र सोहन शिक्षित भएको देखाएर सत्चरित्रको अभाव समाजमा नभैसकेको सामाजिक परिवेशलाई दर्शाइएको छ ।

४.७.३.३ एउटाले बिराउँछ शाखा पिराउँछ

विद्यालय कक्षाकोठाको परिवेशबाट सुरु भएको यस कथामा ब्रह्मा राजाको सम्पूर्ण राज्यक्षेत्र पृथ्वीलाई परिवेश बनाई, मानव र पशुहरूको स्वभावलाई मिथकीय स्वरूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसकथामार्फत् मानव समुदाय र पशु बिचको पुस्तागत सङ्घर्ष र पशुहरू मानवबाट निर्देशित हुनुका कारणहरूलाई कथाले भावगत परिवेश बनाएको छ । धेरै उपभोग गर्नु पर्ने मानवीय स्वभावलाई, मान्छेले तीन पटक खाने तर पशुले एक पटक खाने कुरा अवगत गराई सङ्केत गरिएको छ । सावधानीको कमीका कारण पशुहरू पछि परेका हुनाले जीवनमा सधैं सर्तक रहन शिक्षकले दिएको उपदेशमार्फत् विद्यालयको शैक्षिक वातावरणलाई समेटिएको छ यस कथामा ।

४.७.३.४ डाक्टर अङ्कल

पुसको महिना, चिसो मौसम, वरिपरि बालबालिका, कथा भन्ने र सुन्ने ग्रामीण वातावरणलाई परिवेश बनाई सुरू यस कथामा नेपालको पश्चिममा रहेको पहाड गाउँ, पेशा खेती, किसानि, सदरमुकाम गाउँ आवत् जावत्को हैरानी, भरिया जीवन, बहुविवाहको प्रचलन, सौतिनी आमाको हेला, अध्ययन र सङ्घर्षलाई सामाजिक परिवेशको रूपमा आबद्ध गरेको छ । यस कथाले तीन दशकको कालखण्डलाई समेटेको छ । शैक्षिक वातावरणमा तत्कालीन समयमा साइन्स प्रतिको आकाषणलाई पनि कथामार्फत् दर्शाइएको छ ।

४.७.३.५ अस्वीकृत मृत्यु

यस कथामा काठमाडौँको परिवेश, पाँचथरको परिवेश, राजनैतिक द्वन्द्व, आन्तरिक गृहयुद्धको राजनैतिक परिस्थिति, अस्पताल आदिलाई परिवेशको रूपमा देखाइएको छ । विशेषतः नेपालमा चलेको हत्याहिंसाले प्रभावित पात्रमार्फत् तत्कालीन परिवेश प्रयुक्त यस कथाले साहित्य अध्ययन, पत्रकारिता आदि रूचीका तत्कालीन क्षेत्रहरूलाई पनि प्रयोग गरेको छ । ग्रामीण परिवेश र सहरीया जनजीवनको असमानतालाई रीताको आत्महत्याबाट दर्शाइएको छ भने रीताको अध्ययनको प्रेमलाई पनि दर्शाइएको छ । “परीक्षा शुल्क तिर्न नसक्दा एक्काइस वर्षीय युवतीद्वारा आत्महत्या” शीर्षकको सत्यसमाचारबाट प्रभावित प्रस्तुत कथाले वास्तविक घटनालाई समेटेको छ । ग्रामीण परिवेशमा कति अध्ययनप्रेमी विद्यार्थीहरू अभाव र गरिबीका कारण अनाहकमै आत्महत्या गर्न बाध्य छन् र यसको एकमात्र कारण वर्गीय असमानता नै रहेको सामाजिक परिवेशलाई यस कथाले दर्शाएको छ । इलामको परिवेश, विराटनगर आदि स्थान प्रयुक्त यस कथाले वर्गीय विभेदको सामाजिक सन्दर्भलाई देखाएको छ ।

४.७.३.६ अपूर्ण

काठमाडौँको जाडो मौसम, जोगीको अखडा, स्याङ्जा जिल्ला, पोखरा, रामदीघाट आदिस्थानको उल्लेख भएको यस कथामा पशुपतिक्षेत्र, विश्वरूप मन्दिर क्षेत्र र मुक्तिमण्डलको पनि उल्लेख पाइन्छ । मानसिक बोझलाई कम गर्न गजेडी बाबाको अखडामा धाउने सामाजिक परिवेशलाई पनि यस कथाले सङ्केत गरेको छ । कुलतका कारण परिवारमा आएको सम्बन्धमा परिवर्तन तथा कुलतका

सङ्केतहरूलाई पनि यस कथाले समेटेको छ । अरूको घरमा भाँडा माभेरेर आफ्नो आवश्यकता पुरा गर्नु पर्ने तत्कालीन परिवेशलाई यस कथाले समेटेको छ । असमान आर्थिक अवस्था भएका परिवार बिचमा वैवाहिक सम्बन्ध नहुने, यो सामाजिक विभेदलाई पनि यस कथाले समेटेको छ साथै एउटा टुहुरो बालकले आफू टुहुरो भएको कुरा थाहा पाउँदा जस्तो मानसिक आघात पुगेर आफूलाई गलत बाटोमा लैजान्छ त्यस्तै धेरै युवापुस्तालाई आधार बनाएको छ ।

४.७.३.७ न हाँसेको मन-१

यस कथामा एक अनाथ बालकले काठमाडौँको उच्चघरानामा बसेर गरेको श्रम र पाएको अपमान साथै सफलतालाई देखाइएको छ । धनी सहरीया वातावरण, प्रत्येक आलिशान घरमा नोकर राख्ने चलन, नोकरलाई अछुत र अमानवीय ढङ्गले गर्ने व्यवहारलाई पनि यस कथाले दर्शाएको छ । पत्रपत्रिका पसलको परिवेश, एस्.एल्.सी परीक्षाको नतिजा प्रकाशनको वरपरको समय, यस कथाको काल खण्ड हो । गरिवले सरकारी र सम्पन्नले निजी विद्यालयमा पढ्ने परम्परा साथै धनीका पत्नीहरूले मदिरापान गर्ने सामाजिक विकृत परिवेशलाई पनि यस कथाले समेटेको छ । फुल्चोकीडाँडा र चन्द्रगिरीको सेरोफेरोको वर्णनसँगै, पुलपुलिकाहरू विग्रने र मिहेनती र अभावमा बाँचेकाहरू, इमान्दार र नैतिक हुने कुरालाई मैयाँसाहेव र रामुमार्फत् दर्शाइएको छ । युद्ध र मृत्यु, सदरमुकाममा शरणार्थीजीवनको बाँचेकाहरू जीवनलाई समेट्दै नेपालमा चलेको १० वर्षे आन्तरिक द्वन्द्वको नकारात्मक प्रभावलाई आधार बनाइएको यसमा नोकारको प्रगतिलाई देख्न नसकी मालिकले निकालेको कथाले सामाजिक वर्गीय इर्ष्यालाई देखाउँछ ।

४.७.३.८ न हाँसेको मन-२

अघिल्लो कथासँग तारतम्य राख्ने प्रस्तुत कथामा धरान, धनकुटा, विराटनगर आदि स्थानको सामाजिक साँस्कृतिक परिवेशको वर्णन छ । राई लिम्बूको बसोबासको बाहुल्य, लाहुरे भन्दा सरकारी कर्मचारीहरूको दिन दुईगुणा, रात चौगुणा प्रगतिलाई देखाई, कर्मचारीतन्त्रको भ्रष्टाचारलाई सङ्केत गरिएको प्रस्तुत कथाले गरिबी र धनी वर्गबीचको वर्गीय खाडललाई दर्शाएको छ । अध्ययन गर्ने रहरले गरिएको श्रम र मिहेनत पनि यस कथाका परिवेश हुन् । भारी बोकेर बाँच्नुपर्ने सामाजिक बाध्यता बिच सत्त्वरित्रहरूको सहयोगले आफ्नो इच्छा पुरा गर्न पनि सकिन्छ भन्ने देखाई यस कथाले हरेक

समाजमा सत्चरित्र हुन्छ भन्ने देखाउँछ । रामुको घरमा परेको तत्कालीन द्वन्द्वको प्रभावमार्फत् नेपाली १० वर्षे हत्याहिंसालाई दर्शाइएको छ । भ्रष्टाचारीहरू बाचन सक्दैन भन्ने देखाई कारवाही भएको राजनैतिक अवस्थालाई यस कथाले देखाएको छ । अठार उन्नाईस वर्षे तन्नेरी वय र वर्गीय प्रभावमा भिन्न आर्थिक अवस्थाका दुई पात्रमार्फत् वर्गीय विभेद र व्यवहारहरू तथा त्यसका परिणतिहरूलाई यस कथाले वातावरण बनाएको छ । अन्त्यमा टुहुरो रामुलाई फेरी निकालेको देखाएर यो समाज अभै वर्गीय विभेदले ग्रस्त छ भन्ने सामाजिक परिवेश समेटेको देखिन्छ ।

४.७.३.९ न हाँसेको मन-३

अघिल्लो कथासँग सम्बन्धित यस कथाले तराईको गमी, सडककिनार रूखको छहारी, काठमाडौं, हेटौंडा आदि स्थानलाई उल्लेख गरेको छ । बसपार्क र चिया होटलको परिवेश साथै गेष्ट हाउसको आश्रय पनि यस कथाको पक्ष हो । तत्कालीन राजनैतिक द्वन्द्वको नकारात्मक पक्षलाई उजागर गरेको, आतङ्ककारीका नाममा तथा सुरक्षाकर्मीका नाममा राज्यपक्ष र विद्रोही पक्षले दिने यातनाले पिल्सिएका असहायहरूको आवाज यो कथाको परिवेश भएको छ । बालसखाले गरेको सहयोगले रामुलाई पुगेको सहजता दर्शाई मित्रहरू सहयोगी हुने कुरा पनि सामाजिक परिवेश हो । २०५० सालमा आएको बाढीको प्रसङ्गले एक दशकको २०५० देखि २०६० विचको कालखण्डलाई यस कथाले समेटेको छ, भन्न सकिन्छ । राम्रो परिवारमा हुर्किएको मान्छे पनि नैतिक पतन र सामाजिक धब्बाले विकृष्ट भएकी रीतामार्फत् समाज आफ्नै अनैतिक कार्यले प्रताडित छ भन्ने यस खालको वातावरणको वर्णन यस कथाले गरेको छ ।

४.७.३.१० बोर्ड फस्ट

एस्.एल्.सी परीक्षाफल प्रकाशित हुनु अगाडि तथा पछाडिको परिदृश्यमा आधारित यस कथाले विद्यालयको शिक्षक, विद्यार्थी, कुर्ची र बेन्चलाई वातावरणीय परिवेश बनाएको छ । ३०-३५ वर्षको कालखण्डलाई संस्मरणात्मक रूपमा गरिएको वर्णनमा २००७ सालमा सदरमुकाममा स्कुल खुलेको प्रसङ्ग, त्यससँगै फैलिएको शैक्षिक चेतनालाई पनि यस कथाले परिवेश बनाएको छ । गाउँको अभाव, अभाव बीचको चाहना, सङ्घर्ष र सफलतालाई क्रमिक रूपमा दर्शाई तत्कालीन समयमा गरीबको पहुँचमा शिक्षा नभएको र फिट्टीगुन्टा सबै बेच्नु पर्ने बाध्यता पनि सामाजिक परिवेशबाट प्रस्तुत

गरिएको छ । सानोमा सङ्घर्ष गर्नेहरू सदा सङ्घर्षशील हुने र इमान्दार हुने कुरा पनि यस कथामा दर्शाएको छ । अन्त्यमा श्रम र सपनाको सम्मिश्रण यस कथाको परिवेश बनेको छ ।

४.७.३.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्नेछु

काठमाडौँ परिवेशबाट सुरु भएको यस कथामा सडक बालबालिकाको जीवनशैली, सङ्घर्ष र बाध्यतालाई दर्शाइएको छ । जागिरे जीवन, विदामा मन्दिरतिर टहल्ने सहरिया दिनचर्यालाई पनि यस कथाले समेटेको छ । विशेषत सानैमा टुहुरो भएको बालकले यो समाजमा कसरी बाँच्न सक्छ र उसका बाध्यताहरू के के हुन् ? ती कुराहरूलाई कथाले देखाएको छ । वर्गीय असमानताले निम्त्याएको अभाव र गरिबीले पिल्सिएको बाल्यजीवन अत्यन्तै संवेदनशील हुने र आश्रयहीन हुने विषय पनि यस कथाको सामाजिक विषय हो । सडक बालबालिकालाई वरिपरि राखेर पूर्वसडकबालक एरिक्ले गरेको चिनापर्चीको सन्दर्भले मन्दिर जस्ता सार्वजनिक स्थानमा अभै पनि धेरै असहाय, अनाथ बालबालिका विचल्लीमा रहेको र ठूलो संख्यामा रहेको वातावरणलाई सङ्केत गरेको छ । नेपालको पूर्वी पहाड, पशुपति मन्दिर, फ्रान्सको उल्लेख भएको यस कथाले नेपालबाट विदेशमा धर्मपुत्रको रूपमा गएका बालकहरूको मानसिक अवस्थिति र जन्मभूमिप्रतिको प्रेम र आफ्नै समुदाय र वर्गमा माया भक्तिको सन्दर्भ, असहाय जीवन बाँचेकाका लागि उत्प्रेरक परिवेश बनेको छ यस कथामा साथै कथाको अन्त्यमा, प्रहरी र माओवादी विचको भिडन्तमा लालबहादुरले आफ्नो परिवारका बाबु र दाजु साथै सुरक्षा फौजको कारवाहीमा आमा र दिदीको बलात्कार सहित हत्या भएको प्रसङ्ग देखाइ नेपालमा १० वर्ष चलेको हत्याहिंसा र आतङ्कको श्रृङ्खलालाई परिवेशको रूपमा दर्शाइएको देखिन्छ ।

४.७.३.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा

दुई समकक्षी विद्यार्थीको मनोवैज्ञानिक र सामाजिक विकासलाई यस कथाले प्रस्तुत गरेको छ । यसमा विद्यालयीय वातावरण, सुदुरपूर्वको हिमाली गाउँ, सदरमुकाम, गाउँमा स्कुलको अभाव आदि स्थानगत तथा सामाजिक परिवेश उल्लेखित देखिन्छ । त्यस समयमा जीवन गुजाराका माध्यमहरू खेतिपाती, अर्धियामा कमाउने देखाई नेपाली ग्रामीण परिवेश कृषिप्रधान भएको र खान लगाउन धौधौ रहेको देखाइएको वातावरणीय परिवेश हो साथै दुई भिन्न पात्रमार्फत् उच्चवर्गीय परिवारमा हुर्किएकाहरूमा अहङ्कार र इर्ष्याको मात्रा बढी भएको र गरिबी र सङ्घर्षमा हुर्किएको व्यक्ति, नैतिक र

इमान्दार हुने सामाजिक परिवेशलाई यस कथाले समेटेको छ । बालमस्तिष्कलाई बावुआमाको संस्कार र शिक्षाको प्रभाव पर्ने कुरा, निर्मलमार्फत् देखाइ जति नै प्रयास गरे पनि श्रम नै सफलताको आधार भएको कुरालाई सङ्केत गरिएको छ, यस कथामा ।

४.७.४ भाषाशैली/दृष्टिविन्दुका आधारमा डाक्टर अङ्कल' कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

कथा भन्दैछ र कसको भन्दैछ भन्ने विषय नै दृष्टिविन्दु हो । दृष्टिविन्दुको प्रयोगले नै कथा सरल र शैलीगत रूपमा नवीन बन्न सक्दछ । कथानक प्रस्तुतीकरणको सशक्त माध्यम भएकाले दृष्टिविन्दु समायोजनका दृष्टिले विश्लेषण गर्नु महत्वपूर्ण कार्य हो साथै भाषाको स्वभाविक प्रयोगले कथाको सुन्दरता, सशक्तता, गम्भीरता तथा कथानकको सम्प्रेषणीयताको द्योतक शैली हुनाले भाषाशैली समायोजनको दृष्टिले यस कथासङ्ग्रहको विश्लेषण गरिन्छ ।

डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथामा प्रयोग भएका दृष्टिविन्दु र भाषाशैलीहरूको प्रयोग निम्नलिखित तरिकाले गरिएको देखिन्छ ।

४.७.४.१ पीडा

पीडा कथामा वर्णनात्मक भाषाशैलीको प्रयोग गरिएको छ । केही संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएता पनि गुरूले कथा भन्ने विद्यार्थीहरूले कथा सुन्ने कथानकमा वर्णनात्मक भाषा र पात्र चयनमा स्वभाविकता देखिन्छ । बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको यस कथाको भाषा सरल बौद्धिक र सुबोध्य छ ।

४.७.४.२ मृत डायरी

मृत डायरी कथाको भाषा सरल र सहज देखिन्छ । शिक्षित परिवेश र पात्र अनुरूपको भाषाको प्रयोगले कथालाई संवेद्य बनाएको छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथामा वर्णनात्मक र कतै कतै संवादात्मक शैलीको प्रयोग भएको देखिन्छ ।

४.७.४.३ एउटा बिराउँछ, शाखा पिराउँछ

यस कथाको शीर्षक नै टुक्कामा आधारित हुनुले कथाको भाषागत समायोजन र शैलीगत सुन्दरतालाई सङ्केत गरेको छ । शिक्षक (गुरूले) प्रयोग गर्ने भाषा र विद्यार्थीहरूले प्रयोग गर्ने भाषालाई सहज र स्वाभाविक रूपमा प्रयुक्त यस कथामा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । मीथकको प्रयोगमार्फत् बालमस्तिष्कलाई प्रभावित बनाउन र पाठकलाई समेत आकर्षित बनाउन सफल यस कथामा सरल भाषाको प्रयोग पाइन्छ ।

४.७.४.४ डाक्टर अड्कल

प्रकृतिको वर्णनमा वर्णनात्मकता, कथावस्तुलाई गति दिन सम्वादात्मक शैली अपनाइएको यस कथामा पात्र अनुकूल भाषाको प्रयोग भएको छ । शिक्षित सहरीया परिवेशले प्रयोगले भाषा र परिवेशको सन्दर्भलाई भाषाले समेटेको छ । सरलता र सहजताको संयोजन भाषाको विशेषता हो भन्ने कुरा यस कथामा अभिव्यक्त छ । बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथा सुबोध्य देखिन्छ ।

४.७.४.५ अस्वीकृत मृत्यु

चिठीको प्रयोगमार्फत् कथानक अगाडि बढेको यस कथालाई आन्तरिक दृष्टिविन्दुको प्रयोग 'म' पात्रमार्फत् अगाडि बढाइएको छ । वर्णनात्मक भाषा र शैलीको प्रयोग गरी साहित्यकार र पत्रकार पात्र अनुकूल भाषाशैली प्रयुक्त यस कथामा काठमाडौंको सहरीया परिवेशको वर्णन पाइन्छ । भाषागत सरलता र सुबोध्यताले कथालाई संवेद्य बनाएको छ । 'आकाशको फल आँखातिर मर', जस्ता उखानको प्रयोगले कथालाई स्वाभाविक बनाएको छ ।

४.७.४.६ अपूर्ण

आन्तरिक दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथामा आशु (म) पात्रमार्फत् कथा अगाडि बढेको छ । भाषाशैली सरल र सहज प्रयुक्त यस कथाले संवाद र प्रतिसंवादलाई पनि प्रयोग गरेको छ । चिठीको प्रयोग पनि यस कथाको विशेषता हो । भिन्न माध्यम र शैलीलाई अपनाउने कथाकारले यस कथामा पनि वर्णनात्मक शैली अपनाएका छन् । दार्शनिक अभिव्यक्तिको बौद्धिक प्रयोग सुबोध्य रहेको यस

कथामा पात्र र परिवेश अनुकूल शैली र सरलतालाई अपनाइएको पाइन्छ। “एक वारको यो चोला केही गरौंला भन्दा भन्दै उडेर जाला” जस्ता उक्ति पनि वयोवृद्धको मुखबाट सहज ढङ्गले प्रयोग गरी भाषालाई यस कथामा कथाकारले आलङ्कारिक बनाएका छन्।

४.७.४.७ न हाँसेको मन-१

सहरीया उच्चघरानीयाँ परिवेश र ग्रामीण पात्र, वातावरण अनुकूल भाषा र शैलीको प्रयोगले सरल बनेको यस कथामा वर्गीय विभेदको भाषा पनि प्रयुक्त छ। वर्णनात्मक शैली प्रयुक्त यस कथामा सडकबालकको सङ्घर्ष, चेतना र संवेदनालाई सुन्दर रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ। “धरोधर्म आमाबाबु भन्न नपाऊँ” जस्ता भाषन प्रयोगमार्फत् ग्रामीण भाषाशैलीका बान्कीलाई देखाएको छ। बाह्य दृष्टिविन्दु प्रयुक्त यस कथाले ठूलाबडाको देखाउने भाषागत रवाफ र सानाले ठूलालाई गर्ने उच्च आदरार्थी भाषाको प्रयोग पनि देखाएको छ। शिक्षित परिवेशको कथामा ग्रामीण जनजीवनको पनि सुबोध्य ढङ्गको वर्णन पाइन्छ।

४.७.४.८ न हाँसेको मन-२

वर्णनात्मक शैली तथा ग्रामीण र सहरीया परिवेश अनुकूलका भाषा र भाषिकको प्रयोगले सरल बनेको यस कथामा वर्गीय विभेदको भाषा पनि प्रयुक्त छ। एउटा गरिबले मालिकलाई गर्ने आदर र मालिकले गरिबलाई गर्ने सम्बोधन पनि सहज र सरल भाषा संयोजनको दृष्टान्त हुन्छ। बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथामा रामुमार्फत् ग्रामीण तर शिक्षित साथै अभावले थलिएको छ। सामाजिक सन्दर्भमा सुन्दर ढङ्गले प्रयुक्त भाषाले कथालाई मार्मिक बनाएको छ। ठेट नेपाली भाषा जस्तै गलहत्याउनु, छाँगाबाट खसे जस्तो आदिको प्रयोगले कथा भनै संवेद्य बनेको छ।

४.७.४.९ न हाँसेको मन-३

अधिकांश अन्य कथाहरू भन्ने यस कथाको शैली पनि वर्णनात्मक देखिन्छ। सरल र सहज भाषा प्रयुक्त यस कथाले सहरीया र ग्रामीण परिवेश अनुकूल तथा तत् तत् क्षेत्रमा बसोबास गर्ने चरित्र अनुकूल भाषा प्रयोग गरी कथालाई संवेद्य, सरल र सुबोध्य बनाएको छ। बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित प्रस्तुत कथामा प्याकप्याकी, टन्टलापुर आदि ठेट नेपालीको प्रयोग, तराईमा रहेको भाषागत

परिवर्तनलाई कालुराममार्फत् भाषिकाको प्रभाव परेको देखाई पात्र र परिवेश अनुकूल कथालाई ढालिएको छ । चिठी पत्रको कथामा गति दिन नवीन प्रयोग भएको यस कथाले द्वन्द्वकालीन परिवेशलाई पनि सुन्दर र रोमाञ्चक ढङ्गले वर्णन गरेको छ । समग्रमा भन्नु पर्दा यस कथाको भाषा सरल र शैली आकर्षक छ भन्न सकिन्छ ।

४.७.४.१० बोर्ड फस्ट

बाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथामा कथाकारले परैबाट कथालाई नियाल्दै छन् र देखेका सुनेका कथानकलाई वर्णनात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरेका छन् । किशोरवयको मनोविज्ञानलाई दर्शाउन सफल यस कथामा पात्र अनुकूल तथा पात्रको संस्कार अनुकूलको भाषा प्रयोग हुनुले कथालाई सहज र सरल बनाएको छ । विद्यालयीय वातावरणलाई पनि सुन्दर रूपमा देखाई एक व्यक्तिको सङ्घर्षको कथालाई रोमाञ्चित हुने गरी वर्णन गर्नुले कथाको भाषागत तथा शैलीगत उत्कृष्टतालाई अभिव्यक्त गरेको छ ।

४.७.४.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्नेछु

वातावरणीय प्रभावलाई मनोवस्थासँग संयोजन गराई वर्णित यस कथाले शैलीगत रूपमा प्रकृतिको विभिन्न रूपलाई मानवीय मनोवस्थासँग जोडेर सुन्दर ढङ्गले दर्शाएको छ । वर्णनात्मक भाषा र शैली प्रयुक्त यस कथाले बाह्य (तृतीय पुरुष) दृष्टिविन्दुलाई अङ्गाली अघि बढेको छ । भाषागत सुबोधता, पात्र अनुकूल, विदेशीभाषीलाई नेपाली भाषा बोल्न परेको अष्टेरो, दोभाषेको प्रयोग, विचार आदानप्रदानद्वारा कथाको आकर्षणमा कुनै कमी छैन । साथमा नवीनतम प्रयोग पनि यस कथामा देख्न पाइन्छ । कतै कतै एरिक पात्रका माध्यमबाट अङ्ग्रेजी भाषाको प्रयोग तथा संवादात्मक शैलीमार्फत् कथालाई भिन्न आयाम र विषयवस्तुसँग तालमेल गराइएको छ । समग्रमा भन्नुपर्दा यस कथामा प्रयुक्त भाषा र शैली कथावस्तु पात्र परिवेश अनुकूल छ भन्न सकिन्छ ।

४.७.४.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा

अधिकांश कथामा जस्तै यस कथामा पनि शैलीगत रूपमा वर्णनात्मक शैली अपनाइएको छ । किशोर मनोविज्ञानको एक पाटोमा आधारित कथालाई कौतूहलपूर्ण र संबेद्य बनाउन कथाकारले सरल

भाषाको प्रयोग गरेका छन् । ग्रामीण तथा सहरी वातावरण अनुकूल परिवेश वर्णनका क्रममा होस् अथवा पात्रचित्रणका सन्दर्भमा प्रयोग गरिएको संवाद नै किन न होस, पात्र परिवेश अनुकूल सुन्दर रूपमा संयोजित भै कथा सरल र सुबोध बनेको छ । वाह्य दृष्टिविन्दुमा आधारित यस कथाले “बुद्धिमान्सँग बुद्धिले नै लड्नु पर्छ” भन्ने आदर्श वाक्यलाई कथामार्फत् पुष्टि गरेको छ ।

४.७.५ उद्देश्यका आधारमा ‘डाक्टर अड्कल’ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाहरूको विश्लेषण

उद्देश्य विहीन कथासूत्र विनाको माला भै छरपष्ट हुने हुँदा कल्पना गर्न पनि सकिन्न । विशेषतः उद्देश्य कथानक र चरित्रद्वारा निर्धारण गरिन्छ । उद्देश्य निर्धारणका दृष्टिले कथाको विश्लेषण गर्नु महत्वपूर्ण पक्ष हो । ‘डाक्टर अड्कल’ कथासङ्ग्रहमा सङ्कलित कथामा भएका उद्देश्यहरूको समायोजन निम्न ढङ्गले भएको देखिन्छ ।

४.७.५.१ पीडा

यस कथाको मूलभूत उद्देश्य नेपाली समाजमा रहेको वर्गीय असमानताले निम्त्याएको पीडा र किशोर अवस्थाको मनोवैज्ञानिक प्रभावलाई दर्शाउनु रहेको देखिन्छ । गरिबको वाध्यतालाई साहु महाजनले जबर्जस्त रूपमा शोषण गर्ने र राजनैतिक पदमा भएका नेताहरूले जुन वर्गका लागि कृतज्ञ हुनुपर्ने हो त्यही वर्गप्रति कृतघ्न हुने सामाजिक तत्कालीन अवस्थाको चित्रण यस कथाको अर्को उद्देश्य देखिन्छ । महिलाहिंसाको स्वरूप र महिलाहिंसाका कारक (नेता, न्यायधीश, वकिल आदि) हरूको भण्डाफोर गर्दै जीवनलाई निरन्तर सङ्घर्षमा अगि बढाउनु पर्ने जिकिर कथाकारको देखिन्छ । बलात्कृत आमाकी, बाबुको नाम नपाएकी बालिकाको सङ्घर्ष र सफलता विफलताको कथा हो पीडा । आमा र छोरीले पाएको सामाजिक दुत्कारको जनक समाज नै भएकाले यस प्रवृत्तिका विरुद्ध शिक्षितवर्गले आवाज उठाउनु पर्छ भन्ने आग्रह कथाकारले कथासमाप्तिमार्फत् देखाई महिलाहिंसा भैरहेकाले त्यसलाई दर्शाउनु नै यस कथाको मूल उद्देश्य रहेको छ ।

४.७.५.२ मृत डायरी

किशोरवयका पात्रहरूका समस्या र ती वयका पात्रमार्फत् तत्कालीन सामाजिक र वर्गीय अवस्थाहरूको सङ्केत गर्दै सामाजिक, सांस्कृतिक र वर्गीय भेदभावलाई हटाउनु पर्ने आग्रह नै यस

कथाको उद्देश्य रहेको छ । अभाव र गरिबीका कारण सडकमा आइपुगेका नावाकलहरूको सङ्घर्ष, माथिल्लो वर्गका सहपाठीले आफ्नै साथीमाथि गर्ने दुर्व्यवहार, समाजमा प्रायः सबै क्षेत्रमा भैरहेको शोषण आदिलाई समेत सङ्केत गर्दै यही समाजमा सत्चरित्रहरू पनि छन्, जसले पीडा र अभाव बीच रहेकालाई सहयोग गर्छन् । यी विषयहरूलाई उठान गरी समाजिक भेदभावप्रति आक्रोश व्यक्त गरिएको यस कथाले परिवर्तनको आग्रहलाई उद्देश्य बनाएको छ । प्राकृतिक प्रकोपका कारण कति नाबालकहरू टुहुरा भैरहेका हुन्छन् र तिनीहरूलाई समाजले सहयोग र सद्भाव राख्नु पर्ने आग्रह यस कथाले लिएको छ साथै असावधानीका कारण दुर्घटना भै मृत्युवरण पनि गर्नु पर्ने कुरालाई दर्शाउनु नै यस कथाको उद्देश्य हो ।

४.७.५.३ एउटाले बिराउँछ शाखा पिराउँछ

किशोर वयका पाठकलाई केन्द्रित गरी लेखिएको यस कथामा महत्वपूर्ण मानवीय स्वभाव र पशुस्वभावलाई दर्शाई मानवीय भोगी चरित्रप्रति व्यङ्ग्य गर्न खोजिएको छ । समाजमा मानवको आश्रयमा पशुहरू हुनुको कारण भनेको आवश्यकता भन्दा बढी मानिसको भोग गर्ने स्वभावका कारण नै भएको हो साथै मानवीय हिंस्रक र सञ्चय गर्ने स्वभाव तथा बुद्धिमत्ताका कारण मानव पशुहरू भन्दा श्रेष्ठ भएका हुन् भने कुरा मिथकीय कथानकमार्फत् प्रष्ट्याउनु यस कथाको मूल उद्देश्य देखिन्छ । सामान्यतः कक्षाकोठामा हल्ला गर्ने र असावधानी अपनाउनेहरू जसरी कथामा पशुहरूको असावधानीले मानिसबाट शासित हुनु पर्‍यो, त्यसै गरी जीवनमा पछाडी परिने र पशुजीवन विताउनु पर्ने हुन्छ भन्ने किशोरवयलाई प्रष्ट्याउनु नै यस कथाको प्रमुख उद्देश्य देखिन्छ ।

४.७.५.४ डाक्टर अडकल

ग्रामीण दुर्गम भेगबाट गरिबी र अभावका कारण सहरी शरणार्थीको रूपमा विस्थापित परिवारको सङ्घर्ष र सफलतालाई दर्शाई किशोरवयका पाठकलाई उत्प्रेरणा दिनु यस कथाको उद्देश्य हो । डा.कमलले भारी बोकेर, भाँडा माभेर मिहेनत साथ पढेको र सफलता प्राप्त गरेको कथामार्फत् सङ्घर्ष र शिक्षा जीवनको आधारभूत पक्ष भएको कुरा अवगत गराउनु यस कथाको उद्देश्य हो । साथै सङ्घर्ष र अभावका बिच सफल व्यक्ति इमान्दार, राष्ट्रको गहना हुने पक्षलाई उजागर गर्दै वर्गीय विभेदलाई चिर्दै जीवनमा निरन्तर सङ्घर्ष गर्नुपर्छ भन्ने दर्शाउनु नै यस कथाको मूल उद्देश्य हो ।

४.७.५.५ अस्वीकृत मृत्यु

यस कथामा रहेकी केन्द्रीय पात्र रीतामार्फत् सामाजिक र आर्थिक असमानताका कारणले समाजका धेरै देशका कर्णधारहरूले आत्महत्या गर्नुपरेको कुरालाई अवगत गराउनु यस कथाको उद्देश्य हो । आर्थिक रूपमा असक्षम तर अध्ययनशील वालिकाले सामाजिक निर्दयताका कारण तथा सामाजिक बेमेलका कारणले सङ्घर्षलाई त्यगनु परेको कुरा रीताको आत्महत्यामार्फत् दर्शाइएको यो कथा सत्य घटनामा आधारित छ । साथै यो समाजमा अन्यको पीडालाई महसुस गर्ने वर्ग रहेको र त्यो संवेदनशीलतालाई सबै पाठकवर्गले जगाउनु पर्ने कुराको जिकिर यस कथाको उद्देश्य हो । रीताले मृत्युवरण गर्नु अघि यस समाजलाई परिवर्तन गर्नु पर्ने वाचालाई सम्पूर्ण पाठकमार्फत् स्मरण गराउँदै आइन्दा यस्तो घटना नहोस् भन्ने आग्रह यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो ।

४.७.५.६ अपूर्ण

सामाजिक रूपमा धर्मपुत्रको रूपमा फरक परिवारमा पालिएका बालबालिकाको मनोवैज्ञानिक प्रभाव र सामाजिक कुसंस्कारको शिकार भएको भविष्य दर्शाउनु यस कथाको उद्देश्य हो । मानसिक तनावलाई कम गर्ने माध्यमको रूपमा समाजमा दुर्व्यसन बढ्दै गैरहेको र यस्तो कार्यलाई निरूत्साहित गर्ने आग्रह यस कथाको उद्देश्य हो । वर्गीय घेरा भित्र राखेर प्रेमसम्बन्धलाई हेर्न नहुने, त्यो त अचेतना भएको कुरा अवगत गराउँदै, त्यसो हुँदा धेरै व्यक्तिहरू मानसिक रोगको शिकार भैसकेका हुन्छन् भन्ने देखाउनु पनि यस कथाको उद्देश्य हो । नशासेवानले परिवारमा कलह र स्वास्थ्यमा हानी हुने हुँदा नखान र परिवारलाई दुखित बनाउन हुन्न भन्ने देखाउनु पनि यस कथाको उद्देश्य हो । समाजले केटा र केटीको स्वभाविक सम्बन्धलाई पनि शङ्काको दृष्टिले हेर्ने गरेको, त्यसैले गर्दा समाज विखण्डित हुँदै गएको, राजनैतिक चेतनामा पनि विस्तार हुँदै गएको आदि देखाई यथावस्थामा परिवर्तनको अपेक्षा यस कथाले लिएको छ ।

४.७.५.७ न हाँसेको मन-१

यस कथाले बालखकालमै द्वन्द्वको चपेटामा परेर सडकबालकमा परिणत भएका धेरै बालबालिकाको सङ्घर्ष र प्रतिरोधलाई दर्शाएको छ । सामाजिक रूपमा घरेलु नोकरलाई गरिने दुर्व्यवहार, वर्गीय रूपमा गरिने दुत्कार, ईर्ष्या, भ्रष्टाचार, दुराचारलाई विषय बनाई समाजको तत्कालीन अवस्थाको भण्डाफोर गर्नु पनि यसको लक्ष हो । उच्च घरानीया वर्गको घरमा बालमजदुरको रूपमा काम गर्ने किशोरकिशोरीको भविष्यको चिन्ता दर्शाउनु यस कथाको उद्देश्य हो साथै प्रशासनिक भ्रष्टाचारले मौलाएको वर्गीय विभेद, धनी वर्गको मदिराप्रेम र पारिवारिक अनुशासनको कमीलाई दर्शाउनु पनि यस कथाको उद्देश्य हो । धनी परिवारमा जन्मदा मौलाउने उद्वण्डतालाई गलत हो भन्दै सामाजिक व्यवस्थाले ठगेकाहरूलाई निरन्तर हौसला र सहयोग प्रदान गर्नुपर्ने आग्रह पनि यस कथाको कथ्य हो । धनीवर्गले गरीववर्गलाई गर्ने गरेको ईर्ष्यालाई कथाको समाप्तिमा घरमालिकले निकालेको प्रसङ्गमार्फत् दर्शाउनु यस कथाको उद्देश्य हो ।

४.७.५.८ न हाँसेको मन-२

सामाजिक असमानता र गरिबीका कारण हण्डर ठक्कर खाँदै हिंडेका बालबालिकाको सङ्घर्ष र सफलताको कथामार्फत् सामाजिक, वर्गीय विभेद तथा सांस्कृतिक असमानता दर्शाउनु यस कथाको उद्देश्य हो । देशमा भ्रष्टाचारका कारण केही मान्छे अस्वभाविक रूपमा धनी हुँदै गैरहेको तथा उच्चवर्गीय व्यवहार निम्नवर्गप्रति आत्मीय नभएको अशन्तोष दर्शाउँदै यस कथाले त्यस अवस्थामा परिवर्तनको कामना गरेको छ । समाजमा शोषक भए भैं सहयोगी पनि हुने र सामाजिक शोषणको जालो तोड्नु पर्ने तथा स्वयं अभाव र गरिबीमा बाँचेको मान्छे स्वयं सङ्घर्षशील भएको देखाउनु यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो साथै दुई किशोर र किशोरीको वर्गीय व्यवहारको असमानता साथै त्यो व्यवहारगत वर्गीय असमानतामा आएको सामान्य सकारात्मक परिवर्तनलाई देखाउनु पनि यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो । अन्त्यमा फेरि पनि समाजले गरिबीलाई दुत्कारेको तथा शोषण गरेको देखाई त्यस प्रतिको विरोध सङ्केत गरिएको छ यस कथामा ।

४.७.५.९ न हाँसेको मन-३

जीवन सङ्घर्षमय छ र यसको समाप्ति पनि कहिल्यै नहुने कुरालाई सङ्केत गर्दै तत्कालीन नेपाली समाजमा चलेको राजनैतिक द्वन्द्व र त्यसले प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा समाजमा पुऱ्याएको प्रभावलाई दर्शाउनु यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो । बिना कसुर कति निर्दोषहरूले मृत्युवरण गर्नु परेको त्यो कहालीलाग्दो १० वर्षे गृहयुद्ध अभिसाप भएको कुरा अवगत गराउनु यस कथाको उद्देश्य हो । मिहेनत र लगनशीलताले नै जीवनलाई सफल बनाउन सकिन्छ भन्ने रामुमार्फत् देखाई यो समाजलाई परिवर्तन गर्नुपर्ने आग्रह यस कथाले समेटेको छ । कति होनहार युवाहरू समाज परिवर्तनको सपना बोकेर मृत्युवरण गर्न बाध्य छन् भन्ने देखाई आरोह र अवरोहपूर्ण राजनैतिक अवस्थालाई सङ्केत गर्दै उजागर गर्नु यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो ।

४.७.५.१० बोर्ड फस्ट

एस.एल.सी. परीक्षाको महत्व नेपाली समाजमा धेरै रहेको दशाई बाल्यकालीन सङ्घर्ष र अध्ययनशीलताले आफ्नो पारिवारिक आधार बलियो बनाउन सकिन्छ भन्ने दर्शाउनु यस कथाको उद्देश्य हो । आफ्नो बाबु भेषनाथको सङ्घर्षको कथा सुनेर प्रभावित किशोर बालकमार्फत् गरिबी र सङ्घर्षका बाबजुत पनि अध्ययनलाई समय निकालियो भने यो देशको ठूलो र ख्यातिप्राप्त व्यक्ति हुन सकिन्छ भन्ने उत्प्रेरणा दिनु नै यस कथाको उद्देश्य देखिन्छ । निष्कलङ्क र इमान्दार व्यक्तिलाई सबैले सहयोग गर्ने तथा उच्च नैतिक मुल्य पनि स्थापित हुने सकेत गर्नु कथाको उद्देश्य हो ।

४.७.५.११ यो दुःख म संसारलाई बाँड्नेछु

सानैमा पारिवारिक विखण्डनले प्रभावित सडकमा आईपुगेको बालकको सङ्घर्ष र सफलता अनि आफ्नो समुदाय वर्गप्रतिको मायाँ प्रेमलाई दर्शाउनु यस कथाको उद्देश्य हो । पारिवारिक विखण्डनले टुहुरा भएका कति सडक बालबालिकाको सङ्घर्षको उद्घाटन गर्नु, धर्मपुत्रका रूपमा धेरै नेपाली बालबालिका विदेशीने र तिनीहरूले आफ्नो जन्मभूमिप्रति देखाएको प्रेममार्फत् राष्ट्रिय भावनालाई जागृत गराउनु पनि यस कथाको उद्देश्य रहेको छ । आफू विगतमा सडक बालक भएकोले

वर्तमानमा रहेका सडक बालबालिका प्रति आफ्नो कर्तव्य अनुभूत गरी कर्म गर्ने एरिकमार्फत् सम्पूर्ण पाठकलाई सम्पूर्ण बालबालिकाप्रति मानवीय हुन आग्रह गर्नु कथाकारको उद्देश्य देखिन्छ ।

४.७.५.१२ निर्मलको प्रतिज्ञा

फरक वर्गीय बालमनोविज्ञानका फरक दुई पात्रमार्फत् सामाजिक बेमेल, त्यसजनित इर्ष्या, अहङ्कार र श्रमजनित सफलतालाई दर्शाउनु यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो । फरक वर्गीय पृष्ठभूमि भएकाहरू मध्ये निम्नवर्गीय पृष्ठभूमिका बालकहरू मिहेनती, अनुशासित र लगनशील हुने तथा उच्चवर्गीय बालकहरू अहङ्कारी, इर्ष्यालु र अभद्र हुने कुरालाई सङ्केत गरेको छ यस कथामा साथै बालमनोविज्ञानको प्रतिक्रिया र अन्तसङ्घर्षमार्फत् श्रम र अभ्यास नै सफलताको कारक हुने कुरा सङ्केत गर्नु यस कथाको मुख्य उद्देश्य हो । अन्त्यमा बुद्धिमान् हुन धन, मान, प्रतिष्ठा नभई बुद्धि नै आवश्यक पर्ने हुँदा त्यसतर्फ लाग्न किशोरवर्गलाई प्रेरित गर्नु पनि यस कथाको उद्देश्य हो ।

४.८ निष्कर्ष

नेपाली आख्यान परम्परा पुरानो भएता पनि वि.सं. १८२६ को शक्ति वल्लभ अर्यालको महाभारत विराट पर्व बाट केही मात्रामा कथागत आधार ग्रहण गर्दै अगि बढेको उपन्यास विधाले गोरखापत्रको प्रकाशन पश्चात् विभिन्न प्रवृत्तिका साथ माध्यामिक कालमा प्रवेश गर्‍यो । तत्पश्चात् शारदा पत्रिकाको प्रकाशन पश्चात् आधुनिक कालमा प्रवेश गरेको पाइन्छ । पारम्परिक लेखनलाई अस्वीकार गरी विषयवस्तु तथा कथाशील्पको निर्माण र विन्यासमा नवीनता थप्ने काम यस कालखण्डका कथाकारहरूले गरेको देखिन्छ । ४० को दशकमा नयाँ पुस्ताका प्रतिभाशाली उपन्यासकारहरूले समसामयिक धाराको सूत्रपात गर्छन् । समसामयिक धारा पनि मार्क्सवादी र गैरमार्क्सवादी उपधारामा विभाजित भएको देखिन्छ । यही धारालाई आत्मसात् गर्दै आफ्नो लेखनलाई अघि बढाउने नारायण ढकाल, सरूभक्त, खगेन्द्र संग्रौला, मोहनराज शर्मा आदि रहेका छन् । यिनै उपन्यासकारहरूको समकक्षी भएर लेखनमा सक्रिय नवोदित उपन्यासकार आत्माराम शर्मा यस धाराका प्रतिभा हुन् ।

४.९ कथाकारिताका आधारमा आत्माराम शर्माको मूल्याङ्कन

रमेश विकलको 'मेरी सानी भतिजी प्रतिमा' कथाबाट प्रभावित आत्माराम शर्माको प्रथम प्रकाशित कथा 'आमाको चित्कार' (२०४३) बाट कथालेखनको सुरूवात भएको हो । रमेश विकलबाट सुरू भएको प्रगतिवादी यथार्थवादसँग नजिक रहेर कथा लेख्ने रमेश विकलका कथा बढी सामाजिक विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छन् भने शर्माका कथा बढी राजनीति विषयवस्तुसँग सम्बन्धित छन् । रमेश विकलको उचाईमा नभए पनि उनका कथाहरू आफ्नै छुट्टै उचाई निर्माण गर्ने प्रयत्नमा देखिन्छन् ।

आफ्ना समकालीन कथाकारहरूमध्ये प्रदीप नेपाल, नारायण ढकाल, खगेन्द्र सङ्गौला, महेशविक्रम शाह लगायतसँग आत्माराम शर्माको लेखकीय मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । पछिल्लो चरणमा युद्धकथा लेख्ने कथाकार प्रदीप नेपालको विषयवस्तुको चयनसँग आत्माराम शर्माको समानता भेटिन्छ । नारायण ढकाल र खगेन्द्र सङ्गौलामा देखिने सामाजवादी यथार्थवादी प्रवृत्तिसँग शर्माको लेखनगत प्रवृत्ति धेरै नै निकट छ । पछिल्लो चरणमा 'छापामारको छोरो' सहित देखापरेका महेशविक्रम शाहसँग पनि उनको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । रमेश विकलले पनि भनेका छन् "यस्तै यस भन्दा अगाडि म एक जना नयाँ पुस्ताका कथाकार महेशविक्रम शाहको 'सटाहा' कथासङ्ग्रह पढेर यसैगरी प्रभावित भएको थिएँ । शाहका कथामा भैं शर्माका कथामा पनि मानवीय संवेदनामा आएको ह्रास, हत्या र हिंसाको शृङ्खलालाई कारुणिक ढङ्गले प्रस्तुत गरिएको छ । २०६३ मा प्रकाशित प्रस्तुत **छापामारको छोरो** कथासङ्ग्रहको **धुवाँ** (२०६०) कथासङ्ग्रहसँग देखिएको विषयवस्तुगत समानताले शर्माका विषयवस्तुगत प्रभाव उत्तरवर्ती कथालेखनमा देखिएको पुष्टि हुन्छ । सामसायिक कथा लेखनभित्र देखापरेको गैरमार्क्सवादी र मार्क्सवादी धारामध्ये शाहले गैरमार्क्सवादी धारा र शर्माले मार्क्सवादी धारामा रहेर कथा लेखेका छन् ।

कथासङ्ग्रह **धुवाँ** ले आत्माराम शर्मालाई प्रगतिवादी कथाकार, सामाजिक यथार्थवादी कथाकार, युद्धकथाकार तथा समस्यामूलक कथाकारका रूपमा परिचित गराएको छ । नवोदित प्रतिभाका रूपमा कथा साहित्यमा शर्माले आफ्नो छुट्टै पहिचान देखाउने प्रयत्न गरेका छन् र केही हदसम्म उनी आफ्नो उद्देश्यमा सफल पनि छन् ।

धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्रका कथाका सन्दर्भमा केही कथाहरू खास विषयवस्तुमा केन्द्रित हुन नसकेर यताउति भट्किन पुगेको भैं प्रतीत हुन्छन् (विकल, धुवाँ भू.पृ.ख) तर यति हुँदाहुँदै पनि कथाशैली

सलल बगेको हुँदा सुपाठ्य र उत्सुकतालाई अन्त्यसम्म कायम राख्न प्रयत्नशील नै देखिन्छ । उनका कथा विशेषतः आलोचनात्मक विश्लेषणयुक्त छन् साथै अग्रगामी सन्देश बोकेका छन् (विकल धुवाँ, भू.पृ.ख) । अधिकांश कथाहरू विषयवस्तु तथा कथानक आन्तर्यका दृष्टिले तथा उद्देश्यका दृष्टिले एकै खालका देखिन्छन् । उनका कथाहरू आफ्नै परिवेश, आफ्नै यथार्थ अनुभूतिद्वारा गर्न खोजेको प्रतीत हुन्छ । घटनाको नाटकीकरणका दृष्टिले उनका प्रायः कथा सफल देखिन्छन् भने कतिपय कथामा नाटकीकरणको चेत त्यति सशक्त हुन सकेको छैन । (भट्टराई, धुवाँ भू.पृ.च) । विषयवस्तुको सक्षम निरीक्षण र त्यसको आधारमा लिखित कथात्मक स्वरूपका कारण एक/दुई कथा केही लामो र केही विवरणात्मक देखिन्छन् । यी केही कमजोरी हुँदा हुँदै पनि आत्माराम शर्मा समकालीन नेपाली कथा साहित्यका मार्क्सवादी उपधारामा रहेर कथा लेख्ने नवप्रतिभा हुन् ।

४.९.१ शर्माका कथागत प्रवृत्ति

कथा लेखनका आधारमा आत्माराम शर्माका निम्नलिखित कथागत प्रवृत्तिहरू देखिन्छन् :-

- (१) सामाजिक यथार्थवादिता
- (२) प्रगतिवादिता
- (३) समस्यामूलकता/युद्धक कथाकारिता

४.९.१.१ सामाजिक यथार्थवादिता

कथाकार आत्माराम शर्माको मूल कथात्मक प्रवृत्ति सामाजिक यथार्थवादी देखिन्छ । समाजमा भएका विषयहरूलाई टिपेर कथामा राख्ने काम उनीबाट भएको छ । यो सामाजिक यथार्थवाद पाश्चात्य साहित्यमा स्थापित वाद हो ।

“वस्तु सत्यमा विश्वास राख्दै र वस्तुजगत्को अस्तित्वलाई नै सर्वेसर्वा स्वीकार गर्दै जीवन र जगत्को वस्तुपक्ष जस्तो छ त्यस्तै रूपमा त्यसलाई प्रस्तुत गर्ने तथा जीवन र जगत्का बिचको सम्बन्धले मान्छेको जीवनमा देखापर्ने वास्तविकतालाई जस्ताको तस्तै अङ्कित गर्ने साहित्यिक मान्यताविशेष यथार्थवाद हो ।” (जोशी २०५०, पृ. ५६)

यसरी परिभाषित यथार्थवादलाई प्रमुख दुई भागमा विभाजन गरिएको पाइन्छ :-

(१) सामाजिक यथार्थवाद

(२) समाजवादी यथार्थवाद

(१) सामाजिक यथार्थवाद :- सामाजिक यथार्थका साथै मान्छेको जीवनमा देखापर्ने वास्तविकता वा यथार्थलाई जस्ताको तस्तै प्रस्तुत गर्ने साहित्यिक मूल्यमान्यतालाई सामाजिक यथार्थवाद भनिन्छ । (जोशी-२०५७.पृष्ठ ५६)

नेपाली साहित्यका सन्दर्भमा कथामा यथार्थवाद आदर्शवादसँग घुलमिल भएर गुरुप्रसाद मैनालीको नासो (१९९२) कथाबाट सुरु भएको हो । कथाकार आत्माराम शर्मा सामाजिक यथार्थवादी कथाकार हुन् । वस्तुसत्यमा विश्वास राख्ने, संसारको पदार्थपक्ष र मानवीय प्रकृतिको निरूपणमा प्रवृत्त सामाजिक यथार्थवाद वस्तुपरक हुन्छ । यिनै विशेषता बोकेका धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्र समेटिएका शर्माका कथाहरू निम्न लिखित छन् :- गठन-विगठन, इर्ष्या, अमूर्तदौतरी, अन्तर्वेदना र धुवाँ साथै डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहभित्र समेटिएका शर्माका कथाहरू निम्नलिखित छन् । पीडा, अस्वीकृत मृत्यु, अपूर्ण

यी कथाहरूमा पुस्तागत अन्तर्विरोध र समाजमा बढ्दै गएको पारिवारिक विघटनको चित्रण गरिएको छ । साथै नारी, चेलीलाई दोस्रो दर्जाको नागरिक ठान्ने आम समाजको चित्रण गरिएको छ । गाउँलेहरू र सासुमा रहेको बहारीप्रतिको इर्ष्याको चित्रण, साथै नेपाली सडक बालबालिकाको दुर्दशाको चित्रण गरिएका शर्माका कथाहरू पूर्णतः सामाजिक यथार्थवादी विशेषतायुक्त छन् ।

४.९.१.२ समाजवादी यथार्थवादिता (प्रगतिवादिता)

आत्माराम शर्माको अर्को कथागत प्रवृत्ति प्रगतिवादिता हो । यथार्थवादी संप्रदायभित्र विकसित समाजवादी यथार्थवादलाई अर्को शब्दमा प्रगतिवादी यथार्थवाद भनिन्छ । नेपाली कथासाहित्यका सन्दर्भमा प्रगतिवादी यथार्थवादका प्रथम प्रयोक्ताका रूपमा रमेश विकललाई लिइन्छ । समाजवादी यथार्थवादको परिभाषा पाश्चात्य साहित्य जगत्मा यसरी गरिएको पाइन्छ ।

“समाजमा रहेको आर्थिक विषमता हटाई समता ल्याउनुपर्छ भन्ने र देशको सम्पूर्ण स्रोत, साधन र सम्पत्तिमा कसैको एकलौटी अधिकार हुन नदिई उपभोग्य सामग्री समाजको साझा रहनुपर्छ भन्ने

राजनीतिक सिद्धान्त वा भनौ समाजवादलाई आत्मसात गर्ने यथार्थवाद चाहीं समाजवादी यथार्थवाद वा प्रगतिवाद हो ।” (जोशी-२०५७, पृ. ५६)

प्रगतिवादी विशेषता बोकेका निम्नलिखित कथाहरू आत्माराम शर्माका देखिन्छन्:- ‘खोई ! हाम्रो लम्साल बूढो ?’, ‘दुःख बारेको बर्ष’, ‘उत्सर्ग’, ‘एकदिन’, ‘आतङ्ककारी’, ‘समवेदना’, ‘विस्मृत आस्था’, ‘डायरीको कथा’, ‘अन्तर्वेदना’, ‘बयान’, पीडा, बोर्ड फस्ट, निर्मलको प्रतिज्ञा,

यी कथाहरूमा आत्माराम शर्माले नेपाली समाजको सामाजिक रूपान्तरणका बाधक तत्त्वलाई ठम्याएका छन् र त्यस्ता तत्त्वका विरुद्ध सङ्घर्षको उद्घोष पनि गरेका छन् । मूलतः नेपाली राजनीति र त्यसको सेरोफेरोलाई नै केन्द्र बनाएका कथाकार शर्माले पञ्चायतकालीन व्यवस्था होस् अथवा बहुदलीय प्रतिस्पर्धाको अवधि होस् तर पनि नेपाली जनताले खोजेको र रोजेको जस्तो सामाजिक व्यवस्था स्थापना नभएको यथार्थलाई समेटेका छन् । नेपाली समाजको कहालीलाग्दो यथार्थ र त्यसलाई परिवर्तन गर्ने सामाजिक, राजनीतिक चेत उनका यी कथामा पाइन्छन् । उनका कथामा गरिवीले पीडित पात्रहरू समाज परिवर्तन गर्न लागेका छन् । उनका पात्रहरू समाजवादी न्याय व्यवस्था स्थापनाका लागि हिँडेका छन् । उनका कथामा परिवर्तनका लागि प्रायः सबै पात्रहरू सहिद भएका छन् । त्यसै कारण धुवाँ कथासङ्ग्रहको भूमिकामा रमेशप्रसाद भट्टराईले शर्मालाई प्रगतिशील कथाकार भने पनि उनी प्रधानतः प्रगतिवादी कथाकार हुन् ।

४.९.१.३ समस्यामूलकता/युद्धक कथाकारिता

कथानकलाई समस्यामूलक देखाएर त्यसको समाधान नदिई दुःखद् अन्त्यमा टुङ्ग्याउने प्रवृत्ति आत्माराम शर्माका कथामा देखिन्छन् । शर्माका ‘अमूर्तदौतरी’, ‘डायरीको कथा’, ‘समवेदना’, ‘विस्मृत आस्था’, ‘खोई ! हाम्रो लम्साल बूढो ?’, ‘दुःख बारेको बर्ष’, ‘उत्सर्ग’, ‘एकदिन’, ‘आतङ्ककारी’, ‘अन्तर्वेदना’ पीडा, ‘अस्वीकृत मृत्यु’ जस्ता कथाहरू समस्यामूलक विषयवस्तुमा आधारित छन् । यी कथाहरूमा केही पात्र बेरोजगारीबाट पीडित छन् भने, केही पात्र शरणार्थी भएर पीडित छन् । पारिवारिक विघटनको चपेटामा परेका पात्रलाई पनि आत्माराम शर्माले समेटेका छन् । शर्माका कथामा कुसंस्कारग्रस्त मूल्यमान्यता, नारी/चेलीप्रतिको अवहेलना र तिरष्कार साथै सडक बालबालिकाको पीडा र व्यथालाई ज्यूँका त्यूँ समेटिएको छ । न्यायपालिकाप्रतिको वितृष्णा घट्नुको सट्टा बढ्दै गएको

अवस्थालाई उनले कथामा उल्लेख गरेका छन् । प्रायः सबै सङ्घर्षरत पात्रहरूको दुःखद अन्त्य भएको छ । राजनीतिक चरित्रहरू प्रायः सबै मारिएका छन् । यसरी अधिकांश कथाहरू सामाजिक चित्र उतार्ने क्रममा समस्यामूलक भएका छन् ।

आत्माराम शर्माका देखिने अर्को कथागत प्रवृत्ति युद्धक कथाकारिता हो । समकालीन माओवादी जनयुद्धको सेरोफेरोमा घटेका घटनाहरूलाई उनले आफ्नो कथाको विषयवस्तु बनाएका छन् । उनका कथाहरू प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा तत्कालीन समयमा भएको हत्याहिंसाको श्रृङ्खलासँग सम्बन्धित छन् । उनका निम्नलिखित कथाहरू विशेषतः युद्धका विषयवस्तुमा आधारित छन् । ‘आतङ्ककारी’, ‘खोई ! हाम्रो लम्साल बूढो ?’, ‘दुःख बारेको वर्ष’, ‘उत्सर्ग’, ‘समवेदना’ र न हाँसेको मन १, २, ३ ।

यी कथाहरूमा इमान्दार राजनीतिक कार्यकर्ताहरू सङ्गठन निर्माणको क्रममा आतङ्ककारीको आरोपमा मारिएका छन् । निर्दोष बाबु र छोरा मात्र हैन, एकै कोखका दाजुभाइको एक आपसमा भएको भिडन्तमा मृत्यु भएको देखाइएको छ । शर्माका कथामा समतामूलक समाज र न्यायपूर्ण परिवेश निर्माणका लागि भन्दै हिँडेका नारीहरू प्रहरीको गोलीबाट मारिएका छन् । मानवीय संवेदनामा आएको ह्रासलाई, जनतामा देखिएको राजनीतिक चेतनास्तरको वृद्धिलाई, हत्या र हिंसाले ग्रस्त जनमानसलाई तथा जनताको हत्या र हिंसाप्रतिको वितृष्णालाई शर्माका कथाहरूले समेटेका छन् । मूलतः २०५२ सालयता घटेका राजनीतिक हिंसाको परिवेशमा युद्ध, हत्या, त्रास, करूणालाई विषयवस्तु बनाएर लेखिएका कथाहरूले आत्माराम शर्माको युद्धक कथाकारितालाई पुष्टि गर्छ ।

४.१० आत्माराम शर्माको उपन्यासको विश्लेषण

आख्यानविधामा वि.सं. २०४३ सालमा ‘आमाको चित्कार’ शीर्षकको कथामार्फत् प्रवेश गरेका शर्माले आख्यान लेखनको सुरुवात गरेका हुन् । वि.सं. २०५० साल पश्चात् शर्माको आख्यानतर्फ गति बढेको पाइन्छ । जस अनुसार २०६० सालमा शर्माले धुँवा कथासङ्ग्रह प्रकाशित गरी आख्यानसाहित्यमा दरिलो उपस्थिति जमाएका छन् । ‘प्रेम चन्द्र’ र ‘खलिल जिब्रान’ बाट बढि प्रभावित शर्माका ‘रमेश विकल’ को आख्यानकारिता तथा समकालीन साहित्यकारहरू प्रदिप नेपाल, नारायण ढकाल, महेशविक्रम शाह आदिको समकालीन देख्न सकिन्छ । शर्माले समसामयिक विषयवस्तुलाई यथार्थरूपमा आख्यानमा उतार्ने प्रयत्न गरेका छन् । आकारका दृष्टिले ठूलो भए तापनि सुःखान्त (२०७१) उपन्यास, दुई भिन्न

परिवेश र भाषायुक्त प्रतिनिधिले गरिबी र राजनैतिक हिंसात्मक द्वन्द्वको प्रभावमा बाँचेको सङ्घर्षपूर्ण जीवन र प्राप्त गरेको सफलताको कथामार्फत् र सामाजिक यथार्थलाई आदर्शमार्फत् दर्शाउन सफल आख्यानकार आत्माराम शर्मा हुन् भन्ने देखिन्छ ।

४.१०.१ सुखान्त उपन्यासको विधातत्त्वगत विश्लेषण

२०७१ सालमा प्रकाशित सुखान्त उपन्यासको करिब १७ साल पछिका घटनाकमहरूलाई समेटिएको २२३ पेजको आकारमा देखिन्छ । यस उपन्यासको विधातत्त्वको आधारमा (कथानक (आख्यान) पात्र/चरित्रचित्रण, देशकाल र परिस्थिति (परिवेश) भाषाशैली/ दृष्टिविन्दु र उद्देश्य) विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१०.१.१ कथानकका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण

बाईस ओटा अध्याय र एक उपसंहारको संरचनामा लिखित यस उपन्यासमा घटना, स्थिति, परिवेश, प्रसङ्गलाई समेट्ने आधार नै कथानक हो । घटना र क्रियाकलापको संयोजन कथानक हो । त्यसकारण कथानक समायोजनका दृष्टिले उपन्यासको विश्लेषण गर्नु महत्वपूर्ण पक्ष हो ।

भाग एक

दुई पुस्ताको जीवनसङ्घर्षलाई यस कृतिले आफ्नो उपादेय बनाएको छ । ज्ञाननाथ र हिरा यी दुई पात्रको बाल्यकालदेखिको सम्पूर्ण आरोह अवरोध, सफलता विफलतालाई यस कृतिले दर्शाएको छ, साथै त्यस सन्दर्भमा तत्कालीन नेपाली समाजको सामाजिक, राजनैतिक, सांस्कृतिक स्तरलाई पनि विभिन्न घटना परिघटनामार्फत् दर्शाइएको छ । लखनाउमा बसेर पढ्दै गरेकी आफ्नी छोरीलाई लिन पुगेका ज्ञाननाथ धनगढीबाट रात्रिकालीन छुटेको बसबाट ओर्लिएको पात्र हिराको जम्काभेटसँगै कथाको आरम्भ भएको छ । खलासीको त्यस बालकप्रतिको रूखो व्यवहारबाट प्रभावित ज्ञाननाथ आफ्नो बाल्यकालिन स्मरणमा जान्छ र त्यस बालकप्रति करुणाभाव देखाई सहयोग गर्न तत्पर रहन्छ । नेपालको सुदूरपश्चिमको अछाम जिल्लाबाट पारिवारिक दुःख र अवहेलनाबाट भागेर आएको हिरा १२/१३ वर्षको हुन्छ । गाउँमा कक्षा ५ मा पढ्दा पढ्दै सानीआमाको अपहेलना सहन नसकी नयाँ जीवनको सुन्दर सपना बुन्न आईपुगेको हिरालाई ज्ञाननाथ पढाइमा बेला बेला सहयोग गर्छु भन्दै

चियापसले कहाँ भाँडा माँभने काम खोजिदिएर छुट्टिन्छ । छोरी सपनालाई लिएर ज्ञाननाथ कोठा जान्छन् । हिरालाई देखेर आफ्नो बाल्यकाल सम्झी उत्प्रेरित हुँदै आफ्नो कथालाई लेख्न बस्छन् ।

दुई

पचास वर्षको उमेरमा आइपुगेको ज्ञाननाथ आफ्नो विगतलाई अवहेलना गर्छ । चार वर्षको उमेरमा काल्ज्वारोले आमा मर्छिन । दिदी र ज्ञाननाथ टुहुरा हुन्छन् । आमा बितेको सात महिनापछि बुबाले सानीआमा ल्याएको, तीन वर्ष सुखमै बिते पनि सानीआमाको कोखबाट भाइबहिनी आएपछि ज्ञाननाथका दिदीभाइको कष्टपूर्ण जीवन सुरु भएको छ । शिक्षाको ज्योति भर्खर फैलदै गएको त्यस गाँउमा ४ कक्षामा पढ्ने ती दिदी असफल हुन्छे र त्यसपछि विद्यालय जान छोड्छ । हजुरआमाको सहयोगमा मामाघर गै पढ्न थाल्छे ज्ञाननाथकी दिदी । सौतेनी आमाको किचकिच र घरको गरिबी, अभावको कारण ज्ञाननाथ पनि स्कुल जानबाट बन्चित हुन्छ । करिब सात आठ महिना त्यसै बितेपछि ज्ञाननाथले जसरी भएपनि पढ्ने अठोट गर्छ र घरबाट भागेर दुःखसुख आफ्नै पढाइ पुरा गर्ने मनमनै सोच्ये ज्ञाननाथ मामाघर जान भनी घरबाट निस्कन्छ । आफ्नी सहोदर दिदीसँग दुःखसुखका कुरा साट्टै माइजुको अपहेलना सहेकी दिदीलाई सान्त्वना दिदै आफू मुग्लान पस्न लागेको कुरा जानकारी गराई हजुरबुबा र हजुरआमाको आशिर्वाद लिएर ज्ञाननाथ घर फर्कन्छ ।

तीन

उपभोक्ता समितिले पिकनिकको योजना बनाइरहेको बेला ज्ञाननाथ वनभोज नजाने कुरा छिमेकीलाई भन्छन् साथै अफिसको साथीहरूको पिकनिक जाने आग्रहलाई पनि नकादै ज्ञाननाथका बुढाबुढी मनकामना मन्दिरको दर्शनको लागि प्रस्थान गर्छन्, यहि बिचमा हिरालाल महर्जनको फोन आउँछ, नव वर्षको शुभकामना आदानप्रदान पश्चात् मनकामनाको यात्रा सुरु हुन्छ, बाटोमा एक युगल जोडीले आत्महत्या गरेको कुरा सुनिन्छ । ज्ञाननाथ फेरी आफ्नो बाल्यकालकालीन पूर्वस्मृतिमा पुग्छन् ।

दिदीलाई भेटेर आएको तेस्रो दिन हिँड्ने अठोट लिएको ज्ञाननाथले आफू घर छोड्ने कुरा साथी विष्णुमान लिम्बुलाई भन्छ । विष्णुमान र सुन्तलीको प्रेमप्रसङ्गले विष्णुमान मुग्लिन नजाने बुभेरेर एकलै जान तमिसिएको हुन्छ, लगत्तै सुन्तलीले बच्चा बोकेको र त्यसै कारणले आत्महत्या गरेको घटनाले

ज्ञाननाथ दुखी हुन्छ । विष्णुमान पनि गाउँबाट भागेको कुरा सुन्छ र फेरी घर छाड्ने तर्कनामा सुन्छ । यसरी पुर्वस्मृतिमा हराएका ज्ञाननाथ दम्पति कुरिन्टार आइपुग्छन् ।

चार

बन्दको लगातार घोषणासँगै ज्ञाननाथ पैदल कार्यालय जाँदै हुन्छ । हिरासँग भेटमा उसको सुधिएको नेपाली भाषा, सफा, शिष्ट बोलीवचन अनुभव गर्दै हिराको पढ्न नापेको गुनासो सुनेर ज्ञाननाथले हिराको बाल्यकालका बारेमा प्रश्न गर्छन् । हिरा आफू द्वन्द्वपीडित भएको, दाजु विद्रोही भएको, निर्दोषलाई पनि सुरक्षाकर्मीले आतङ्ककारी आरोपमा मरेको र आफू टुहुरो भएको साथै आमा पनि घटना घटेको एक वर्षपछि बेपत्ता भएको कुरा ज्ञाननाथलाई सुनाउँछ । आमालाई खोज्दै जाँदा हिरा धनगढीमा साहुको घरमा काम गरेर बसेको, त्यसपश्चात् काठमाडौं प्रवेश गरेको कुरा ज्ञाननाथलाई अनुरोध गर्छ र ज्ञाननाथ आफ्नो अतीत र हिराको अतीतमा देखिएको समानता गम्दै पुर्वस्मृतिमा डुब्छन् ।

प्रहरीले बयान लिने र विष्णुमानको साथी भएकोले आफू समातिने डरमा बसेको हिरा, गाउँमा प्रहरी आउनु अगावै तुलसीको मठलाई परिक्रमा गर्दै बिहान जन्मघर त्याग्छ । बिहान घरबाट हिँडेको ज्ञाननाथ रिमभिम साँभमा धनकुटामा पुग्छ । भरियाहरूसँगै खाएर सुत्छ र बिहान सखारै धरानतिरको बाटो ओर्लन्छ ।

पाँच

साहुको भोलि भोलि भन्ने आश्वासनले दिक्क हिरा आफ्नो पढ्ने इच्छा पुरा गर्ने अठोटले ज्ञाननाथलाई फोन गर्छ । ज्ञाननाथको सिफारिस अनुसार वकिलको घरमा गएको र त्यतै काम गरौं कि भन्दा ज्ञाननाथ गर्ने अनुमति दिन्छन् । ज्ञाननाथ फेरी आफ्नो बाल्यकालीन स्मृतिमा जान्छन् ।

पेटीबाट उठेर तमोर नदीमा हातगोडा धोई ज्ञाननाथ पुनः धरानलाई गन्तव्य बनाई लम्कन्छ । बेलुका भमक्क साभमा धरानको भानुचोक पुगेको ज्ञानेलाई त्यहाँको साहु र लहुरे जस्तो देखिने व्यक्तिको केही प्रश्न पश्चात् लाहुरेले आफ्नो घरमा लिएर जान्छ ।

छ

धेरैपछि ज्ञाननाथलाई हिराले फोन गर्छ । आफू वकिलको घरमा बस्न थालेको एकमहिना भएको र कक्षा ५ मा भर्ना भई पढ्न थालेको कुरा सहर्स जानकारी गराउँदै भेट्न आउने कुरा गर्छ ज्ञाननाथलाई । हिराको भविष्यदेखि चिन्तित ज्ञाननाथ महिनाको रू. २०० सहयोग कपि र कलमलाई गर्ने प्रतिबद्धता जनाउँछ । आज फेरी ज्ञाननाथलाई बाल्यकालीन कथा लेख्न जाँगर चल्छ र लेख्न थाल्छ ।

लाहुरेको आश्रय पाएको हिरा लाहुरेकी श्रीमतीको प्रश्नहरूको उत्तर दिई बेलुकीको खाना खाई सुत्छ । भोलिपल्ट कान्छीदिदीको प्रश्नको उत्तर दिँदै आफ्ना बाल्यकालीन दुःखको कथानक ढाँटी सुनाउने हिरालाई सान्त्वना दिँदै ती लाहुरे दम्पतीले पढाउने कुरा गर्छन् ।

सात

धेरै दिनपछि फेरी हिराको फोन ज्ञाननाथलाई आउँछ । हिराले आफू कक्षा ६ मा प्रथम भएको र पुरष्कृत भएको कुरा सुनाउँछ । ज्ञाननाथ बधाइ दिन्छन् हिरालाई र पुनः आफ्नो कथा लेख्न थाल्छन् ।

नयाँ विषयवस्तु जस्तै रेडियो, बत्ति, नयाँघर आदि सबै ज्ञाननाथका लागि नवीन हुन्छ । लाहुरेको लाहुरे जीवनको दुःखकष्ट सुनेपछि आफूलाई सान्त्वना दिने हिराले लाहुरेको बाबु बर्माको लडाई लड्न ओखलहुङ्गाको रूमजाटारबाट भरेको, अहिले धरान आएको ३० वर्ष भएको जानकारी पाउँछ । जमदार अड्कलले कक्षा ४ मा भर्ना गरिदिन्छन् ज्ञानेलाई । लाहुरेकी कान्छी छोरी अपूर्णा कक्षा ९ मा पढ्दै हुन्छे । वर्षको एक महिना बस्ने जमदार बा विदेश फर्कन्छ । घरको काम गर्दै पढ्दै ज्ञाने आफ्नो सङ्घर्ष जारि राख्छ । जमदार बाकी जेठी छोरी ममता घर पुग्छे । उसैसँग ज्ञानेले पढ्छ र कक्षा ४ को परीक्षामा तेस्रो हुन्छ । अपूर्णा कक्षा नौमा असफल हुन्छे । सिनेमा हेर्न हरूकै हुने अपूर्णा अशिलल फिल्म हेर्ने, केटाहरूसँग प्रेमपत्र आदान प्रदान गर्ने गर्छे । अपूर्णाको बानी सुधार्न कान्छीदिदी घरमा पुजाआजा लगाउँछे तर पनि सुधिरैँन । छोरीले स्वच्छन्दताको पखेटा फिजाएको कुरा चाल पाउँदिनन् कान्छीदिदी ।

घर छाडेको दुई वर्ष नाघेको ज्ञाननाथ फेरी मामाघर र दिदीको सम्भनामा रूमल्लिएर चिठी लेख्छ । आफ्नो अवस्थाको जानकारी सहित दिदीको हालखबर सोध्दै चिठी टुङ्ग्याउँछ र हुलाकमा हालिदिन्छ ।

आठ

राजनैतिक सङ्क्रमण र सत्ता लुछाचुँडीको अप्रत्यक्ष असर ज्ञाननाथलाई पर्छ । काठमाडौँबाट नेपालगञ्ज सरूवा भएको ज्ञाननाथ दुःखी हुन्छ । छोरीको तथा श्रीमतीको विशेष जिम्मेवारी हुँदाहुँदै पनि बाध्यतावश सरूवा हुनुपरेको ज्ञाननाथ नेपालगञ्ज पुग्छन् । प्राथमिक स्कुलको शिक्षिका रमिला तथा विहान बेलुका प्राइभेट कलेज पढाउने ज्ञाननाथ अब नेपालगञ्ज गएपछि परिवार चलाउन भनैँ गाह्रो देख्छ ।

नौ

हिरा ज्ञाननाथ नेपालगञ्ज गएदेखि दिक्किएको छ ।

कक्षा ६ मा पनि प्रथम हिराको अध्ययनशीलता देखी विद्यालयले कक्षा ८ मा फड्काएको थियो । विद्यालयमा शिक्षक युनियनको आन्दोलनले पढाइ अवरूद्ध भएपछि आफ्नो वाल्यककाललाई सम्झँदै पूर्वास्मृतिमा हराउँछ हिरा ।

करिब आठ वर्षको हुँदा स्कुलमा राताफेटा लागेकाहरूले भाषण गरेको, नाचगान गरेको, दुई तीन जनाले बन्दुक बोकेको, सरले पनि ती गीतहरूमा नाचेको र अन्त्यमा सम्पूर्ण विद्यालय नै नाचेको, त्यसको केहि समयपछि विद्यालयमा आई रातो फेटा लगाउनेहरूले कक्षा १० मा पढ्दै गरेको आफ्नो दाजुलाई प्रभावित बनाएको दुई / तीनमहिनापछि दाजुलाई सँगै लगेको, त्यो खबरले सबै गाउँले त्रसित भई डोटी र अछाम ध्वस्त हुँदैछ भन्ने हल्ला फैलिएको, डर र त्रासको आडमा घाइतेलाई आसान काम गर्न आग्रह गरेको आदि घटना सम्झँदै हिरा दुखी हुन्छ ।

यसै बिच पानीले सबै समान भिजेको भनी गाली गरी भुत्ल्याउँदै साहुनी हिरालाई काम गराउँछे । भोलिपल्ट स्कुल नगई भिजेको लुगा सुकाउनु भन्ने मालिकनीको आदेशले दुःखी हिरा ज्ञाननाथलाई फोन गर्छ । ज्ञाननाथले दुःखको कहानी पढ्न दिने कुरा गर्दै हिरालाई सान्त्वना दिँदै संवाद समाप्त हुन्छ ।

दश

नेपालगञ्ज सरूवा भएको एकवर्ष पश्चात् न्यासिएको ज्ञाननाथलाई छोराको विदेशमोहले गाँजेको थियो । श्रीमतीको दबाव र अभाव बिच किंकर्तव्यविमुख ज्ञाननाथले फेरी आफ्नो विगतलाई कपिका पानामा उताउँछ ।

ज्ञाननाथले घर छाडेको ४ वर्ष पुग्नै लाग्दा मामाघरको हजुरबा र हजुरआमा बितेको खबर दिदीबाट पाउँछ । अपूर्णाको यौनउन्माद र दुर्व्यसनी व्यवहारले पीडित ज्ञाननाथ जमदारको घरमा पूजाआजा गरेर खाना पकाएर बसेको र अपूर्णाले आफूलाई सताएको कुरा स्कुलको हेडसरलाई भने तापनि सबै कुरा खोल्दैन ।

एघार

हिरा घर छाडेर हिडेको पनि चार वर्ष भैसक्यो । २०६२ र ६३ को जनआन्दोलनको तयारीका क्रममा काठमाडौँ चक्रपथ वरिपरि मनावहरूले घेरा हालिएको बेला सानीसँग हिराको भेट हुन्छ । सान्नानी हिरा काम गर्ने घर नजिकैको घरमा काम गर्ने, तीन वर्षको उमेरमा आमाद्वारा बुढानीलकण्ठमा छोडिएको त्यस पश्चात् घरमा काम गरेर पढ्दै बसेकी र हिराकै स्कुलमा कक्षा नौमा अध्ययनरत हुन्छे । त्यही जुलुसमा सान्नानी र हिरा नजिकिन्छन् । एकापसमा प्रथम भएको हिरा र तृतीय भएकी सान्नानी बधाई साटासाट गर्छन् । बालाजु हुँदै महाराजगञ्जसम्म हिडेका यी दुई जना आफ्नो बाल्यकालको जीवनको भोगाइ साटासाट गर्छन् । फर्कदा सान्नानीलाई ज्वरो आउछ । हिराले समातेर घरसम्म पुऱ्याइदिन्छ र घर जान्छ । घरमा मालिक र मालिकनीले हपाउँछन् । उता सानीलाई मालिकनीले दिएको एक चक्की सिटामोल खाएर सुत्छे । हिरा पनि बासी रोटी खाएर सुत्छ र मनमनै आफ्नो अठोटलाई अभ् बलियो बनाउँदै निदाउँछ ।

बाह्र

ज्ञाननाथ नेपालगञ्ज गएको दुई वर्ष भइसकदा पनि सरूवा भएको नहुँदा घरबाट रमिलाले गनगन् गर्दा गर्दै छोरा अस्ट्रेलिया जान तम्सेको हुनाले विदा मिलाएर काठमाडौँ जान्छन् । छोरोलाई बारम्बार विदेश नजाने आग्रह गर्दा पनि नमान्नेपछि अन्त्यमा हरेस् खाएर ज्ञाननाथ छोरोलाई अस्ट्रेलिया पठाउँछ । नेपालगञ्ज फर्कदा तीनदिने नेपालबन्दले अड्किएको ज्ञाननाथ रमिलालाई एकलै छोडेर जान सकिरहेको हुँदैन । त्यही समयमा हिराले ज्ञाननाथलाई भेटी आफू बसेको घर छोड्न लागेको र

एस.एल.सी. परीक्षा पश्चात् घर छोड्ने कुरा बताउँछ । ज्ञाननाथ अब ज्यामी काम गरेर भए पनि आफूलाई पाल्न हिरालाई सल्लाह दिन्छ । आफ्नो डेरा देखाउँदै ज्ञाननाथले पछि सल्लाह गरौंला भनी हिरालाई पठाईदिन्छ र श्रीमती रमिलाको हिराप्रतिको जिज्ञासा निवारण गर्छ । दुबैजनाको सल्लाह बमोजिम ज्ञाननाथले आफ्नै घरमा रमिलाको साथीको रूपमा हिरालाई राख्ने फैसला गर्छ ।

तेह

ज्ञाननाथ नेपालगञ्ज हुँदा यता हिरा मिहेनत र इमान्दारिताका साथ ज्यामी काम गर्न थाल्छ । सातसय रूपैयाँ दैनिक कमाउने हिरा घरको तनाव र बोझ कम भएका ज्ञाननाथ साथै हिराको प्रेरणाले आइ ए पढ्दै गरेकी रमिला एकापसमा प्रफुल्लित हुन्छन् । ज्ञाननाथ यहि परिवेशमा आफ्नो अतीत सम्झँदै लेख्छ ।

अपूर्णले दिएको दुःखको बारेमा हेडसरको प्रश्नपछि व्यवहार राम्रो नभएको कुरा ज्ञाननाथले उत्तर दिन्छ । एस.एल.सी. पश्चात् जमदारको घरमा बस्न नसक्ने जनाउ पनि दिन्छ । हेडसर तनाव नलिन र एस.एल.सी. तयारी गर्न सल्लाह दिन्छन् । परीक्षाको तयारी गर्दै गर्दा गाउँबाट मामाको चिठी पाई ज्ञाननाथ त्यो चिठी पढ्छ । चिठीको व्यहोरा अनुसार १९ वर्ष लागेकी दिदीको विवाह फाल्गुन २४ मा हुन लागेको र आउन भनिएको हुन्छ । आफूले नभेटेको ६ वर्ष भैसकेको र कस्तो केटालाई दिन लागेको हेर्न पनि पहाड गाउँमा जाने विचार गर्दै कान्छीदिदीसँग सल्लाह गर्छ र अन्त्यमा सल्लाह बमोजिम नजाने निधो गर्छ ज्ञाननाथ । एसएलसीको परीक्षा सकेको ज्ञाननाथ भने बमोजिम हेडसरलाई भेट्छ । जमदारले ब्रतबन्ध गरिदिएको ज्ञानलाई चिठी दिएर विराटनगर जुटमिलमा काम गर्ने सिफारिस गर्छ ।

चौध

नयाँ वर्षमा जन्मिएको दिन अठार वर्ष पुरा हुन्छ हिरा । आफ्नो जन्मतिथि मानेर हिरा पशुपति दर्शन गर्न जाँदा सानीलाई लाइनमा बसिरहेको देख्छ । मालिकको फुपूलाई दर्शन गराउन ल्याएकी सानी र हिरा बहाना बनाएर दर्शन गरेर सोहि स्थानमा भेट्ने भन्दै फुपूलाई छाडेर वनकालीतर्फ लाग्छन् । सानी आफूलाई मालिकको घर छोड्ने बेला नभनेको गुनासो गर्छ । प्रेम भाँगिदै गर्छ सानी र हिराको । आफूलाई मालिकको छोरोले आँखा लगाएको बताउँदै हिरासँगै बस्ने चाहना अभिव्यक्त गर्छ । आठदश महिना निर्वाह गर्न र एस.एल.सी. परीक्षा पश्चात् सल्लाह गरौंला भन्दै पाँचसय रूपैयाँ हातमा दिएर

ज्ञाननाथ आफ्नो गन्तव्यतर्फ लाग्छ । सानी पनि फुपूलाई लिएर मालिकको घरतिर लाग्छे । हिरा ढुङ्गामा लेखेको खोज शब्दमा अल्मलिन्छ र खोजको लेखकलाई भेटी जीवनलाई परिभाषित गर्न खोज्दै कोठातर्फ लम्कन्छ ।

पन्ध्र

दुवैजनाको सल्लाह बमोजिम ज्ञाननाथले आफ्नै घरमा रमिलाको साथीको रूपमा हिरालाई राख्ने फैसला गर्छन् । नयाँवर्षको मौसममा नेपालगञ्जमा मर्निङ्वाकमा ज्ञाननाथ फर्किए पछि घरमा फोन गर्दै आफ्नो अधुरो कथा लेख्न थाल्छ ।

हेडसरले दिएको चिठी लिएर फर्कँदै गर्दा गाउँले पराजुली साइँला दाई माफत् आफ्नो दिदीको विवाह आफूभन्दा बुढोमान्छेसँग भएको कुरा सुनेर दुःखी ज्ञाननाथलाई सम्झाउँदै जमदार घर लान्छन् । सान्त्वना दिँदै हेडसरले गरेको कुरा ज्ञाननाथमाफत् भने बमोजिम जुटमिलमा नै गएर कम गर्न जमदार सल्लाह दिन्छ । आफू जाने कुरा भनी दिदीको घटनाले दुःखी ज्ञाननाथ भोलिपल्टै गुन्टा कसी सर्ट पाइन्ट लगाएर भावुक हुँदै जमदारको घर छाडी विराटनगरतिर तेर्सिन्छ ।

सोह्र

एस.एल.सी. रिजल्ट आएको थाहा पाएर हतारिएको हिरा कपन हुँदै चाबहिल, गौशाला, सबैतिर धाउँछ । सानीको फोनमाफत् विशिष्ट श्रेणी आएको थाहा पाई प्रफुल्ल हिरा ज्ञाननाथसँग सम्पर्क गर्छ । सम्पर्क नभएपछि सानीको बारेमा रमिला भाउजूले सोधेका कुरा सबै बताउँदै, सानी र आफ्नो सम्बन्धको बारेमा पनि लजाउँदै भन्दै कोठामा बोलाउने कुरा गर्छ हिरा । रमिलाले अनुमति दिन्छे । बेलुका सुत्न लाग्दा हिरा बिगतको २०५८ फाल्गुन ४ को अछाम मङ्गलसेनको घटना सम्झन्छ । जस अनुसार हिराको बाबु उज्यालैमा खान खाई डोको बोकेर माओवादीको उर्दी अनुसार घाइते ओसार्न जान्छन् । रातभर गोली र बारूदको आवाज बिच मङ्गलसेन एयसपोर्ट ध्वस्त हुन्छ । हेलिकप्टरको डरलाग्दो आवाजले त्रस्त हिरा खाटमुनि लुक्छ । मङ्गलसेनमा एकसय पचास प्रहरी र दुई सय विद्रोही तथा साँफेबगरमा पचपन्न जना सेना र पचहत्तर जना आतङ्ककारी मरेको खबर आउँछ । लडाईंको पर्सिपल्ट आएका सुरक्षाकर्मीले केरकार भन्दै लैजान्छन् बाबुलाई ।

हिरा यिनै कुरा तर्कना गर्दै पुरानो मालिकलाई भेट्ने अठोट गर्दै सुत्छ ।

एस.एल.सी.को नतिजा पश्चात् फोन गरेका ज्ञाननाथले हिराको परीक्षाफल र सानीसँगको सम्बन्ध र सानी भित्र्याउने अनुमति मागे सुनेर पछि सल्लाह गर्ने कुरा गर्छन् । हिराको एस.एल.सी.को प्रसङ्गले ज्ञाननाथ आफूले दिएको एस.एल.सी. परीक्षाको याद गर्दै पुनः आफ्नो कथा लेख्न थाल्छ । लहरी चढेर विराटनगर लागेको ज्ञाननाथले जुटमिलमै काम गर्ने कृष्णबहादुरलाई भेट्छ र उहीमार्फत् हेडसरले दिएको ठेगानाको बलराम चौधरीलाई भेट्न, जुटमिलका हाकिमकोमा उही दिनदेखि पुजारी र भान्छे बाहुनको रूपमा काम गर्दैगर्दा ज्ञाननाथ दुई महिनापछि जुटमिलको कर्मचारी हुन्छ । ज्ञाननाथ परीक्षाफल मालिकमार्फत् थाहा पाई आफू दोश्रो श्रेणीमा उत्तीर्ण भएको हर्षमा सबैलाई मिठाई बाँड्छ ।

कथा लेख्दै गर्दा हिराले फोनमार्फत् आफ्नो कुरा जानकारी गराउँछ । ज्ञाननाथ हिरालाई विज्ञान पढ्न सल्लाह दिन्छ । पुनः लेख्न थाल्छ ज्ञाननाथ :- जस अनुसार जुटमिलको काम, पुजा, खाना बनाउने र क्याम्पस जाने दैनिकीमा व्यस्त ज्ञाननाथ प्रमाणपत्र लिन जाँदा जमदार र कान्छीदिदीलाई भेटी कृतज्ञता ज्ञापन गर्छ । जमदार अड्कलले किनेको एकजोर जुत्ता पाउँछ । ज्ञाननाथ अड्कलमार्फत् अपूर्णा वुढानीलकण्ठ सुधार गृहमा भएको साथै अपूर्णालाई घरमा सामान चोरी प्रहरीकेस पनि लागिस्केको थाहा पाउँछ । भोलिपल्ट स्कुलको कार्यक्रममा सहभागी भै फर्कन्छ । बाटोमा आफूलाई अपुर्णाले जर्बजस्त गरेको घटना र टोकेको कुरा याद गर्दै र केटाहरूलाई घरमा ल्याई बसेको सम्झँदै विराटनगरतर्फ फर्केको ज्ञाननाथ पराजुली दाइको सल्लाह बमोजिम लोकसेवा आयोगको परीक्षा दिन तयार हुन्छ । त्यसका लागि नागरिकता आवश्यक पर्ने हुँदा गाउँ जाने निर्णयमा ज्ञाननाथ पुग्छ । केहि दिन पश्चात् मालिकसँग बिदा मागेर बिहानको छाक धरानमा अड्कलकोमा खाई आठ वर्षपछाडि गाउँ फर्कँदै गर्दा दौतरी अर्जुनलाई भेट्छ । चिनजान पश्चात् बच्चामा गोठालो जाँदा भगडा परेको अर्जुनमार्फत् स्याउला काट्दै गर्दा भिनाजुको मृत्यु भएको र पैतालीस दिन पछि दिदीलाई पनि निकालिदिए पश्चात् मामाघरमा पनि शरण नपाएकी नभएको कुरा ज्ञाननाथले थाहा पाई दुःखी हुन्छ । बाटैबाट फर्कने विचार गर्दैगर्दा कहीं दिदीले केही भनेर गएको छ कि भन्ने अनुमान गरी घरतिर जान्छ ज्ञाननाथ ।

बेलुकी पुगेको ज्ञाननाथलाई सानीआमाले रोटी बनाएर खुवाउँछिन् । आफू आउनुको कारण बताएपछि बाबु र आमाको तिखो बचनले दुःखी ज्ञाननाथ आफूले सम्पत्ति दावा नगर्ने सर्तमा नागरिकता बनाउन तयार हुन्छ र तत्कालै नागरिकता सिफारिस लिई मामाघरतर्फ लाग्छ ।

अठार

मालिक भेट्न गएको हिरा मालिकनीले होच्याउँदा पनि सहँदै कृतज्ञ भएर मिठाई दिई आफू पास भएको खुसी आदानप्रदान गर्छ । मालिकको साइन्स पढ्न गरेको सल्लाहलाई हुन्छ भनी हिरा स्कुलतर्फ जान्छ । साथीसङ्गी र सरहरूसँग भेटघाट गर्छ । अबीरले रङ्गिएको हिरालाई सबैले बधाई दिन्छन् । फर्कने क्रममा सानीलाई बाटोमा भेटेको हिरालाई सानीले ऊ हिराबिना बाँच्न नसक्ने बताउँछे । कलेज बुझ्दै गर्दा हेडसरले निशुल्क पढ्ने व्यवस्था मिलाईदिन्छन् । अब हिराले ज्यामी काम पनि छोड्छ । बिहान र बेलुका बालबालिकालाई ट्युसन पढाएर जीविकोपार्जन गर्ने हिरा रमिला भाउजुले दिएको सुझाव अनुसार अघि बढ्दै ठेकेदारलाई परेको बेला सहयोग गर्ने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दै आफ्नो कलेज र धपेडी दुवैको कामले मुक्त हुक्क भएर निदाउँछ ।

उन्नाइस

नेपालगञ्ज चार वर्ष व्यतित गरिसकेका ज्ञाननाथ सरूवाको हल्लाले गर्दा आफ्नो कथा लेख्दैछन् । जसअनुसार :-

घर पुगेको ज्ञाननाथले बाबुलाई दिदीको बारेमा सोध्दा वास्ता नगरेको बुझी पुनः धनकुटा सदरमुकाम फर्किएर नागरिकता लिन्छ र विराटनगर फर्कन्छ । लोकसेवा आयोग र बैंकको फर्म भरेको ज्ञाननाथ लोकसेवा र आफ्नो क्याम्पसको परीक्षा एकैपटक दिन्छ ।

त्यस पश्चात् बैंकको परीक्षा दिएको ज्ञाननाथ कलेजको परीक्षामा पास हुन्छ तर लोकसेवा अनुत्तीर्ण हुन्छ । बैंकको परीक्षामा तीन नम्बरमा नाम निकालेर काठमाडौंका लागि जागिर खोज्दै ज्ञाननाथ आफ्नो विगतलाई नियाल्छ । तीन हप्ता जमदार अड्कलको छोरी ममताकोमा बसेर निर्वाह गरेको ज्ञाननाथ छुट्टै कोठा लिएर बस्छ । काठमाडौं प्रवेश गरेको दोस्रो वर्ष बी.ए. पहिलो वर्षमा पढ्दै हुन्छ । २०३६ सालको आन्दोलनको बखत ज्ञाननाथ पक्राउ पर्छ । जनमतसङ्ग्रह घोषणा पश्चात् जेलबाट छुटेको राजनीतिमा लुकीछिपी लाग्ने ज्ञाननाथको विवाह सहकर्मीको छोरी रमिलासँग प्रेम

बन्धनमा बाँधिएपश्चात् हुन्छ । पच्चीस वर्षको उमेरमा विवाह गरेको ज्ञाननाथले नेपालगन्जमा हुँदा दिदी रामेश्वरम् मन्दिरमा जोगिनी भएर बसेको छ भन्ने बुझी काठमाडौँ गए पछि हिरा र आफू भएर खोज्ने विचार गर्छ ।

कथालाई विट मारेर भोलिपल्ट अफिस गएको ज्ञाननाथले सरूवा काठमाडौँमा भएको जानकारीपत्र साथै बहुवापत्र पाई घरमा फोन गर्दै खुसी आदानप्रदान गर्छ र चाँडै आएर हिराको बारेमा निर्णय गर्ने सङ्केत गर्छ ।

बीस

हिरा कलेज पढ्न थालेको दोस्रो वर्षमा पहिलो वर्षको रिजल्ट आउँछ र त्यसमा विशिष्टश्रेणीमा पास हुन्छ । बिहान ११ बजेसम्म कलेज पढ्ने हिरा बेलुकी दुई-तीन ग्रुपलाई ट्युसन पढाउँछ । सानीले एस् एल् सी. पास पश्चात् सँगै बस्ने भनी गरेको कुराले चिन्तित हिराले ज्ञाननाथ काठमाडौँ आउने भएपछि धुँइधुँइति कोठा खोज्छ । रमिलालाई कोठा लिएको जानकारी गराई ज्ञाननाथको अनुमति पश्चात् सानीलाई भित्र्याउने योजना सुनाउँछ र रमिलाको आशङ्का निवारण गर्दै खाना खाएर हिरा सुत्छ ।

एक्काइस

शिवरात्रिको एक हप्ताअगाडी पशुपति दर्शन गर्ने अभिलाषाले रामेश्वरबाट रूपा काठमाडौँ हानिन्छे । लठेब्रो लाग्नेको कारण रूपाले पाएको दुःख सम्झँदै, सासुले घरबाट निकालेको सम्झँदै, आत्महत्याको विचार आए तापनि त्यागेको र बराहक्षेत्र हुँदै जोगवनी हुँदै परदेश पसेको सम्झँन्छे । यात्राकै क्रममा धम्बाजी चोकबाट काठमाडौँका लागि गाडी चढेकी रूपसँगै नुवाकोटबाट विवाह गरेकी धादिङ माइतीगाउँ भएकी, दशकक्षा पढ्दै गर्दा पुलिससँग भागेकी, तेह्र वर्षको छोरी हुँदा विवाह भएको पाँच वर्षपछि श्रीमान् बितेको र छ महिनामै मधेसको केटोसँग भागेकी एक यात्रु हुन्छे । छोरीलाई मन्दिरमा छोडेर लहडमा विहे गरेपश्चात् नेपालगन्ज आउँदा सौतेनी परेको थाहा पाई जोगिनी भएको कुरा भन्छे । दुवैजना थानकोट आइपुग्छन् ।

बाइस

काठमाडौं आइपुगेका ज्ञाननाथले हिरालाई सानीसँग विवाह गर्ने अनुमति दिन्छ । ज्ञाननाथ हिरालाई दिदी खोज्नको लागि सहयोग गर्न आग्रह गर्छ । हिरा आफ्नो र सानीको सम्बन्धको बारेमा भन्छ । फाल्गुन २४ गते शिवरात्रिको भोलिपल्ट विवाह गर्ने कार्यक्रम तय हुन्छ ।

शिवरात्रिको भोलिपल्ट वनकाली मन्दिरमा रमिला र ज्ञाननाथ विवाहको सामग्री सहित सत्तलमा बस्छन् । हिरा सानीलाई लिएर आई नपुग्दै ज्ञाननाथ पण्डित खोज्ने क्रममा जोगिनीसँग चिने जोनेको भान हुन्छ । हिरा र सानी पनि आइपुग्छन् । सानीलाई अर्को जोगिनी आफ्नै छोरी भै देख्छे । पण्डितमार्फत् सानी र हिराको विवाह हुन्छ । आशिर्वाद दिँदा दाहिने आँखा मन्त्रिको ज्ञाननाथको आँखाको चोट देखेर (रूपा) भाईलाई सम्झिन्छन् र आफ्नै भाई भएको अठोट गर्छिन् । रूपा र ज्ञाननाथको पुनर्मिलन हुन्छ साथै सानीको हात ओल्टाइ पल्टाइ गर्दै अर्को महिला घर नुवाकोट हो भन्ने प्रश्न गर्छे र आफ्नो छोरी भएको बुझी ती महिला निलो हुन्छे ।

उपसंहार

उपन्यासकार उपन्यासको अन्त्यमा आफैँ ज्ञाननाथमार्फत् हिरा र सानीको प्रेमले मूर्त रूप लिएको र सुखद् मीलनमा उपन्यासको अन्त्य पश्चात् विमानस्थलमा हिरा, सानी र उसकी आमालाई भेट्छ । हिरा बङ्गलादेश डाक्टर पढ्न जाँदै हुन्छ । उपन्यासकारलाई पत्तो नभएकोमा ज्ञाननाथ रिसाउँछ । सानी दिनभरी स्कुल पढाउँदै हुन्छे । आमा भाँडा माँभेरेर निर्वाह गर्दै हुन्छे । रूपा महिला पुनः स्थापना केन्द्र खोलेर बसेको, ज्ञाननाथको छोराको अस्ट्रेलियामा पी.आर. पाइसकेको र उसकै सहयोगमा मनोहरा फाँटमा घरको ढलान गर्छ र कथाको सुखद् समाप्ति हुन्छ ।

यसरी हिरा र ज्ञाननाथको बाल्यकालीन सङ्घर्षलाई कथाका माध्यमबाट सुन्दर ढङ्गले समेटिएको प्रस्तुत उपन्यासमा कथानकको सघनता देखिन्छ ।

४.१०.१.२ चरित्रको चित्रणका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण

सुखान्त उपन्यासभित्रका पात्रहरूको चरित्र, घटना र द्वन्द्वको सिर्जनाले गर्ने हुँदा कथानकको गतिदाता पात्र नै हो । पात्रले समाजको कुनै पक्षको प्रतिनिधित्व गर्छ । आख्यानमूलक संरचनाका आधारमा उपन्यासमा अन्य आख्यान विधामा भन्दा बढी पात्रहरूको प्रयोग हुन्छ । पात्र समायोजनका दृष्टिले कथाको विश्लेषण गर्नु महत्त्वपूर्ण पक्ष हो ।

‘सुखान्त’ उपन्यासमा प्रयोग भएको पात्रहरू समायोजन निम्नलिखित तरिकाबाट भएको पाइन्छ ।

ज्ञाननाथ

पूर्वी पहाड धनकुटाको पहाड गाउँबाट बाल्यकालमै सहर भरेको ज्ञाननाथको आमा उ तिन वर्षको हुँदा बितेकी हुन्छिन् । बाबु र सानीआमाको अपहेलना र पढ्ने र ठूलो मान्छे हुने धोको बोकेर धरानको जमदारकोमा शुभारम्भदेखि अन्त्यसम्म ज्ञाननाथ कै वरिपरि कथा जोडिँदै अगाडि बढेको छ साथै ज्ञाननाथको स्वभावमा पनि स्थिरता देखा पर्दछ । लगभग पचासको उमेरमा हिँडिरहेका ज्ञाननाथ आफ्नो विगतलाई हिरा (टुहुरा बालक) मार्फत् याद गर्छ र हिरामा आफू देख्ने ज्ञाननाथ हरपल हिराको सहयोग गर्छ । ज्ञाननाथको सहयोग फलीभूत भएको देखाइनुले यस आख्यानमा केन्द्रीयपात्र ज्ञाननाथ सत्चरित्र हो भन्न सकिन्छ । जीवन लामो यात्रा हो भन्ने ज्ञाननाथ सफलता र असफलतालाई स्वीकार्न र भाग्यवादी नहुन आग्रह गर्दै आफ्नो कर्तव्य अधिकार जस्तै मूलविचारलाई कहिल्यै नत्याग्ने, परिश्रमी र अध्ययनशील, दुःखमा नआत्तिने र सुखमा नमात्तिने स्वभावको हुन्छ । पढाइसँगै वस्तुभाउ, घाँसपातको काम, खाना पकाउने, भाँडा माँभने र पूजाआजामा पनि सिपालु ज्ञाननाथ बाल्यकालमा साहित्यिक कृतिहरू पनि पढ्छ । ज्ञाननाथ सानैदेखि अध्ययनशील छ ।

सानैमा आमा गुमाएको ज्ञाने आफ्नो दिदीलाई माया गर्छ । एकै कोखमा हुर्किएको र सँगै सानीआमाको हेलाले गर्दा पनि ज्ञाननाथ दिदीको बारेमा चिन्तित देखिनुले ऊ पारिवारिक दायित्वबोध भएको पात्र हो ।

कक्षा ५ देखि नै प्रथम हुँदै आएको, आफ्नो पढाइ पुरा गर्ने क्रममा धरान, विराटनगर र काठमाडौँका गल्लीहरूमा पुगेको हुन्छ । जीवनभर जुठा भाँडा माँभेर गुजारा गर्ने ज्ञाननाथको अध्ययनप्रतिको मोह र सङ्कल्प देख्न सकिन्छ ।

ज्ञाननाथ इमान्दार व्यक्ति हो । जमदारको घरमा काम गर्न बस्दा होस् अथवा जुटमिलका हाकिमकोमा बस्दा होस्, कतै नैतिक पतन नभएको ज्ञाननाथ बेइमानीलाई घृणा गर्छ ।

कथा पढ्दा नेपाली शिक्षकको प्रेरणाले लेख्न थालेको ज्ञाननाथ कूशल लेखक पनि हो । उनले आफ्नो कथालाई आफैँ उतारेर लेखकीय व्यक्तित्व पनि उजागर गर्छ । विभिन्न घटनाक्रमले बेलाबेला निराशाको बादलले घेर्दै गर्दा ज्ञाननाथले आफूलाई सम्हालेको छ । जमदारको घरमा बस्दा यौन उन्मादले उन्मत्त अपूर्णाको दुर्व्यवहार सही आफूलाई संयममा राख्ने ज्ञाननाथ भद्र प्राणी हो । आफ्नो पारिवारिक कर्तव्य पुरा गर्ने क्रममा अभाव र गरिबीका बिचमा छोरीलाई डाक्टर र छोरोलाई विदेश अध्ययन गर्न पठाउने ज्ञाननाथ निरन्तर सङ्घर्षशील र सत्पात्र हो ।

सङ्घर्ष र सफलताको सिँठी चढ्दै ज्ञाननाथ एसएलसी पनि द्वितीय श्रेणीमा उत्तीर्ण भए पश्चात् लोकसेवा र बैंकमा परीक्षा दिई बैंकको कर्मचारीमा जागिरे भै काठमाडौँ सरूवा भएको हुन्छ ।

यसरी एक गरिबी, अशिक्षा र अचेतनाले गाँजेको गाँउबाट उज्यालो र सुन्दर भविष्यको कल्पनामा सहर पस्ने धेरै बालबालिकाहरूले खाएको हण्डर, ठक्कर, गरेको सङ्घर्ष, समाजबाट पाएको अपहेलना र सहयोग र अन्त्यमा सुखद् सफलतालाई देखाई श्रम र अध्ययनलाई जीवनको प्रमुख आधार हो र यसैले सफलता प्राप्त गरिन्छ, भन्ने कुरा पात्र ज्ञाननाथमार्फत् बुझ्न सकिन्छ । ज्ञाननाथले आफू भैँ विगत भएको हिरालाई प्रत्येक पटक सहयोग गरेको र सल्लाह दिएको देखाई उसको हार्दिकता र सहयोगी भावनालाई आख्यानमा दर्शाइएको छ । मानवीय समवेदना र मूल्यलाई अनुभूत गर्ने पात्र ज्ञाननाथको आफ्नो वरिपरिको राजनैतिक, सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक असमानताको तीव्र विरोध देखाई समाजलाई नैतिक मूल्य र मान्यतामा लानुपर्ने आग्रहलाई पनि आख्यानले समेटेको छ । ज्ञाननाथ परिवर्तनकारी पत्रको रूपमा देख्न सकिन्छ ।

हिरा

पश्चिम नेपालको अछाम जिल्लाबाट नेपालमा चलेको राजनैतिक हिंसात्मक द्वन्द्वले परिवार गुमेको पात्र हिरा नेपाली समाजमा आफ्ना आमाबाबु गुमेको टुहुराहरूको प्रतिनिधिपात्र हो । १३ वर्षको उमेरमा सैनिकले बाबुलाई बेपत्ता पारेका, दाजु-दिदी पनि विद्रोही भई सहादत प्राप्त गरेको, एक द्वन्द्व प्रभावित टुहुरो हिरा काममा र अध्ययनमा अत्यन्तै अब्बल छ । ज्ञाननाथमार्फत् हिराको कथा भनिएको

साथै हिरा र ज्ञाननाथको सङ्घर्षगत समानतालाई देखाई फरक समय सन्दर्भ प्रयोग गरिएकोले पनि हिरा र ज्ञाननाथमा मुख्य पात्र छुट्याउन गाह्रो छ । तर पनि भावगत, सङ्घर्षरत र कथागत महत्त्वका आधारमा ज्ञाननाथ परिधीय पात्र हो भने हिरा मुख्य पात्र हो । आख्यान सङ्गठनले हिरा र ज्ञाननाथ दुवैको चरित्र प्रबल बनेको छ । ज्ञाननाथको माध्यमबाट हिराको कथा अगाडि बढ्नुले पनि हिरा यस आख्यानले मुख्य र केन्द्रीय पात्र हो भन्न सकिन्छ ।

बाल्यकालमा घर छाडेर नयाँ जीवनको सुरूवात गर्न हिँडेको १३ वर्षे ठिटो हिरा साहसी छ । पढाइ पुरा गर्न अँधुरो हुने भयले जस्तोसुकै सम्झौता पनि गर्न तयार अध्ययनशील र मिहेनती घरेलु कामदारहरूको प्रतिनिधि पात्र हो हिरा । स्पष्ट, बेलाबेलामा विचलित, चुली चुम्ने हिरा समाजको आदर्शपात्र हो । सानीलाई प्रेम गर्ने हिरा वर्गीय प्रेमलाई महत्त्व दिन्छ र आफू र आफू जस्तै समस्या परेकोहरूलाई हरदम सहयोग गर्न तत्पर रहेको देखाई हिरा भित्रको मानवीय संवेदना र कर्तव्यलाई देखाइएको छ ।

समय समयमा पढाइ गर्ने हिराको चाहनामा अवरोध भए पनि बस्ने घर र घरमालिक परिवर्तन गर्दै तर आफ्नै चाहनालाई जिउदै राख्ने र पुरा गर्ने हिरा परिश्रमी, लगनशील र कर्तव्यपरायण व्यक्ति हो । घरमालिकनीको टोकसोलाई पनि आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिको लागि जोड्ने उत्साही पात्र हो हिरा । समाजमा यत्र तत्र छरिएर रहेका अर्धुरा सपनाहरू बोकेका अन्य हिराहरूको लागि यो हिरा चम्किलो प्रकाश र पथप्रदर्शक भएँ देखिन्छ यस आख्यानमा । नोकरको पढाइ प्रति इर्ष्या गर्ने यो समाजलाई गिज्याउँदै निरन्तर सफलताको शिखर चुम्ने हिरालाई २०६२-६३ को जनआन्दोलनमा सहभागी भई आफ्नो राजनैतिक आक्रोश अभिव्यक्त गरेको देखाई यथास्थितिमा परिवर्तनकामी सचेतपत्रको रूपमा देखिएको छ ।

वकिलको घरमा बसी विशिष्ट श्रेणीमा उत्तीर्ण, असहाय र अनाथ हिरामार्फत् कथाकार सङ्घर्ष नै सफलताको कारक भएको देखाउँदै बालबालिकाको जीवनमा परिवर्तन नआउने हुँदा अब व्यवहारबाटै लाग्न सबैलाई आग्रह गर्छन् ।

रमिला

ज्ञाननाथको अर्धाङ्गिनी रमिला आख्यानमा ज्ञाननाथ र हिराको कथालाई अगाडि बढाउन र सबलता प्रदान गर्ने सहायक/परिधीय पात्र हो । ज्ञाननाथको जीवनसङ्गिनी रमिला ज्ञाननाथको अर्धाङ्गिनी भैँ छे । ज्ञाननाथका हरेक पाइलामा साथ दिनु र सल्लाह, सहयोग गर्दै ज्ञाननाथलाई प्रगतिको पथमा पुऱ्याउने असल सहयोगीको भूमिका निर्वाह गर्ने सत्पात्र हो रमिला । चौबीस-पच्चीस वर्षको उमेरमा ज्ञाननाथको घरमा भित्रिएकी रमिला पारिवारिक बाध्यताले अध्ययनलाई निरन्तर अगाडि लान नसकेकी तर अध्ययनशील नारी चरित्र हो । पतिको असल कार्यहरूमा समर्थन गर्दै उत्प्रेरित गर्ने रमिला एस एल सी दिएको २० वर्षपछि पढ्न तयार हुनुले पनि अध्ययनशील भएको पुष्टि हुन्छ ।

रमिलाले हुर्केका र पारिवारिक शिक्षा दिएको छोराछोरीको प्रगति देखाई रमिलाको असल मातृत्वलाई सङ्केत गरिएको यस आख्यानले समाजमा रमिला जस्तै असल नारीचरित्रको आवश्यकतालाई औँल्याइएको छ ।

सानी/सान्नानी

सान्नानी आख्यानभित्रको हिराकी प्रेमिका, सानैमा आमाले बुढानीलकण्ठ मन्दिरमा छोडेर एकलएको, त्यस पश्चात् साहुको घरमा भाँडा माँभेर बसेकी हुन्छे । नेपालमा आन्तरिक हिंसात्मक द्वन्द्वका कारण आफ्नो पिता गुमाएकी सान्नानीलाई सानैमा आमाले छोडी पोइल गएकी हुन्छे । आख्यानमा अन्य पात्र भैँ सानी पनि कारुणिक पात्र हो । तुलनात्मक रूपमा ज्ञाननाथ र हिरा भन्दा दृढ इच्छालाई पुरा गरेकी देखेकाले सकारात्मक उर्जाशील तर निरन्तर अरूको भरोसाको आशा राख्ने सानी परिश्रमी, लगनशील स्वभावकी हुन्छे । केन्द्रीयपात्रको सहयोगी चरित्रको रूपमा यस आख्यानमा देखिएकी सानीले द्वन्द्वकालीन घटनामा आफ्नो आमाबाबु गुमाएर प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित समुदाय र उमेर समूहको प्रतिनिधित्व गरेकी छे । प्रथम पटक हिरालाई देख्दै प्रेम र भरोसाको आँखाले हेर्ने सानी आफ्नो घरको मालिकको कान्छो छोराबाट असुरक्षित महसुस गर्ने, कयौँ यौनजन्य हिंसाबाट प्रभावित महिलाहरूको प्रतिनिधिपात्र हो । मालिकनीको कुटाइ, खटनपटन र वचन वाण पचाएर आफ्नो उपेक्षित जीवनबाट उम्कन सफ सानी, सफल र परिश्रमी पात्र हो । सानीको आफ्नो समुदाय (सडक बालबालिका) प्रतिको प्रेम र सहयोग सद्भावलाई अभिव्यक्त गर्ने स्वभाव उचित चरित्रको रूपमा देखिएको छ । स्वभावका दृष्टिले स्थीर, आख्यानको मध्यमा आएर अन्त्यसम्म रहने सान्नानीको कथाको अन्त्यमा हिरोको सङ्कल्पमा हौसला र प्रोत्साहन दिने सान्नानी एक सत्पात्र हुनु भन्दा हुन्छ ।

जमदार

तेह्रवर्षे किशोरलाई आफ्नो घरमा ल्याई, पढाइ, शिक्षित ज्ञाननाथ बनाउनमा सबैभन्दा ठूलो योगदान गर्ने जमदारलाई यस आख्यानमा सत्चरित्रको रूपमा वर्णित छ । हुन त परिवारलाई समय दिन नभ्याउने, वर्षको तीन महिना मात्र धरान बस्न पाउने, ब्रिटिस लाहुरे, समग्रमा एक शिक्षित, दुनियाँ देखेको र जान्ने सुन्ने समाजको अगुवा र स्कुलको सञ्चालक समिति सदस्य भएर योगदान भएको, मानवीय संवेदनाले युक्त शिक्षित मान्छे पनि समाजमा छन् भन्ने सङ्केत सहित सत्पात्रको रूपमा वर्णन गरिएको छ । धनको तुजुक नभएको, निरन्तर रूपमा अबोध र अभावमा पि्लिसएको ज्ञाननाथलाई आश्रय दिने, ज्ञाननाथकै शब्दमा जन्मपछिको बाबुआमाको पदवी प्राप्त जमदार, जेठी छोरीसँग सन्तुष्ट तथा कान्छी छोरीसँग असन्तुष्ट देखिन्छ । कान्छी छोरी अपूर्णाको दुर्व्यसन, किशोरवयमा स्वाभाविक यौनचाहनाको असुरक्षित प्रयोगले विग्रिएको स्वभाव र पढाइदेखि दुःखी, जमदार सन्तानको लालनपालनमा कमजोर पात्र देखिएको छ । समयाभावका कारण आफ्नो परिवारलाई समय नदिने, धेरै परिवारभित्रको समस्यालाई किशोरवयान्तर्गत केन्द्रित गरी जमदारमार्फत् चित्रण गरिएको छ । यस आख्यानमा समग्रमा जमदार ज्ञाननाथको किशोरकालीन वयको मार्गदर्शक, अन्नदाता र बाबुको रूपमा उपस्थित सकारात्मक चरित्र हो भन्न मिल्छ ।

कान्छीदिदी/लाहुरिनी

आख्यानमा जमदार (लाहुरे) को श्रीमती ममता र अपूर्णा दुई छोरीकी आमा, लाहुरिनी ज्ञाननाथको बाल्यकालीन सङ्घर्षको चरणकी सहयोगी चरित्र हो । परिधीय चरित्र बोकेकी कान्छीदिदी हिराको जीवनलाई सुन्दर र उद्देश्यमूलक बनाउन प्रयोग भएकी सत्पात्र हो । आफ्नै पारिवारिक समस्याले दुःखी कान्छीदिदी आफ्नी छोरी अपूर्णाको दुर्व्यसनबाट पीडित छे । जेठी छोरी ममताको प्रगतिको कान्छीदिदीको दुःखलाई रोक्न सकेको छैन । ममता र लाडप्यारको प्रतीक कान्छीदिदीको एक गल्तीले अपूर्णा दुर्व्यसनमा फसेकोले दुःखी, आफ्नो गल्तीलाई महसुस गर्ने गतिशील पात्र हुन् । ज्ञाननाथलाई उज्ज्वल भविष्यतर्फ लम्काउन तथा जमदारको गृहस्थीलाई सुखद् बनाउन सक्षम नारीको रूपमा कान्छी दिदीलाई देखाई सत्गुणयुक्त नारीचरित्रको रूपमा आख्यानमा वर्णन गरिएको छ ।

ज्ञाननाथका बाबु

आख्यानमा ज्ञाननाथका बाबुको चित्रण संस्मरणलाई नै आधार बनाएर गरिएको छ । सानैमा ज्वरोले थलिएर मरेकी आफ्नी आमा बितेको ६ महिना नपुग्दै घरमा कान्छी श्रीमती भित्र्याउने ज्ञाननाथका बाबु आफ्नो पहिलो श्रीमतीबाट जन्मिएका एक छोरा र अर्की छोरी (रूपा) को लालनपालनमा असक्षम र अशिक्षित पात्रको रूपमा आख्यानमा देखाई चारित्रिक गुणलाई सङ्केत गरिएको छ । कान्छी श्रीमतीको प्रभावमा आफ्नी छोरी रूपालाई पढ्न नपठाउने, शिक्षाको महत्त्व नबुझेको तथा सांस्कृतिक बहुविवाह परम्पराले पिडित, गरिबी र पारिवारिक जिम्मेवारीको भारीले थकित पात्रको रूपमा देखा परेको छ । छोरा ज्ञाननाथको नागरिकता बनाउन पाउने मौलिक हकसँग ज्ञाननाथकै पैतृक सम्पतिको अधिकार खोस्ने अपराधी र स्वार्थी, बाध्य र निरीह पात्र हो ज्ञाननाथको बाबु । छोरीको विवाहको जिम्मेवारीलाई निर्वाह गर्न नसक्ने, सन्तान उत्पादन गर्ने तर जिम्मेवारी बहन नगर्ने बाछ्या अलपत्र पार्ने गाईपालक भैं निर्दयी ज्ञाननाथका पिता जोइटिङ्गे देखिन्छन् । अन्त्यमा ज्ञाननाथ र रूपा दुवै आफ्नै सन्तान प्रतिको जिम्मेवारी बोध अन्त्यसम्म पनि नगर्ने स्थिर, भूमिकाका हिसाबले परिधीय चरित्र भएको खलनायकी भूमिकाका ज्ञाननाथका बाबुलाई यस आख्यानमार्फत् चित्रित गरिएको छ ।

ज्ञाननाथकी सानीआमा

आख्यानमा ज्ञाननाथकी सानीआमाको उपस्थिति न्यून स्थानमा भए पनि ज्ञाननाथले बाँचेको सङ्घर्षपूर्ण जीवनको कारक सानीआमा भएकोले उल्लेखनीय चरित्र हो । आफ्ना सन्तानको जन्मभन्दा अगाडि नै ज्ञाननाथ र रूपाका लागि सकारात्मक भएकी सानीआमा अचानक आफ्नै सन्तानको जन्मले स्वभावमा परिवर्तन आएको देखाइनुले चारित्रिक रूपमा गतिशीलपात्र (परिवर्तनशील) हो भन्न सकिन्छ । आफ्ना सन्तानको सुखद् भविष्यका लागि आफ्नो पतिको सन्तानलाई दुःखमा धकेल्न पछि नपर्ने, स्वार्थी, अशिक्षित र कुटील मनस्थितिकी सानीआमा यस आख्यानमा देखिएकी छे । सानीआमाको अपहेलना र पिटाइबाट आक्रान्त बालबालिकाको अनिश्चित भविष्यको जनक ज्ञाननाथको आमामार्फत् समाजमा रहेको त्यस्तै दुश्चरित्रलाई दर्शाइएको भान हुन्छ । समग्रमा ज्ञाननाथको जीवनसङ्घर्षमा नकरात्मक गति प्रदान गर्ने परिधीय तथा अमञ्चीय पात्र हुन् ज्ञाननाथकी सानीआमा ।

वकिल / वकिल्ली

ज्ञाननाथको सहयोगमार्फत् घरेलु काम गर्न बसेको हिराको घरमालिक हो वकिल । शैक्षिक रूपमा शिक्षित, सामाजिक रूपमा ख्यातिप्राप्त वकिल, आफ्नो घरमा चाहिँ व्यवहारिक रूपमा अनुदार, शोषक चरित्रको हुन्छ । बाहिर बालबालिकाको अधिकारको कुरा गर्दै हिँड्ने वकिलको भित्री व्यवहार दुष्ट स्वभावको हुन्छ । त्यसकारणले वकिल असत्चरित्र हो । मन्चीयपात्र भए पनि छोटो उपस्थितिले परिधीय पात्र देखिएको वकिल र समाजमा देखिने शिक्षित तर वर्गीय कुसंस्कारले ग्रसित पात्रको रूपमा यस आख्यानमा देखाइएको छ ।

वकिल्ली शिक्षित, एन. जी. ओ. की सामाजिक अभियन्ता तर घरभित्र बालमजदुरलाई मानसिक तथा शारीरिक रूपमा शोषण गर्ने, नकरात्मक पात्रको रूपमा चित्रित गरिएको आख्यानमा वकिल्ली परिधीय, स्वभावका हिसाबले स्थिर, दुश्चरित्र देखिन्छे । नोकरको पढाइमा भएको प्रगतिमा इर्ष्या गर्ने आफ्नो घरमा शैक्षिक वातावरण निर्माण गर्न नसक्ने, डाढे स्वाभावकी नारीचरित्रको रूपमा वकिल्ली यस आख्यानमा देखिएकी छे ।

रूपा

आख्यानको मुख्यपात्र ज्ञाननाथकी दिदी रूपा सानैमा आमा गुमाएकी सङ्घर्षशील पात्र हो । सानैमा सानीआमाको कर्कशपनले प्रताडिता भई मामाघर गई बसेकी रूपा अध्ययन गर्न औधी इच्छुक तर परिवेशले साथ नदिएकी अभागी पात्रको रूपमा यस आख्यानमा चित्रित छ । मामाघरको काम र माइजुको खटनपटनमा बल्लतल्ल सात कक्षा पास गरेकी रूपाको विवाह अघवैसे, सुस्तमनस्थितिको मान्छेसँग विवाह भएको देखाई आमाबाबुको लालनपालन र भरणपोषणको अभावमा भविष्य अन्धकारमय देखाइ, सामाजिक कुसंस्कार र बाध्यतामा फसेकी दुःखी र सहानुभूति पाएकी पात्र हो रूपा ।

सानैमा पतिको मृत्युले विधवा हुन बाध्य रूपालाई सासुले निकालेको र मामाघरले पनि आश्रय नदिए पश्चात् आत्महत्या गर्न अग्रसर तर विचार परिवर्तन गरी जोगिनी जीवन बिताउन बाध्य परिवर्तनशील पात्रको रूपमा रूपालाई आख्यानमा दर्शाएको छ । जीवनको निरुद्देश्य तर नैरास्यतामा बाँचेकी अन्त्यमा असहाय महिला उत्थानका काम गरी जीवनलाई उद्देश्यमूलक बनाई बिताएको देखिन्छ । त्यसैले रूपा आरम्भमा दुःखी, सङ्घर्षशील र अभावमा बाँचेकी तथा अन्त्यमा उद्देश्यमूलक जीवन

बाँचेकी रूपा दार्शनिक चरित्रको प्रतिनिधि पात्रको रूपमा परिधीय चारित्रिक गुणसहित सत्पात्रको रूपमा देखिएकी छ ।

साथै यस उपन्यासभित्र प्रसङ्गमा आएका अन्य गौणपात्रहरू पनि प्रशस्तै छन् । जसको भूमिका मुख्यपात्रको चरित्रचित्रणलाई बलप्रदान गर्न तथा कथानकमा गति तथा मोड प्रदान गर्न बाहेक कुनै उल्लेखनीय योगदान नभएकाले प्रमुख पात्रहरूको चरित्रचित्रणमात्र प्रस्तुत आख्यानका आधारमा गरिएको छ ।

४.१०.१.३ परिवेशका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण

परिवेश आख्यानको आधार हो आख्यानगत विश्वसनीयता र सान्दर्भिकतालाई परिवारले निर्धारण गर्दछ । चरित्रलाई पुष्ट गर्न तथा क्रियाकलापलाई सबल बनाउन परिवेश सहयोगी हुन्छ । त्यसैले उपन्यासभित्र प्रयोग भएका परिवेशहरूको समायोजन निम्नलिखित तरिकाबाट गरेको देखिन्छ ।

एक

काठमाडौँको चिसो मौसम चिया पसलमा भुम्मिएका चियाका पारखीहरू, जमघट, भीडभाडको बसपार्क क्षेत्रको परिवेशगत वर्णनबाट प्रारम्भ भएको प्रस्तुत आख्यानमा सुदूरपश्चिमेली भाषा प्रयोक्ता हिरामार्फत् साथै पूर्वान्चलको पहाडी परिवेशको प्रतिनिधि ज्ञाननाथमार्फत् नेपालको लगभग सम्पूर्ण देशीय भूगोललाई कथाले आधार बनाएको छ । भारततिर उच्च शिक्षाका लागि विदेश गएको देखाई तत्कालीन नेपालको शैक्षिक अवस्थालाई सङ्केत गरिएको छ । हिरा (पात्र)मार्फत् नेपालको सुदूरपश्चिममा जनजीवन कष्टकर रहेको सामाजिक र आर्थिक रूपमा कमजोर रहेको ग्रामीण परिवेशलाई दर्शाइएको आख्यानको पहिलो भागले काठमाडौँभित्र धेरै असहाय किशोरहरू बालश्रमिकको रूपमा कार्यरत रहेको सामाजिक यथार्थलाई दर्शाइएको छ ।

दुई

श्रीपञ्चमीको वसन्त ऋतुको आगमनसँगै आख्यानले गति लिन्छ । मातृवियोगमा सानीआमाको खटनपटन र हेलामा बाँचेका ज्ञाननाथको बाल्यकाल र रूपाको बाल्यकाल देखाइ तत्कालीन नेपाली

समाजभित्रको बहुविवाहप्रथा र त्यसले ल्याएको विकृति साथै मानवीय भावनामा आएको ह्रासलाई दर्शाइएको प्रस्तुत उपन्यासले ग्रामीण कृषि निर्भरता, शिक्षाको ज्योति बल्दै गरेको पञ्चायती शासनप्रणालीको आरम्भकालीन समयलाई बोकेको छ । कृषिपेशाबाट हुँदै गएको जनशक्ति पलायनलाई ग्रामीण बासिन्दा तराई भर्दै गरेको परिवेश देखाई सङ्केत गरिएको छ । ग्रामीण भेगमा हुने पूजाको रीति, घरमा प्राप्त हुने पुस्तान्तरको रूद्रीचण्डीको ज्ञानलाई पनि सामाजिक संस्कारमा दर्शाइएको छ । हुँदै गएको जनशक्तिको पलायनलाई ग्रामीण बासिन्दा तराई भर्दै गरेको परिवेश देखाइ सङ्केत गरिएको छ । तेहथुम, धनकुटाको ग्रामीण परिवेशसँगै विराटनगर सहरको पनि उल्लेख गर्दै माघेसक्रान्ति चाडको वर्णन गरिएको यस आख्यानले ग्रामीण जनजीवन, फलैँचा, पिँठी, जन्ती आदि परिवेशलाई सुन्दर ढङ्गले वर्णन गरिएको छ । गाउँबाट सुखद भविष्य र पेट पाल्ने, बसाई सदैँ सहरीकरणलाई उन्मुक्त परिवेशको साथै धरानतिरको लाहुरेहरूको बसोबासलाई पनि वर्णन गरिएको छ ।

तीन

नयाँवर्षको आगमनसँगै समाइलो गर्न पिकनिक जाने मौसम र स्थान नगरकोट तिरको उल्लेख गर्दै ज्ञाननाथ मनकामना मन्दिर दर्शन गर्न गएको दर्शाइएको छ । काठमाडौँमा बस्ने जागिरेको अभावपूर्ण जीन्दगी र कोठा भाडामा बस्दाको पीडालाई पनि यस आख्यानले समेटेको छ । कलङ्कीचोक, थानकोट, कुरिनटार आदिको उल्लेख गर्दै तत्कालीन समयमा बारम्बार नेपाल बन्दको आयोजना भएको देखाई नेपालको २०५० को दशकको नेपालको राजनैतिक परिवेशलाई सङ्केत गरिएको छ । त्रिशुली नदीमा प्रेमीप्रमिका जोडीले सामूहिक आत्महत्या गरेको घटनामार्फत् समाजमा किशोरकिशोरीमा बह्दै गएको नैराश्यता र विचलनलाई दर्शाइएको यस आख्यानले ज्ञाननाथको स्मृतिमार्फत् बाल्यकालीन परिवेशको वर्णन गरेको छ ।

दौरासुरूबालको भेष र गुन्द्रुक भटमासको खवाई ग्रामीण परिवेश वर्णित छ । गाउँघरमा अन्तरजातीय प्रेम मौलाउँदै गएको र त्यो प्रेमलाई पञ्चायतकालीन समाजले सांस्कृतिक मान्यतामा अस्वीकृत गरेकोले अर्केको पेट बोकेकी केटीले आत्महत्या गरेको दर्शाई सामाजिक बेथितिलाई पनि यस उपन्यासले समेटेको छ । सांस्कृतिक मान्यतामा अस्वीकृत गरेकोले अर्केको पेट बोकेकी केटीले आत्महत्या गरेको दर्शाई सामाजिक बेथितिलाई पनि यस उपन्यासले समेटेको छ ।

नयाँवर्षको सुरूवातसँगै वैशाख ४ गते नेपाल बन्द छ । समस्यायुक्त २०५० को दशकमा धेरै बन्द र हडतालले आजित र आक्रोशित भएको सामाजिक चेतनास्तरलाई पनि परिवेशको रूपमा दर्शाइएको छ । राजनैतिक नेतृत्वप्रति जनतामा बढ्दै गएको अविश्वास तथा कर्मचारीको कामचोर प्रवृत्तिलाई पनि समेटेको छ ।

हिराको बाल्यकालीन घटनामार्फत् सुदूरपश्चिमको अछाममा द्वन्द्वको पीडामा परेको धेरै निमुखा जनताको बाध्यता र विबसतालाई समेट्दै कयौँ किशोर-किशोरीहरू सुन्दर भविष्यको कल्पनाको आकर्षणले सशस्त्र विद्रोहको नाममा मृत्यु प्राप्त गरेको र कति किशोर-किशोरी बालकको भावनाले मृत्युको मुखमा पुगेको देखाई, अकालमा निर्दोष सर्वसाधारणको मानवीय क्षति भएको देखाई, १० वर्षे नेपाली आन्तरिक हिंसात्मक द्वन्द्वको परिवेशलाई समेटेको छ । विद्रोही र सुरक्षाकर्मीको चेपुवामा परेर आतङ्ककारीलाई सहयोग गरेको नाममा धेरै निर्दोष व्यक्ति सत्तापक्ष र विद्रोहीपक्ष दुवैतर्फबाट मारिएको वास्तविकतालाई पनि पात्रहरूमार्फत् जनाइएको छ । राजा वीरेन्द्रको वंशनास भएको र राजा ज्ञानेन्द्रको शासनकालको प्रसङ्ग पनि उल्लेखित आख्यानको यो भागमा राजाको प्रत्यक्ष शासनको राजनैतिक सङ्क्रमणकालीन समयको सेरोफेरोलाई समेटेको देखिन्छ । ज्ञाननाथको पूर्वस्मृतिमार्फत् धनकुटा हुँदै धरानको भूगोल बसोबास, बाहिरी समाजका चिन्हहरू उल्लेख गर्दै एक सङ्कलित केटाको सङ्कल्पलाई दर्शाइएको छ ।

पाँच

काम गर्ने ठाउँमा बालबालिकालाई पढाउन नचाहने सहरीया परिवेशको रकमी मूल्यमान्यता दर्शाई यस खण्डमा एक बालक अर्काको घरमा बसेर भाँडा माभने आदि काम गरी पालिएको देखाई काठमाडौँभित्रको हुने खाने वर्गको घरमा रहेका बालश्रमिकको दुःख, इच्छा र चाहनालाई महसुस गराउने गरी परिवेश निर्माण गरिएको छ । पशुपति मन्दिरक्षेत्र काठमाडौँ बासीका लागि प्रातः भ्रमण गर्ने क्षेत्र रहेको सङ्केतको साथै वनकाली, मृगस्थली आदि स्थानको उल्लेख गरिएको यस उपन्यासमा ज्ञाननाथ पुनः आफ्नो अतीतमा फर्कन्छ । जस अनुसार सदरमुकाम र गाउँको बारेमा वस्तुसञ्चरणको माध्यम भनेको भारी बोक्नु बाहेक केहि नभएको पञ्चायनकालीन पूर्वी नेपालको आर्थिक क्रियाकलापलाई दर्शाइएको, धरान भानुचोक, रक्सीको गन्धले त्वास्स धराने लाहुरेहरूको बस्ती रहेको

दर्शाई साथै प्रस्तुत आख्यानमा ज्ञाननाथलाई आश्रय दिएको देखाई मानवीय मूल्यमा अभै नभएको यथार्थलाई घटनामार्फत् देखाइएको छ ।

छ

ब्रिटिस लाहुरेको तीन महिने नेपाल बसाई र त्यसकारणले उसको परिवारमा देखिएको छोरीको दुर्व्यसनको समस्यालाई दर्शाई धरानको विकशित र सम्पन्न परिवारभित्रको सामाजिक विकृतिलाई सङ्केत गरिएको छ । यस आख्यानमा ब्राह्मण नोकरले गुरूड जातले पकाएको खाना नखाने र ब्रतबन्ध नभएको देखाई जातिगत सांस्कृतिक परम्परालाई दर्शाइएको छ भने लाहुरेको परिवारमा सहजै चल्ने मदिरालाई देखाई लाहुरेहरू मदिराप्रेमी रहेको तत्कालीन समाजको वर्णनसँगै लाहुरेले असहायलाई हौसला प्रदान गरेको देखाई लाहुरेहरूमा हुने शैक्षिक चेतना र मानवीय भावनालाई सङ्केत गरिएको छ ।

सात

जाडो मौसममा काठमाडौंको कार्यलयीय सुस्तता र अभि शुक्रवारको दिन सरकारी कर्मचारीको घर फर्कने हतारलाई दर्शाउँदै कर्मचारी प्रशासनमा मौलाउँदै गएको छाडापनलाई समेटेको प्रस्तुत खण्डमा ज्ञाननाथको पूर्वस्मृतिमार्फत् उल्लेखित परिवेश निम्न देखिन्छ ।

बिजुलीबत्ती, रेडियो, फैलिएको सडक, धरानको सहरी परिवेशमा भित्रिसकेको तत्कालीन पञ्चायती परिवेशका साथै लाहुरेले लडेका फकल्यान्डको युद्धको वर्णन पनि यस आख्यानमा दर्शाई नेपाली समाजको विकासको परिवेश तथा विश्व अन्तराष्ट्रिय परिस्थितिलाई सूत्रात्मक रूपमा दर्शाइएको छ । घरको नोकरलाई पढाउने, खुवाउने सहज परिवेश लाहुरेको परिवारमा देखाई परिश्रमले पढ्ने मानिस पास हुने तथा धनी र सुखमा बिगिएकाहरू असफल हुने गरेको विकृत सामाजिक परिवेशलाई प्रस्तुत गरिएको छ । सम्पन्नता र आमाको हेलचेक्र्याँइले किशोरपुस्ता दुर्व्यसनको शिकार भएको घटनामार्फत् बढ्दै गएको दुर्व्यसन र त्यसको नकरात्मक प्रभावलाई यस आख्यानखण्डले समेटेको छ । छोरीको बानी सुधार्न आमाले पूजाआजाको साहरा लिएको घटनामार्फत् सांस्कृतिक अन्धविश्वासलाई समेटिएको छ, यस आख्यानमा । गुरूप्रतिको सम्मानमा छाक छोड्ने संस्कार तथा सूचना

आदानप्रदानको तत्कालीन माध्यम हुलाकलाई कथाको परिवेश बनाई यस खण्डलाई विश्वसनीय बनाइएको छ ।

आठ

निरन्तरको सरकार परिवर्तन, कर्मचारी प्रशासनमा पार्टी बिसे कर्मचारी युनियन र चरम राजनीतिकरणका कारण उब्जिएको नैराश्र्यताले ग्रस्त कर्मचारीको मनोवस्थामार्फत् तत्कालीन परिवेशलाई दर्शाइएको प्रस्तुत खण्डमा काठमाडौंको बसाई र जीवनयापन अभावपूर्ण हुने कुरालाई पनि देखाई घर किन्न र घडेरी किन्न धेरै गाह्रो हुने अवस्था दर्शाइएको छ । राजनैतिक सङ्क्रमण बढ्दै गएको सामाजिक परिवेशमा काठमाडौंभित्रको घडेरीहरूको मूल्य आकासिँदै गएको र द्वन्द्व र हिंसाले विस्थापितहरू काठमाडौंमा केन्द्रित भएको समसामयिक विभिन्न परिवेशगत तथ्यहरूलाई पनि यस खण्डले समेटेको छ ।

जग्गादलाली व्यवसाय, फौलँदै गएको सहरीया परिवेशमा नव सहरप्रवेसीहरू प्रत्येकको सपना, त्यसैका लागि चहलपहलयुक्त काठमाडौंलाई विषय बनाई नीलबाराही, मूलपानीको बारेमा उल्लेख गरिएको छ यस खण्डमा ।

नौ

शिक्षक युनियनको बन्द हड्तालले प्रभावित विद्यालयको पढाइ विग्रिएको देखाई श्रावण महिनामा खेतीपातीको कामले ग्रामीण जनजीवन व्यस्त हुने, पोलेको भटमासमा टिम्बुरको अचार खाजा खाने प्राकृतिक वातावरणीय परिवेशको वर्णन यस आख्यानखण्डमा गरिएको छ । हिराको बाल्यकालीन स्मृतिमार्फत् नेपालमा चलेको १० वर्ष आन्तरिक द्वन्द्वलाई पनि समेटेको छ यस खण्डले ।

विद्यालयमा जवर्जस्त कार्यक्रम गर्ने विद्राहीहरूले विभिन्न ढङ्गले किशोरवयलाई प्रभावित बनाई युद्धमा होमिन उन्साहित गर्ने तत्कालीन परिस्थिति साथै विद्राहीलाई सहयोग गरेको, आरोपमा राज्य पक्षबाट प्रताडितहरूको दुःखद समाप्ति देखाइएको यस खण्डले तत्कालीन देश र जनताका नाममा भएका हत्या र हिंसालाई पुरै तिरस्कार गरेको छ । विद्रोही र सरकारी सुरक्षाकर्मीको जुधाइमा सोभ्रा जनता मिचाइमा परेको तत्कालीन परिस्थितिलाई पनि यस खण्डले परिवेशका रूपमा समेटेको छ

। ग्रामीण जनजीवनमा अभावले श्रम गर्न लखनाउ धाउनुपर्ने तत्कालीन परिस्थितिको वास्तविक तस्वीरलाई सङ्केत गर्दै गरीबको घरमा आइ बसेर र खाएर विद्रोहीहरूले दुःख दिएको यथार्थलाई यस खण्डले परिवेशको रूपमा समेटिएको छ । त्रास र आतङ्कको कहाली लाग्दो ग्रामीण परिवेशमा युद्धविभीषिकामा बाँचेका सोभ्रा जनताले घाइते विद्रोहीलाई बोकेको आरोपमा अनाहकमा ज्यान गुमाउन बाध्य यथार्थ परिवेश यस खण्डमा समेटिएको छ । आतङ्ककारीको आतङ्क सहरबजारमा धेरै भएको, काठमाडौँमा जो पायो त्यहीले काम र कोठासम्म पाउन गाह्रो हुने तत्कालीन सन्दर्भ, मालिकनीले सानो गल्लीमा वचन गर्ने शिक्षित सहरिया परिवेशको सकसपूर्ण बालश्रमिक जीवनलाई पनि यस खण्डमा परिवेशको रूपमा दर्शाइएको छ । तराईको वातावरण पनि राजनैतिक रूपमा अशान्त, बन्दहडताल मात्रै देखाई सम्पूर्ण देशमा अस्थिरता मौलाएको तत्कालीन परिवेशलाई पनि यस खण्डले परिवेशको रूपमा समेटेको छ ।

दश

सहरीकरणसँगै मान्छेको आवश्यकताहरू परिवर्तन हुँदै जाने सन्दर्भ र अवसरको खोजीमा किशोरपुस्ताले विदेश धाउनु परेको विषयलाई यस खण्डले आफ्नो विषय बनाएको छ । पारिवारिक आवश्यकता, नया पुस्ताको विदेशप्रेमले बाबुआमालाई परेको प्रभावलाई तथा राजनैतिक अस्थिरता र बेरोजगारीका कारण विदेश पलायन भैरहेको नयाँ पुस्ताको व्यस्ततालाई यस खण्डले आफ्नो परिवेश बनाएको छ । ज्ञाननाथको बाल्याकालीन स्मृति अनुसार अपूर्णा पात्रमार्फत् किशोरलाई भएको यौनहिंसालाई, अर्काको घरमा नोकरी गर्ने किशोरले प्रतिवाद गर्न नसकेको देखाई समाजमा त्यो प्रकारको हिंसा रहेको परिवेशलाई सङ्केत गरेको छ । दुर्व्यसन र साथीसङ्गीको सङ्गतले किशोरवय बिग्रन बेर नलाग्ने विषयको उठान गर्दै अपूर्णामार्फत् दशाइएको यस आख्यानखण्डमा ब्राह्मणसंस्कारलाई लाहुरे माफत् नोकरको ब्रतबन्ध साथै पढ्ने चाहना पुरा गर्नेको जमात पनि रहेको सङ्केत यस आख्यान खण्डमा देखिन्छ ।

एघार

राजनैतिक उथलपुथलको सरगर्मी बह्दै जाँदा २०६२/६३ को लोकतान्त्रिक आन्दोलन र सशस्त्रविद्रोही विचको समझदारी पश्चात् गणतान्त्रिक आन्दोलनमा थप बल पर्दै गरेको राजनीतिक

परिवेशको वर्णनसँगै ठूलूला जुलुस, राजतन्त्रको विरुद्धमा नारा लागेको, जुलुसले काठमाडौँको पुरै चक्रपथ परिक्रमा गरेको विषय समेटी तत्कालीन महत्वपूर्ण राजनैतिक घटनक्रमलाई परिवेशको रूपमा यस आख्यान खण्डले समेटेको छ । सानीको बाल्यकालीन सङ्घर्षको कथा पनि नेपाली १० वर्ष हत्या हिंसाको घटनाबाट प्रभावित हुन्छ । नुवाकोटमा जन्मिएकी सानीका बाबु प्रहरीको जागिरको सिलसिलामा भिडन्तमा परी बितेको हुन्छ । सानैमा पिता गुमाएकी तथा आमाले छोडेर पोइल गएकी द्वन्द्वपीडित बालिकाको बाल्यकालमार्फत् द्वन्द्वको असर र घाउहरूलाई परिवेश बनाएको छ यस खण्डले । टुहुरा बालबालिकाको एक आपसमा मौलाएको प्रेम र सहयोग सद्भाव आडभरोसामार्फत् वर्गीयप्रेम र मानवीय संवेदनशीलता नमरेको सङ्केत यस खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ । दुइहप्ता देखि आन्दोलनले तातेको काठमाडौँ सडक, घरमालिकले घरेलु कामदारलाई गर्ने हेय व्यवहार र हातपात आदि काठमाडौँकै वास्तविक परिवेश हुन् । शिक्षित व्यक्ति जो अधिकारको बारेमा घण्टौँ बोलेर थाक्दैन, उही नै बालश्रम शोषणमा व्यस्त भएको यथार्थलाई यस खण्डले परिवेश बनाएको छ । नोकरको पढाइ प्रति इर्ष्या गर्ने मालिकका डाढे स्वभावलाई पनि सङ्केत गरेको छ यस खण्डले ।

बाह्र

नेपालगञ्ज र काठमाडौँ गर्ने जागिरेको सरूवा जीवनको कष्टप्रद यथार्थसँगै प्रेमले प्रभावित आजकालका युवाको कथालाई ज्ञाननाथको परिवारकामार्फत् देखाई शिक्षितहरूको पलायन भैरहेको, खोको देशको पर्यावरण देखाई देशमा शान्ति आउने ठेगान नभएको र रोजगारी नभएको यथार्थलाई दर्शाइएको छ । सुख दुःखले जोडेको सम्पति विदेश पठाउने गर्दा धेरै रकम बाहिरिएको तथा देशैभर विदेसिने लहर चलेको यथार्थलाई ज्ञाननाथको छोरा सुनिलमार्फत् दर्शाइएको छ ।

निरन्तरको बन्द र हडताल, चक्काजामले आजित हिरा र ज्ञाननाथको भेट गौशाला वनकाली क्षेत्रमा हुन्छ । हिराले आश्रयका लागि गरेको आग्रहलाई ज्ञाननाथ आफ्नो घरमा बस्न स्वीकृति दिएको देखाई उच्च मानवीय मूल्यको प्रदर्शनमार्फत् समाजमा सत्चरित्रहरू अभूँ रहेको परिवेशलाई सङ्केत गरिएको छ । ज्यामी काम गरेर भए पनि पढाइ पुरा गर्ने हिराको अठोटलाई ज्ञाननाथ र रमिलाले सहयोग गरेका छन् ।

तेह

काठमाडौंमा बस्ती विस्तार हुँदै गएको, नयाँ घरहरू निर्माण धमाधम हुँदै गएको, धेरै मानिसहरू निर्माण क्षेत्रमा काम गरेर गुजारा गर्नेहरूको दैनिकीलाई यस खण्डले समेटेको छ । ज्यामी काम गरेर पढ्नेबाट प्रभावित मै २० वर्ष पश्चात् पनि पढ्न सुरु गरेकी रमिलामार्फत् शिक्षाको बढ्दै गएको सामाजिक महत्त्वलाई दर्शाइएको यस खण्डमा ज्ञाननाथ पुनः संस्मरणमा जान्छ ।

यौनहिंसाले र मानसिक रूपमा पीडित बालश्रमिकको निरासालाई उत्साहमा बदल्न र निरन्तर सहयोग गर्न प्रधानाध्यापक जस्तै शिक्षित वर्गको सहयोगमा हिरा जस्ता कयौँ निरिह र सङ्घर्षरत रहेको सहरीया सामाजिक परिवेश यस खण्डले समेटेको छ । वातवरणीय असन्तुलन र गर्मी वृद्धिको कारण वनजङ्गलको फाँडानी हो भन्ने समस्याको पहिचान गर्दै विजयपुर र तराईतिरको घना जङ्गल पातलिएको दैशिक वस्तुपरिस्थितिलाई यस खण्डले परिवेशका रूपमा वर्णन गरेको छ । अध्ययनलाई मात्र महत्त्व दिँदै अर्काको घरमा भाँडा माँभेर बसेको ज्ञाननाथमार्फत् आफ्नी दिदीको विवाह र परीक्षातालिका जुद्धा पनि पढाइलाई प्राथमिकता दिई दिदीको विवाहमा नगएको देखाई जीवनमा शिक्षाको महत्त्व कति धेरै हुन्छ भन्ने साथै तल्लो वर्गबाट सङ्घर्ष गर्दै आएकाहरूको अठोट कमजोर नहुने कुराको उदाहरण यस सन्दर्भमा उल्लिखित छ । अनेक हण्डर ठक्कर खाएको अध्ययनशील पात्रमार्फत् विद्यालयको वातावरण र प्रधानाध्यापकको सहयोगमार्फत् सफलता प्राप्त भएको देखाइएको छ ।

चौध

नयाँ वर्षको सुरूवात, पानीको वर्षात्, काठमाडौंको बसाई र हिराको श्रम र सफलताको कथा, ज्यामी काम गरेर गुजारा गरेको हिरामार्फत् काठमाडौं खाल्टोमा पढ्दै श्रम गर्ने पात्रहरूको कथालाई प्रतिनिधित्व गरेको छ । पशुपतिनाथ मन्दिरको परवेश, बत्तिसपुतलीका सडकपेटी, गौशालाको उल्लेख भएको, एस. एल. सी, परीक्षा सकिएको सात आठ हप्ता भएको कालखण्डलाई यस आख्यानखण्डले परिवेश बनेको छ । भ्रष्टाचारले लिप्त सानीका मालिकको जेठो छोरोले सबै पैसा डुबाएको, सानो छोरा दुइपटक फेल भएको, दुर्ब्यसनमा फसेको देखाई लुटको धन फुपूको श्रद्धा हुने यथार्थलाई आख्यानमार्फत् प्रस्तुत गरिएको छ । छुतअछुतको नाममा सानीलाई मालिकले गरेको हेलाँमार्फत् सहरीया जतापातको

अन्धविश्वासको जालोलाई दर्शाइएको यस खण्डमा हिरा खोज शब्दका लेखकमार्फत् जीवनको एउटै काम भनेको खोज्नु हो र सबै यहाँ खोज्दैछन् भन्ने विवसतालाई मनन गर्छ ।

पन्ध

नेपालगञ्जको उखामौलो गर्मी, पानी परे पश्चात् शीतलता अनुभूत हुने मौसम छ । पश्चिम पहाडबाट भरेकाहरूको बस्तीको बसाई, फरक नेपाली भाषाको प्रयोग, मिलनसार स्वभावका पहाडिया अनुहार, बहुसंस्कृति र परम्परालाई यस आख्यान खण्डले समेटेको छ । राजनैतिक उतारचढाव आश्रित देशमा हुँदै गएको वैदेशिक हस्तक्षेपले सङ्कटमा परेको राष्ट्रियतालाई पनि यस आख्यानखण्डमा वर्णित छ, जसले नेपाली राजनैतिक एकता र यसमा भैरहेको विभाजनको प्रयासको सन्दर्भलाई पनि परिवेश बनाई दर्शाइएको छ । विराटनगर जुटमिलको सेरोफेरो, धरान भानुचोकको सेरोफेरो वर्णन गर्दै उमेर समूह अनुसार ग्रामीण भेगमा हुने अनमेल विवाहले गर्दा ज्ञाननाथको दिदी रूपाले पाएको हण्डर र ठक्कर विधवा भए पश्चात् आफन्त र गाउँलेले पतिटोकुवा भनी गरेको दुर्व्यवहारमार्फत् ग्रामीण अशिक्षा, अन्धविश्वासको सकसपूर्ण वातावरण देखाई त्यो समाजबाट पलायन भएको देखाइएको छ । धरान विराटनगरमा त्यस वखतमा चलने लहरी, मालिकको सान्त्वना पाई आफूलाई सम्हाल्दै गरेको नोकरको सङ्घर्षलाई समेत समेटी सामाजिक र सांस्कृतिक तत्कालीन परिवेशलाई देखाई तत्कालीन परिवेशमा मालिकको घरमजदुरलाई गरेको सहयोग सद्भावलाई दर्शाई यस खण्डले मिहेनती र परिश्रमी व्यक्तिलाई सहयोग तथा प्राप्त हुने सफलतालाई दर्शाएको छ ।

सोह

निर्माण क्षेत्रको मजदुरी, काठमाडौंको कोठाका बसाई, सिमेन्ट र बालुवाको काममा हुँदै गएको कमजोर स्वास्थ्य, एस एल सी परीक्षाफल प्रकाशित हुन लागेको परिवेशमा एउटा बालमजदुर अर्काको घरमा बसेर विशिष्टश्रेणीमा उत्तीर्ण हुन सफल हिरा मार्फत् परिश्रमले मात्रै सफलता प्राप्त हुने सामाजिक यथार्थलाई पनि विषयवस्तुको रूपमा छनोट गरिएको छ । आफू पनि एकलो अनि सङ्घर्षपूर्ण भविष्ययुक्त र आफ्नी प्रेमिका पनि उही अवस्थाकी रहेकाले सँगै बस्ने र सँगै सङ्घर्ष गर्ने हिराको मनसाय मार्फत् श्रमजीवीहरू मानवीय संवेदनाले युक्त हुने र सहयोगी हुने सामाजिक यथार्थलाई पनि यस आख्यानखण्डले दर्शाएको छ । २०५८ साल फाल्गुन ४ गरेको मिति उल्लेखित यसमा द्वन्द्वकालीन

विद्रोही र सरकारपक्ष बिचको धम्साधम्सी, बेलुका चाँडै सुत्न गरिएको विद्रोहीहरूको उर्दी, बुढाखाडालाई घाइते बोकाउने डोके सहयोगी समूह बनाई गरिएको परिचालन, छोरी कि त छोराका नाममा विद्रोहीहरूले खाना खाएर र सन्तानलाई विद्रोहमा जबरजस्ती लैजाने आतङ्कित वातावरण दर्शाई द्वन्द्वको स्वरूप र प्रभावलाई यस खण्डमा दर्शाइएको छ । मङ्गलसेन (अछाम) मा विद्रोहीले आक्रमण गरी जनधनको धेरै क्षति भएको वास्तविकतालाई वर्णन गरेको छ । अनाहकमा विद्रोहीलाई सहयोग गरेको आरोपमा ज्यान गुमाएको धेरै द्वन्द्वपीडितहरूको कथामार्फत्, नेपालमा १० वर्ष चलेको द्वन्द्व त्यसैले पुऱ्याएको सकारात्मक तथा नकारात्मक प्रभावलाई पनि यस आख्यान खण्डले समेटेको छ । १० वर्षे द्वन्द्व बलिदान हो या क्रान्ति हो वा दुस्साहस हो भन्ने विषय पाठकलाई नै प्रतिप्रश्न गर्दै अब प्रतिशोधको भावनाले कोहि द्वन्द्वपीडितले रहन नहुने र अप्रत्यासित दुर्घटनाको रूपमा त्यस कालखण्डको क्षतिलाई लिनुपर्ने आग्रह सहित द्वन्द्वको घाउ कम गर्न प्रयत्नरत समाजलाई पनि यस खण्डले समेटेको छ ।

सत्र

नेपालगञ्ज र काठमाडौँको परिवेशलाई समेटिएको यस खण्डमा दुई बालबालिकाको घरमजदुर जीवनलाई एकआपसमा सम्बन्धित देखाई ज्ञाननाथको सहयोगी भूमिकालाई दर्शाई उचित मानवीय मूल्यलाई समेटेको छ । ज्ञाननाथको पूर्वस्मरणमार्फत् धरानबाट विराटनगर जुटमिलको सेरोफेरोको वर्णन, तराईका हरियो फाँट, बहूदै गएको औद्योगीकरणको परिवेश, सोर्सफोर्स र भनसुनका आधारमा त्यस बखत जागिर खानुपर्ने अवस्थालाई यस खण्डले आफ्नो कथ्य बनाएको छ । तराईका भिन्न संस्कृति, रहनसहनलाई र भेषभुषालाई दर्शाई लोकसेवाको परीक्षामा तत्कालीन समयमा रहेको आम आकर्षणलाई पनि परिवेशगत विशेषताका रूपमा प्रस्तुत गरेको छ । अध्ययनशीलहरूको विज्ञान विषय प्रतिको आकर्षणलाई सङ्केत गर्दै प्रस्तुत खण्डले महेन्द्र मोरङ क्याम्पसको सेरोफेरो, सफलताको शिखर चुम्दै गरेको ज्ञाननाथलाई पुराना घरमालिक जमदार खलकले देखाएको आत्मीयतामार्फत् सकारात्मक सामाजिक सत्पात्रहरूलाई दर्शाइएको छ । अपूर्णामार्फत् उच्चघरानिया परिवारमा सदस्यहरू पारिवारिक समस्याका कारण दुर्व्यसनमा परेको किशोरकिशोरीको सामाजिक अवस्था र बुढानीलकण्ठ सुधारगृह सेरोफेरो समेटी दुर्व्यसनीको व्यवहारलाई अपूर्णको क्रियाकलापमार्फत् दर्शाई तत्कालीन किशोरवयमा फैलदै गएको दुर्व्यसनको कहालीलाग्दो अवस्थालाई यस आख्यानखण्डले परिवेश बनाएको छ ।

नागरिकता लिने तरिकाको बारेमा देखाई प्रशासनिक भ्रष्टाचारलाई पनि नागरिकता सिफारिस लिँदा ज्ञाननाथले दिएको घुसमार्फत् सङ्केत गरी प्रस्तुत खण्डले धरान माथिका ग्रामीणभेगमा वन फडानी हुँदै गएको र प्राकृतिक असन्तुलन हुँदै गरेको तत्कालीन पर्यावरणीय परिवेशलाई उल्लेख गरेको छ । रूपाको विवाहले सानैमा विधवा हुनुपरेको, समाजले बहिष्कार गरेको र अन्त्यमा जोगिनी भएर हिडेको देखाई महिलाहरू विभिन्न कारणले पीडित छन् र समाज नै पीडक भएको यथार्थलाई यस खण्डले समेटेको छ । धेरै वर्षपछि फर्केर आएकोलाई श्रीमतीको प्रभावमा परी पुख्र्यौली सम्पत्तिमा हक नलाग्ने सर्तमा नागरिकता सिफारिस गर्ने बाबु देखाई पिताधर्मको पालन नगर्ने अशिक्षित, स्वार्थी र जोइटिङ्गे पितामार्फत् समाजमा भएको यस्ता चरित्रप्रति व्यङ्ग्य प्रकट गरिएको छ ।

अठार

मालिक र मालिकनीलाई कृतज्ञता ज्ञापन गर्न पुगेको हिराले आफूलाई पिटेरै होस् कि वचनवाण सहेरै भए पनि हुर्किएको घरलाई नभुल्ने देखाई मालिकको होच्याई सहँदै आफू उत्तीर्ण भएको परीक्षाको खुसी साटासाट गर्दै कृतज्ञता देखिएको छ । आफ्नो जीवनमा सहयोग गर्ने जो कोही पनि सम्मानको पात्र हो चाहे सम्मानित व्यक्ति स्वभावले खराब किन नहोस् भन्ने सामाजिक सहयोग र प्रशंसा पाई हिराले आफ्ना वर्ग (गरिब, निमुखा, टुहुराहरू) को माया पाएको देखाई वर्गीय प्रेम सबैभन्दा भिन्न सम्बन्ध भएको सामाजिक परिदृश्यलाई यस आख्यानखण्डले समेटेको छ ।

इटा बोक्दै जीविका चलाउनुपर्ने सहरको दैनिकीमा प्रधानाध्यापक जस्तै सहयोगी र उदार सच्चरित्रको सहयोगमा कलेज पढ्न पाएको तथा हिरा पनि ट्युसन पढाइ सहरमा बाँचेको र सङ्घर्ष गरेको कयौँको तत्कालीन परिवेशलाई यस खण्डले समेटेको छ ।

उन्नाइस

सुगममा बस्नेहरू सुगममै र दुर्गममा बस्नेहरू दुर्गममै बसेर जागिरे जीवन बिताएकाहरूको पीडा र प्रशासनिक भाँडभैलोलाई समेटिएको यस खण्डमा धनकुटाको ग्रामीण भेगको थुम्के डाँडाको उल्लेख छ । ग्रामीण जनजीवन र परिवेशको साथै विराटनगरको सेरोफेरोमा यो आख्यान केन्द्रित छ । लोकसेवा र बैंकको जागिरको परीक्षा लेखेको हिरामार्फत् सरकारी जागिरतर्फ बढ्दै गएको आकर्षणको तत्कालीन सन्दर्भलाई समेटेटी बाल्यकालमा अनाहकमा कतिले चोरीको आरोपमा त कतिले प्रेमपत्र

दिएको आरोपमा पिटाई खाएको ज्ञाननाथको बाल्यकालमार्फत् बालमजदुरलाई घर तथा स्कुलमा गरिने सामाजिक व्यवहारलाई देखाइएको छ । काठमाडौंको परिवेश, सरस्वती क्याम्पसको अध्ययन र २०३५/३६ सालको विद्यार्थी आन्दोलनको ऐतिहासिक घटनालाई समेटी राजनैतिक परिवेशलाई यस खण्डले प्रस्तुत गरेको छ । भड्किएको विद्यार्थी आन्दोलनको बलमा पञ्चायती व्यवस्था र बहुदलीय व्यवस्था मध्य एक छनोट गर्न मिल्ने गरी जनमत सङ्ग्रहको घोषणा भएको ऐतिहासिक सन्दर्भलाई पनि प्रस्तुत खण्डमा दर्शाइएको छ । यसमा राजनीतिमा लागेकै कारण आस्थाका आधारमा जागिरबाट हात धुनुपर्ने तत्कालीन सन्दर्भलाई पनि समेट्दै यौटा सडकवालकले गरेको सङ्घर्ष र सफलताको कथालाई उत्प्रेरक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । भारतको रामेश्वर मन्दिरको सेरोफेरो पनि उल्लेख गर्दै नेपालीहरू धार्मिक तीर्थयात्रा भारततर्फ गर्ने यथार्थ परिवेशलाई यस आख्यानले कथ्य बनाएको छ ।

बीस

निजी र सरकारी स्कुलको गुणस्तर, वर्गीय रूपमा उच्च वर्गमा विद्यार्थीहरूले देखाउने व्यवहार तथा फरकपनालाई यस खण्डमा शैक्षिक परिवेशको रूपमा समेटी बाइकमा हुँकिने, तडकभडक गर्ने युवापुस्ताको छाडापनलाई पनि यस खण्डले सम्बोधन गरेको छ । सम्बन्धमा आएको विकृति, कलेज छाडेर प्रेम गर्ने, चलचित्र हेर्ने शहरिया विकृतिलाई पनि यसमा समेट्दै डिस्को धाउने युवाहरूको दैनिकीलाई पनि यस आख्यानमार्फत् पुनः मिहेनत र लगनशीलताले मान्छे घरेलु नोकरबाट शिक्षित र स्वरोजगार र श्रमिक बन्न सकिने सामाजिक परिवेशलाई यस खण्डले समेटेको छ साथै सानीलाई दिन चाहेको आश्रयमार्फत् हिराको सहयोगी, वर्गीय प्रेमलाई देखाई सबैले आफ्नो विगतलाई प्रेम गर्दै गर्नुपर्ने कर्तव्यबोधलाई पनि यस सन्दर्भमा उल्लेख गरिएको छ ।

एक्काइस

शिवरात्रिको आसपासको समय, काठमाडौंको मौसम, दर्शनार्थीहरूको लर्कोको वातावरणीय परिदृश्यमा भारतका मठमन्दिरबाट कयौं भक्तजन र श्रद्धालुको उपस्थितिले भक्तिभकाउ परिवेशको वर्णनसँगै धेरैवर्ष अगाडि जोगिनी भै हिँडेकी रूपामार्फत् कयौं महिला हिंसाजन्य पलायन भएको जीवनको सङ्केत गरिएको छ यस खण्डमा । समाजिक संस्कारले अनमेल उमेरसमूहमा भएको विवाह, सानैमा विधवा हुनु परेको साथै समाजले पति टोक्नुवाइको आरोपमा निकाल्ने गरेको, आफन्तले पनि

आश्रय नदिएको रूपामार्फत् तत्कालीन नेपाली समाजको डरलाग्दो मान्यता, रहनसहन र संस्कारलाई प्रतिबिम्बित गरेको छ, यस आख्यान खण्डले । रूपैडिया, नेपालगञ्ज धादिङ, नुवाकोटको सेरोफेरो उल्लेख गरी द्वन्द्वले परिवार गुमाई हिंसाको अप्रत्यक्ष असरले जोगिनी हुन बाध्य जीवनलाई परिदृष्य बनाई लेखिएको प्रस्तुत खण्डमा अन्तर्जातीय विवाह भएको सन्दर्भमार्फत् जातीय अन्धविश्वासको पर्खाल ठेल्दै गएको सामाजिक सन्दर्भलाई पनि समेटिएको छ ।

बाइस

वत्तीसपुतली र पशुपति मन्दिरक्षेत्र वरपरको स्थानहरूको उल्लेख गर्दै दुवै टुहुराको नेपालमा चलेको १० वर्षे आन्तरिक द्वन्द्वका कारणले सडकमा आइपुगेका बालबालिकालाई विवाहमार्फत् मिलन हुँदै गरेको अवस्थामार्फत् उच्चतम मानवीय मूल्यको स्थापना भएको देखाइएको छ । शिवरात्रिको वरपरका दिनमा फाल्गुन २४ गते शुक्रवारको भोलिपल्ट टुहुरा बालबालिका (हिरा र सानी) को विवाह भएको तथा बाल्यावस्थामा छुटेका आफन्तहरूसँग मिलन भएको सुखान्त समाप्ति तर्फ उन्मुख यस आख्यानखण्डले शिवरात्रिको अवसरमा भक्तिभकाउ भएको पशुपतिको परिवेशको वर्णन समेटेको छ ।

उपसंहार

अन्त्यमा आख्यानकार आफै आख्यानको प्रवेश गर्दै जीवनको सङ्घर्षमय उतारचढावलाई पुनः सफलताको सिँढीमार्फत् देखाई लगनशीलताको कदर हुने कुरा किशोरवस्थामा घर छोडेको, जुठाभाँडा माभ्केर पढेको, ज्ञाननाथ र हिराको कहानीमार्फत् दर्शाइएको छ । अभै ती पात्रहरू सफलताको सिँढी चढ्दैछन् भन्ने कुरा हिराको छात्रवृत्तिमा बङ्गलादेशमा एम.बी.बी.एस्. पढ्न जाँदै गरेको कथानकमार्फत् दर्शाई समाजमा मिहेनतिहरू एकदिन सफल र सुखी हुन्छन् भन्ने सामाजिक यथार्थलाई कथानकमार्फत् दर्शाइएको प्रस्तुत सुखान्त उपन्यास समाप्त हुन्छ ।

समग्रमा २०२० देखिको सामाजिक परिवेश २०३६/३७ सालको राजनैतिक परिवेश, २०४६/४७ सालको राजनैतिक, सामाजिक चेतनास्तर र विशेषतः २०५२ सालदेखि सुरु भएको १० वर्षे गृहयुद्धको वरिपरि रहेर लेखिएको दुई पात्रहरू हिरा र ज्ञाननाथको पूर्व नेपालको धनकुटा, धरान विराटनगर, पश्चिम नेपालको अछाम, डडेल्धुरा, नेपालगञ्ज भारतको रामेश्वर, काठमाडौँको बालाजु, सिनामङ्गल,

पशुपति मन्दिर क्षेत्रको वरिपरि घुमेको हिरा, ज्ञाननाथ, रूपा, सानी, पार्वती सबैको सङ्घर्षपूर्ण उतारचढावको समष्टी नै सुखान्त उपन्यास हो ।

४.१०.१.४ भाषाशैली / दृष्टिविन्दुको आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण

आख्यान कसको हो र त्यसलाई कसले भन्दैछ भन्ने दृष्टिविन्दुबाट थाहा हुन्छ । दृष्टिविन्दुको सामयिक प्रयोगले उपन्यासमा कथागत संलग्नता र शैलीगत नवीनता, दर्शाउन सहयोग पुग्छ । यो विशेषतः कथानक प्रस्तुतीकरण गर्ने तरिकासँग सम्बन्धित हुन्छ ।

भाषाको स्वाभाविक र सन्तुलित प्रयोगले यथोचित वातावरण निर्माण गर्छ । सरल, सुन्दर साहित्यिक उच्चता र कथानकको सफलताको द्योतक शैली हो । साथै कथालाई प्रस्तुत गर्ने साधन भाषा हो, त्यसैले दृष्टिविन्दु र भाषाशैली समायोजनका दृष्टिले उपन्यासको विश्लेषण गर्नु महत्त्वपूर्ण पक्ष हो ।

आन्तरिक दृष्टिविन्दु तथा व्यतिक्रमित (वृत्तकारीय) शैलीमा लेखिएको प्रस्तुत उपन्यासको भाषा सरल र सहज देखिन्छ । ग्रामीण जनजीवनमा प्रयोग हुने सुदूर पश्चिमको भाषिकाको होस अथवा पूर्वी पहाडी क्षेत्रमा बोलिने लवजको भाषा होस् अथवा तराईतिर बोलिने भोजपुरी र मैथिली भाषाको पनि यस उपन्यासभित्र प्रयोग गरिएको छ । संस्कृतभाषाका केही श्लोकहरूको उद्धरण प्रयोग गरिएको यस आख्यानमा पात्रअनुकूल तथा पात्रको उमेर अनुसारको भाषाको प्रयोग गरिएको देखिन्छ । बाइस भाग तथा उपसंहारमा लेखिएको प्रस्तुत उपन्यासमा थुप्रै उखान टुक्का तथा दार्शनिक भावयुक्त वाक्यांशहरू पनि प्रयोग भएको देखिन्छ । भावमय परिवेश निर्माणमा सफल तथा मनोरम प्रकृति वर्णनमा सिद्धहस्त उपन्यासकार द्वारा कथानकलाई वर्णनात्मक तथा संस्मरणात्मक शैलीमा प्रस्तुत गरिएको छ । चिठीपत्रको आदानप्रदानका प्रयोग देखाई नवीन प्रयोगलाई अपनाईएको यस उपन्यासले कतैकतै कथानकगत जटिलता निम्त्याएको छ तथापि दार्शनिक अभिव्यक्ति कथानकगत कौतूहलतालाई कायम राख्न सफल छ ।

विभिन्न भाषा प्रयोगका केही उदाहरणहरू

- । 'हामी डडेल्धुराबाट आया हौं', हिरामार्फत् सुदूरपश्चिममा बोलिने डोट्याली भाषा प्रयोग भएको ।
- । “स्त्रीयाः चरित्रम् पुरुषस्य भाग्यम्” ज्ञाननाथको बाबुमार्फत् संस्कृतभाषाको उक्तिलाई प्रयोग गरिएको छ ।
- । “गर्मी मौसमे गरमके दबाई चना चटपटे” एक चना बेच्ने भन्छ साथै उखानहरूमा “दुध दिने गाइको लात्ती नि सहनुपर्छ” आदि प्रयोग भएको पाइन्छ ।

ज्ञाननाथको पूर्वस्मरण र वर्तमान भोगाइमार्फत् अघि बढेको कथानकमा हिराको जीवनलाई श्रृङ्खलित तथा ज्ञाननाथको जीवनलाई विश्रृङ्खलित रूपमा देखाई भिन्न तथा जटिल दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको पाइन्छ । विभिन्न स्थानमा प्रयोग भएका टेलिफोन संवाद र प्रत्यक्षसंवादलाई पनि उपन्यासमा प्रयुक्त भाषाशैली र दृष्टिविन्दुको प्रयोगले पठनीय, सन्देशमूलक र प्रभावकारी बनाएको छ भन्न सकिन्छ ।

४.१०.१.५ उद्देश्यका आधारमा सुखान्त उपन्यासको विश्लेषण

उद्देश्यविहीन उपन्यासको कल्पना पनि गर्न सकिँदैन । विशषतः कथानक चरित्रको सक्रियतामा आधारित र आश्रित भएर उद्देश्य निर्धारित हुन्छ । उद्देश्यको चयनले नै उपन्यासको प्रभावकारितालाई निर्धारण गर्छ । त्यसैले उद्देश्य निर्धारणका दृष्टिले उपन्यासको विश्लेषण गर्नु महत्त्वपूर्ण पक्ष हो । उपन्यास आफैमा कथानकको बृहत्तर विस्तार भएकाले कथाहरू र पात्रहरूमार्फत् सानातिना उद्देश्यहरू सङ्केत गरिए तापनि मूलभूत रूपमा प्रधान उद्देश्यसहित संरचित यस सुखान्त उपन्यासको प्रधान उद्देश्य भनेको भिन्न किशोरवय र भिन्न परिवेशमा सडक बालबालिकाको सङ्घर्षशील जीवन र उतारचढावलाई दर्शाई मिहिनेतको फल मिठो हुने तथा बालमजदुरहरूको वाध्यता र सपनालाई पाठक मार्फत् प्रस्तुत गराउनु नै देखिन्छ । त्यसका अलावा ग्रामीण जनजीवनको अभाव, गरिबी, अशिक्षा, अन्धविश्वास र कुसंस्कार देखाई त्यही परिवेशमा हुर्किएको किशोरवयका पढ्ने र उज्यालो भविष्यको चाहना राख्ने किशोरपुस्ताको कथामार्फत् दर्शाउनु यस आख्यानको उद्देश्य हो । साथै जीवनभरको सङ्घर्ष, धैर्य, लगनशीलता र मिहिनेतले सडकबालक पनि आफ्नो इच्छा र आकाङ्क्षा पुरा गर्नसक्छ भन्ने देखाई प्रेरणात्मक सन्देश दिनु पनि कथाकारको उद्देश्य देखिन्छ ।

विशेषतः नेपालमा चलेको १० वर्षे द्वन्द्वकालीन हत्याहिंसाको श्रृङ्खलाले अशान्त नेपाली समाज तथा त्यसले अन्धकारमय भविष्यतर्फ धकेलिएका बालबालिकाको कथालाई समेटी द्वन्द्वकालीन घटनामा आमाबाबु गुमाएका धेरै बालबालिकाको संवेदनालाई समेटी दश वर्षे जनयुद्धको औचित्यका बारेमा गम्भीर प्रश्न गर्दै अब आइन्दा यस्तो नहोस् भन्ने चाहना कथाकारको देखिन्छ । सामाजिक रूपमा पछाडि परेकालाई माथिल्लो वर्गले सम्मान र सहयोग गर्नुपर्ने जिकिर उपन्यासमा भल्किन्छ । सामाजिक अन्धविश्वासको शिकार भएकी रूपामार्फत् अशिक्षा र कुसंस्कारप्रति व्यङ्ग्य गर्नु यस उपन्यासको उद्देश्य देखिन्छ । कुलतमा फसेका उच्चघरानियाका किशोरकिशोरीप्रति सजग हुन उपन्यासकार आग्रह गर्छन् । साथै जमदारमार्फत् बालश्रमिकलाई गर्ने व्यवहारको आदर्शलाई देखाई बालमजदुरको हक र अधिकारको वकालत गर्नु पनि यस उपन्यासको उद्देश्य हो ।

पञ्चायती शासनव्यवस्थाका सम्भावना साथै प्रजातन्त्रकालीन भ्रष्टाचार, बन्द हडताल र हिंसात्मक द्वन्द्वको श्रृङ्खला देखाई नेपाली जनता शान्तिको कामना गरिरहेको देखाउनु पनि यस उपन्यासको उद्देश्य देखिन्छ ।

४.११ निष्कर्ष

नेपाली आख्यान परम्परा पुरानो भए तापनि वि.सं. १८२६ को शक्ति वल्लभ अर्यालको महाभारत विराट पर्व बाट केही मात्रामा कथागत आधार ग्रहण गर्दै अगि बढेको उपन्यास विधाले गोरखापत्रको प्रकाशन पश्चात् विभिन्न प्रवृत्तिका साथ माध्यमिक कालमा प्रवेश गर्‍यो । तत्पश्चात् शारदा पत्रिकाको प्रकाशन पश्चात् आधुनिक कालमा प्रवेश गरेको पाइन्छ । पारम्परिक लेखनलाई अस्वीकार गर्दै विषयवस्तु तथा कथाशिल्पको निर्माण र विन्यासमा नवीनता थप्ने काम यस कालखण्डका कथाकारहरूले गरेको देखिन्छ । ४० को दशकमा नयाँ पुस्ताका प्रतिभाशाली उपन्यासकारहरूले समसामयिक धाराको सूत्रपात गर्छन् । समसामयिकधारा पनि मार्क्सवादी र गैरमार्क्सवादी उपधारामा विभाजित भएको देखिन्छ । यही धारालाई आत्मसात् गर्दै आफ्नो लेखनलाई अघि बढाउने नारायण ढकाल, सरूभक्त, खगेन्द्र संग्रौला , मोहनराज शर्मा आदि रहेका छन् । यिनै उपन्यासकारहरूको समकक्षी भएर लेखनमा सक्रिय नवोदित उपन्यासकार आत्माराम शर्मा यस धाराका प्रतिभा हुन् ।

शर्माले आफ्नो उपन्यासमा प्रगतिवादी यथार्थ र सामाजिक यथार्थलाई समेटेका छन् साथै समाजका वर्गीय प्रतिनिधिपात्रलाई आख्यानमा समेटि तिनका पीडा, अन्याय, शोषण, दमन, अत्याचार, हत्याहिंसा, त्रास, आतङ्कबाट ग्रसित मानवको जीवनगाथा, राजनैतिक भ्रष्टाचार, राजनीतिक द्वन्द्व आदिको चित्रण गरेका छन् । ‘सामाजिक यथार्थ क्रममा टेकेर कल्पनाले लिपपोत गर्दै लेखिएका जीवनोपयोगी सिर्जना नै साहित्य हो’ भनी मान्ने शर्मा मानवीय संवेदनालाई छुन सक्ने, सरलरूपमा भाव अभिव्यक्त गर्नसक्ने, परिवर्तनको दृष्टिकोण भएका, हिंसाप्रति वितृष्णा राख्ने, राजनैतिक व्यङ्ग्यचेत भएका प्रगतिवादिता र समस्यामूलकता आदि विशेषताहरूले युक्त भेटिन्छन् । यिनै विशेषताका कारणले शर्मा समसामयिक उपन्यास लेखनका क्षेत्रमा आफ्नो पहिचान बनाउन सक्षम देखिन्छन् ।

४.१२ उपन्यासकारिताका आधारमा आत्माराम शर्माको मूल्याङ्कन

सामाजिक विषयवस्तुका आख्यान र रमेश विकलको आख्यानकारिताबाट प्रभावित शर्माका आख्यानमा बढी राजनीतिक तथा सामाजिक र वर्गीय विषयवस्तुको समायोजन भएको पाइन्छ । समाकालीन आख्यानकारहरू मध्ये प्रदीप नेपाल, नायारण ढकाल, खगेन्द्र सङ्गौला, महेश विक्रम शाह लगायतसँग आत्माराम शर्माको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ । युद्धकालीन विषयवस्तुलाई वर्गीय रूपमा प्रस्तुत गर्नमा सामाजिक यथाथवादी प्रवृत्तिसँग धेरै निकट छन् शर्मा । पछिल्लो चरणमा नेपाली समाजमा चलेको १० वर्षे द्वन्द्वको घटनाहरूलाई विषयवस्तु बनाई लेखिएका पछिल्ला युद्धसाहित्यहरूको निकट छन् शर्माको विषयवस्तुगत चयन । रमेश विकलको आख्यानकारिताका सन्दर्भमा ‘महेशविक्रम शाह’ को कथाकारिताको प्रारम्भिक आख्यानकारितासँग धेरै नै समानता शर्माका आख्यानमा छ’ भनी उल्लेख गरिएको छ । द्वन्द्व र हिंसाको विषय वस्तुलाई देखाउने सन्दर्भमा गैरमाक्सवादी दृष्टिकोटाबाट महेश विक्रम शाह तथा माक्सवादी दृष्टिकोणबाट आत्माराम शर्मा प्रभावित छन् ।

सुखान्त एकमात्र प्रकाशित उपन्यासले शर्मालाई प्रगतिवादी आख्यानकार, सामाजिक यथार्थवादी, युद्धआख्यानकार तथा समस्यामूलक आख्यानकारका रूपमा परिचित गराएको छ । नवोदित उपन्यास प्रतिभाका रूपमा आख्यानसाहित्यमा आफ्नो छुट्टै पहिचान बनाउन शर्माले प्रयत्न गरेका छन् र उनी केही हदसम्म सफल पनि छन् ।

सुखान्त उपन्यासका सन्दर्भमा यस “उपन्यासमा २०३७ को जनमत सङ्ग्रहबाट र २०६२/०६३ को जन आन्दोलनमा सहभागी नयाँ पुस्ता गरी दुई पुस्ताको कथा समानान्तर रूपमा अधि बढेको छ ।”

(प्रधान प्रतीक सुःखान्त) । शर्माका आख्यानमा व्यक्ति जीवनका आरोह अवरोह, द्वन्द्व, वर्गीय विभेद, आदि घटनालाई समाविष्ट गरिएको पाइन्छ साथै अन्त्यमा अग्रगामी सन्देश पनि बोकेका छन् । आख्यानका अधिकांश आख्यानहरू, कथानक र विषयवस्तुगत आन्तर्यका दृष्टिले तथा उद्देश्यका दृष्टिले एकै खालका छन् । शर्माका आख्यान आफ्नै परिवेश र आफ्नै यथार्थ अनुभूतिद्वारा गर्न खोजिएको प्रतीत हुन्छ । घटनालाई नाटकीकरण गर्ने सन्दर्भमा अधिकांश भागमा शर्मा सफल छन् । विषयवस्तुको उपयुक्त चयन तथा परिवेश निर्धारणको सरलता र सन्दरताले आख्यानलाई सशक्त बनाएको छ । केही कथात्मक विश्रुद्धिखलता र संरचनागत जटीलताका बावजुत पनि शर्मा समकालीन नेपाली उपन्यास साहित्यको मार्क्सवादी उपधारामा रहेर आख्यान लेख्ने नवोदित प्रतिभा हुन् भन्न सकिन्छ ।

४.१२.१ आत्माराम शर्माको औपन्यासिक कृतित्व

उपन्यासकार आत्माराम शर्माका उपन्यास लेखनका आधारमा निम्न लिखित औपन्यासिक प्रवृत्तिहरू देखिन्छन् ।

- १) सामाजिक यथार्थवादिता
- २) प्रगतिवादिता
- ३) समस्यामूलकता/ युद्धक औपन्यासिकता
- ४) वर्गपक्षधरता
- ५) राजनैतिक विषयप्रधानता

४.१२.१.१ सामाजिक यथार्थवादिता

समाजमा भएका जल्दावल्दा विषयहरूलाई टिपेर आख्यानमा समावेश गर्ने काम आत्माराम शर्माबाट भएकाले उनी सामाजिक यथार्थवादी प्रवृत्तिलाई टेकेर लेख्ने उपन्यासकार हुन् ।

वस्तुसत्यमा विश्वास राख्दै र वस्तुजगतको अस्तित्वलाई नै सर्वेसर्वा स्वीकार गर्दै जीवन र जगतको वस्तुपक्ष जस्तो छ त्यस्तै रूपमा त्यसलाई प्रस्तुत गर्ने तथा जीवन र जगतका बिचको सम्बन्धले मान्छेको जीवनमा देखापर्ने वास्तविकतालाई जस्ताको तस्तै अङ्कित गर्ने साहित्यिक मान्यता विशेष यथार्थवाद हो । (जोशी २०५०, पृ.५६)

यथार्थवादलाई दुई भागमा विभाजन गरिएको पाइन्छ ।

क) सामाजिक यथार्थवाद

ख) समाजवादी यथार्थवाद

क) सामाजिक यथार्थवाद

सामाजिक यथार्थका साथै मान्छेको जीवनमा देखा पर्ने वास्तविकता वा यथार्थलाई जस्ताको तस्तै प्रस्तुत गर्ने साहित्यक मूल्य मान्यतालाई सामाजिक यथार्थवाद भनिन्छ । (जोशी २०५०, पृष्ठ, ५६)

नेपाली साहित्यमा सर्वप्रथम **नासो** कथामा सामाजिक यथार्थवाद आदर्शवादसँग घुलमिल भएर आएको प्रथम आख्यानत्मक सङ्ग्रह हो ।

वस्तुसत्यमा विश्वास राख्ने संसारको पदाथ पक्ष र मानवीय प्रकृतिको निरूपणमा प्रवृत्त सामाजिक यथार्थवाद वस्तुपरक हुन्छ । यीनै विशेषता बोकेको **सुखान्त** उपन्यासभित्र समाजमा बढ्दै गैरहेको पारिवारिक विघटन, साथै नारी चेलीलाई दोस्रो दर्जाको नागरिक ठान्ने आमसमाजको चित्रण गरिएको छ । हिरा र सानी पात्र मार्फत् गरिबी र अशिक्षाले पिच्छडिएको ग्रामीण परिवेशबाट सहर तर्फ आकर्षित किशोरवयको भिन्न पृष्ठभूमि र कालखण्डको पेरीफेरीमा गरेको सङ्घर्षमार्फत्, भिन्न भूगोल, त्यहाँको साँकृतिक मान्यता, रहनसहन, दैनिकी, ठूलाठूला राजनीतिक घटनाक्रम (२०३६ को जनमतसङ्ग्रह, २०४६/०४७ को प्रजातान्त्रिक जनआन्दोलन, २०६२/०६३ को शान्तिपूर्ण लोकतान्त्रिक आन्दोलन) को सामाजिक, आर्थिक, राजनैतिक, पेरीफेरीलाई यथार्थढङ्गले प्रस्तुत गरिएको छ । साथै विशेषतः नेपालमा चलेको १० वर्ष गृहयुद्धको हिंसात्मक ध्वंशले विघटित परिवारका पीडाहरू, तिनीहरूले भोगेका पीडाका कथाहरू र वर्गीय शोषण र उत्पीडनलाई पनि यथार्थढङ्गले प्रस्तुत **सुःखान्त** उपन्यास सामाजिक यथार्थवादी विशेषतायुक्त देखिन्छ ।

४.१२.१.२ समाजवादी यथार्थवादिता (प्रगतिवादिता)

आत्माराम शर्माको अर्को उपन्यसगत प्रवृत्ति प्रगतिवादिता हो । यथार्थवादी संप्रदायमा विकशित एक हाँगो हो समाजवादी यथार्थवाद । नेपाली आख्यान परम्परालाई हेर्दा समाजवादी यथार्थवादका प्रथम प्रयोक्ता रमेश विकल हुन् । त्यसैले स्वाभाविक रूपमा शर्माका आख्यानमा समाजवादी यथार्थवाद र रमेश विकलको साहित्यक प्रभाव रहेको पाइन्छ ।

समाजमा रहेका आर्थिक विषमता हटाई समता ल्याउनु पर्छ भन्ने र देशको सम्पूर्ण श्रोत, साधन र सम्पन्नता कसैको एकलौटी अधिकार हुन नदिई, उपभोग्य सामग्री समाजको साझा रहनुपर्छ भन्ने राजनैतिक सिद्धान्तका भनौँ समाजवादलाई आत्मासात् गर्ने यथार्थवाद चाँही समाजवादी यथार्थवाद वा प्रगतिवाद हो । (जोशी, २०५७ , पृ.५६) प्रगतिवादी विशेषता बोकेको सुखान्त उपन्यास भित्रका विभिन्न विषयवस्तुले शर्माको समाजवादी यथार्थवादी लेखनधारालाई पुष्टी गर्छ । वर्गीय रूपमा निम्न वर्गीय परिवारमा हुर्केको अर्काको घरमा भाँडा माँभेरेर हप्की , गाली र शारीरिक यातना भोगेर सामाजिक वर्गीय भेदभावलाई सहँदै आफ्नो वर्गीय उत्थानका लागि गरेको सङ्घर्षको कथामार्फत् उपन्यासकार शर्माले सामाजिक, आर्थिक, साँस्कृतिक समानता र अवसरको समुचित बाँडफाँड हुनु पर्ने विषयलाई संवेदनशील ढङ्गले उठान गरेको देखिन्छ । विशेषतः २०३६ सालको राजनैतिक घटनाक्रमको उल्लेखका सन्दर्भमा आख्यानकार प्रजातन्त्रको पक्षमा रहेको देखाई साथै २०४६/०४७ को प्रजातान्त्रिक जनआन्दोलन तथा २०६२/०६३ को लोकतन्त्रिक जनआन्दोलनको उल्लेख गर्दै राजनैतिक हरेक घटनाक्रममा जनताका दैनन्दिनको आधारभूत आवश्यकता पूर्ति नभएको तथा जनतामा नैराश्यता बढ्दै गैरहको देखाई रहेको असमानता र असन्तोषको तीव्र सम्बोधन गर्नुपर्ने भावसहितको आख्यानात्मक बान्कीलाई सुखान्त उपन्यासले समेटेको छ ।

४.१२.१.३ समस्यामूलकता /युद्धक औपन्यासिकता

कथानक र चरित्रको क्रियाकलापलाई समस्यामूलक देखाई अन्ततः समाधान गर्नु उपन्यासकार आत्माराम शर्माको अर्को एक औपन्यासिक प्रवृत्ति हो । हीराको बाल्यकालीन सङ्घर्ष, ज्ञाननाथको बालश्रमिकजीवन, सान्नानीको पारिवारिक विघटनले प्रभावित बाल्यकाल तथा रूपाको बालविवाहले प्रभावित सुन्दर भविष्यको समस्यामूलक प्रस्तुतीकरणले यस उपन्यासको कथ्यलाई मूलतः समस्यामूलक बनाएको छ । अन्त्यमा वर्गीय रूपमा निम्न वर्गीय प्रतिनिधिपात्रहरूको अधिकतम प्रयोगमार्फत् पात्रगत

वर्गीय, शैक्षिक सामाजिक अन्तर्विरोधको चरम द्वन्द्वलाई सुखद् अवसानमा विसर्जित देखाई समाधानतर्फ उन्मुख उपन्यासकार शर्माले जीवनको आशावादीतालाई पनि समेटेका छन् ।

आत्माराम शर्मामा देखिने अर्को औपन्यासिक प्रवृत्ति युद्धक औपन्यासिकता हो । समकालीन नेपाली समाज (२०५२-२०६२) मा चलेको १० वर्षे आन्तरिक द्वन्द्वको सेरोफेरोमा घटेका घटनाहरूलाई उनले आफ्नो आख्यानको विषयवस्तु बनाएका छन् । उनका औपन्यासिक पात्रहरू हीरा, सान्नानी लगायत प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा तत्कालीन समयमा राज्य वा विद्रोही पक्षको हत्याहिंसाको श्रृङ्खलाद्वारा प्रभावित पात्र हुन् ।

राजनैतिक रूपमा नैतिकपतन भएका नेताहरू, कर्मचारीतन्त्रमा देखिएको भ्रष्टाचार र कर्मचारी सङ्गठनहरूको अनावश्यक हस्तक्षेप र नेपालबन्दको श्रृङ्खलालाई पनि उल्लेख गरिएको यस उपन्यासमा शर्माले अछाम, मङ्गलसेनमा माओवादी विद्रोही समूहले गरेको सदरमुकाम र एयरपोर्ट लगायत क्षेत्रको आक्रमण तथा त्यसबाट पुगेको धनमालको क्षति तथा मानवीय क्षतिलाई मिहीन ढङ्गले प्रस्तुत गरेका छन् । हीरा (प्रमुख पात्र) यस उपन्यासको द्वन्द्व प्रभावित पात्र हो । उसका बाबु सानैमा राज्यपक्षीय आक्रमणमा तथा दाजु र दिदी सुरक्षाकर्मीको भिडन्तमा मारिएको देखाई र सान्नानीका बाबुको प्रहरीमा कार्यरत हुँदा विद्रोहीको आक्रमणमा मृत्यु भएको देखाई उपन्यासको मुख्य भावभूमि तत्कालीन युद्धकाललाई प्रस्तुत गरेको यस प्रसङ्गले शर्मामा युद्धक औपन्यासिक प्रवृत्ति रहेको पुष्टि गर्छ ।

४.१२.१.४ वर्गपक्षधरता

आत्माराम शर्माको प्रस्तुत सुखान्त उपन्यासका अधिकांश पात्रहरू गरीबि, अशिक्षा, बेरोजगारी र सामाजिक भेदभावले पीडित देखिन्छन् । यस कृतिका मुख्यपात्रहरू ज्ञाननाथ र हिरा दुवै निम्नवर्गीय प्रतिनिधिपात्रहरू हुन् । हिरा पश्चिम नेपालको अविकशित र अभावले ग्रस्त परवेश र वर्गका प्रतिनिधिहरूको प्रतिनिधित्व गर्दै अभाव, अपहेलना र सङ्घर्षमा बाँचेको पात्र हो साथै ज्ञाननाथ पनि निम्नवर्गीय परिवारमा हर्किएको, खानलाउनको समस्याबाट घेरिएको तथा आशावादी पात्रको माध्यमबाट वर्गीय असमानता, शोषण, अत्याचार, अपहेलना आदिलाई देखाई उपन्यासकार निम्नवर्गीय पात्रहरूप्रति प्रेम र सद्भावको कामना गर्दै यथास्थितिमा परिवर्तनको अपेक्षा गर्दछन् । सानी, रमिला, हिरा, ज्ञाननाथ

जस्ता अधिकांश पात्रहरू निम्नवर्गको प्रतिनिधि भईकन पनि एक आपसमा सहयोग गरेको देखाई साथै ती निम्नवर्गीय पात्रको सङ्घर्षले सफलता प्राप्त गरेको र वर्गीय क्षमतालाई सुधार गरेको देखाई कथाकार समाजमा व्याप्त धनी र गरिव हुनुले मात्रै गरिएको दुव्यवहार, शोषण र अपहेलनालाई हटाउन र सम्पूर्ण श्रमजिवी पात्रहरूलाई समानता र समअवसरबाट सँगै लिएर जान आग्रह गरिएको देखिनुले यस उपन्यासका उपन्यासकार शर्माको वर्गपक्षधरता स्पष्ट हुन्छ ।

४.१२.१.५ राजनैतिक विषयप्रधानता

सुखान्त उपन्यास विशेषत नेपालमा घटेका विभिन्न कालखण्डका राजनैतिक घटनाक्रमका कारणले बढी प्रभावित तथा उद्वेलित पात्रसंयोजन तथा विषयवस्तु समायोजन भएको उपन्यास हो । २०२० देखिको राजनैतिक सेरोफेरो वर्णित प्रस्तुत कृतिमा २०३६ सालको विद्यार्थीआन्दोलन, पञ्चायती व्यवस्था कि सुधारिएको पञ्चायती व्यवस्था भन्ने जनमतसङ्ग्रह, प्रजातान्त्रिक जनआन्दोलन २०४६/४७, माओवादी जनयुद्ध २०५२/६२ तथा लोकतान्त्रिक जनआन्दोलन २०६२/६३ आदि महत्वपूर्ण राजनैतिक घटनाको शृङ्खला वर्णित यस कृतिका ज्ञाननाथ, हिरा, सानी, रमिला आदि पात्रहरू कुनै न कुनै रूपमा माथि उल्लिखित घटनाक्रमले प्रत्यक्ष रूपमा प्रभावित र प्रताडित छन् । हिरा आफैँ देशमा चलेको हिंसाको दशवर्षे शृङ्खलामा बाबु, आमा, दाजु, दिदी सबै गुमाएको, गलत राजनितिको सिकार भएको निरिह पात्र साथै ज्ञाननाथ पञ्चायतकालीन गरीवि, अशिक्षा र राजनैतिक विच बाँचेको, २०३६ को विद्यार्थीआन्दोलन, २०४६ को जनआन्दोलन लगायत हरेक आन्दोलनमा सक्रिय पात्र, यी दुवैपात्रमार्फत् कृतिकार आफ्नो राजनैतिक विषयवस्तुप्रतिको चासो र सरोकारलाई यस कृतिमा अभिव्यक्त गर्दछन् । समग्रमा विभिन्न राजनैतिक उतार चढावमा सक्रिय सहभागिता जनाउने पात्रहरूमार्फत् कृतिकारको कृतिमा राजनैतिक विषयवस्तुको प्राधान्यता सुस्पष्ट देखिन्छ ।

४.१३ माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण

४.१३.१ विषय प्रवेश

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रह कवि आत्माराम शर्माको प्रथम प्रकाशित पुस्तकाकार कृति हो । विभिन्न समय र सन्दर्भमा रचना गरिएका कविताहरू सङ्कलन गरिएको यो कृति वि.सं २०५७ माघमा प्रकाशित भएको हो । विशेष गरी राजनैतिक र सामाजिक विषय चित्रण गरी रचना गरिएका यस सङ्ग्रहका कविताहरूले जनपक्षघरतालाई अगाँलेका छन् भने विकृति विसङ्गतिप्रति विरोध गरेका छन् । यो कवितासङ्ग्रह आत्माराम शर्माका प्रतिनिधि कविताहरूको सङ्ग्रह पनि हो । शर्माका कृतित्वका विषय समीक्षा गर्ने सन्दर्भमा यहाँ कवितातत्त्व, शीर्षक, संरचना, लयविधान, भाव, भावशैलीका आधारमा माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कविताको विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१३.२ कवितातत्त्वका आधारमा माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहको विश्लेषण

४.१३.२.१ शीर्षक

शीर्षक भनेको नाम हो । शीर्षकले सम्बन्धित रचनालाई प्रथमपटक परिचय गराउँछ । लेखकले आफ्नो रचनाको सुहाउँदो शीर्षक चयन गरेको हुन्छ । रचनाको भाव वा विषयको सङ्केत गर्न सक्ने शीर्षकलाई उपयुक्त शीर्षक मानिन्छ । भाव, पात्र आदिका आधारमा शीर्षक राख्ने चलन पनि साहित्यमा देखिएको छ । कविताका सन्दर्भमा कवितामा व्यक्त भावलाई प्रतीकात्मता पूर्वक व्यक्त गर्न सक्ने शीर्षकलाई उत्तम मानिन्छ । “ शीर्षक कविताकृतिको नामकरण मात्र नभई कृतिका सारभूत भावविचारको सूचक सङ्केत वा उद्घाटकसमेत हुनुपर्ने हो (त्रिपाठी २०६५)।” शीर्षक नामका लागि मात्र नभएर त्यसले समग्र कृतिको वा कविताको वैशिष्ट्यलाई अभिव्यक्त गरेको हुनु पर्छ । शीर्षक दृष्टिगत हुनासाथ पाठकलाई सो रचनाको विषयक्षेत्र भावभूमि आदिको आभाष हुनु पर्छ ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न लघुआकारको कवितासङ्ग्रह हो । जम्मा अठाइस ओटा कविताहरू यस कवितासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहीत छन् । सबै कविताका शीर्षक कविले दिएका छन् । ती शीर्षकलाई विभिन्न कोणबाट विश्लेषण गर्न सकिन्छ । त्यसमा पनि आयामगत आधारमा र अर्थगत आधारमा यस कवितासङ्ग्रहको कविताका शीर्षकलाई व्याख्या गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

४.१३.२.१.१ आयामगत आधारमा शीर्षक

आयामगत आधारमा माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहमा लामा छोटो धेरै किसिमका शीर्षक विन्यास गरिएका छन् । ती शीर्षकलाई पदमूलक, पदावलीमूलक र वाक्यमूलक गरी पृथक् गर्न सकिन्छ ।

क) पदमूलक शीर्षक

एउटा मात्र पदको प्रयोग गरी शीर्षकीकरण गरिएको शीर्षक पदमूलक शीर्षक हो । यस्ता शीर्षकहरू माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कविता सङ्ग्रहमा चार ओटा छन् । ती हुन् : जीवन (पृ.१०), आतङ्कवादी (पृ.१५), साथी (पृ.२४) र नेपाल (पृ.२८)

ख) पदावलीमूलक शीर्षक

पदावलीमूलक शीर्षक कृतिका लागि उपयुक्त मानिन्छ । यस्ता शीर्षकमा दुई वा दुई बढी पदावलीहरूको प्रयोग गरिएको हुन्छ । माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहमा पनि पदावलीमूलक शीर्षकहरू धेरै छन् ।

पूर्वको घाम (पृ.३), हिमाल गाउँ (पृ.५), देश कसको (पृ.१२) जेल जीवन(पृ.१३), प्रकृति विचलित हुँदा (पृ.१७), महानगरका खाने(पृ.१५), हराएको मेरो देश पृ.२१), कोशी किनारपारि (पृ.२३), म मुर्दा भएको बेला(पृ.२६), बलात्कृत मेरो आस्था (पृ.३६), आमालाई पत्र (पृ.४१), शुभकामना युवा (पृ.४८), यी शीर्षकहरू पदावलीमूलक शीर्षक हुन् ।

ग) वाक्यमूलक शीर्षक

शीर्षक वाक्यलाई नै रचनामा शीर्षक बनाइयो भने वाक्यमूलक शीर्षक हुन्छ । विवेच्य कवितासङ्ग्रहको शीर्षकविताको शीर्षक नै वाक्यमूलक रहेको गरिएको छ भन्ने अन्य कवितामा पनि वाक्यमूलक शीर्षक विधान गरिएको छ । माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न (पृ.१), मानवहादुरको कविता मैले लेख्न सकिन्न (पृ.६), तिमिलालाई सदासदा धिक्कार छ (पृ.८), पखालौं कि मेरो पनि दिल (पृ.२५), हाम्रो यात्रा शिखर हो (२२), सपना अभै मनभरि छ (३१), सांसदज्यू, मोल कति छ ? (पृ.३३), सगरमाथाको मन घाइते छ (पृ.३८), एक भई उठ (पृ.४०), हिमाल किन रून थाले? (४३), परिवर्तन तिमि कहाँ छौ ? (४४), सुन्छौ देशको कथा ?(पृ.४६), यी शीर्षकहरू वाक्यमूलक हुन् ।

सिद्धान्ततः लामा लामा शीर्षक उपयुक्त ठहरिए पनि कविताको आत्मालाई प्रकटीकरण गर्न सक्ने शीर्षक लामै भए पनि सुन्दर हुन्छन् । यस कवितासङ्ग्रहका कविताका प्रायः शीर्षकहरूले आफ्नो गरिमालाई कायम राखेका छन् ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रह शीर्षक विधानका दृष्टिकोणले सवल देखिन्छ । धेरै जस्ता शीर्षकले कविताको भाव वा विषयको द्योतन गरेका छन् भने कतिपय शीर्षक विम्बात्मक र व्यञ्जनात्मक छन् । त्यस्ता शीर्षकले कविताको सार खिचुका साथै छुट्टै अर्थप्रतीती पनि गराएका छन् तर केहि शीर्षक अभिधात्मक पनि छन् ।

४.१३.२.२ संरचना

कविताको बाह्य एवम् आन्तरिक बनोट संरचना हो । संरचनाअन्तर्गत भाषिक लम्बाई र भावगत लम्बाई आदि पर्दछन् । कविताको श्लोक, पङ्क्ति, अनुच्छेद, सर्ग, अध्याय जस्ता बाह्यतत्त्वहरूले कविताको बाह्य संरचना निर्माण गरका हुन्छन् भने श्लोक श्लोक वा अनुच्छेद अनुच्छेद बीचको आर्थी सम्बन्धले कविताको आन्तरिक संरचना निर्माण गरेका हुन्छन् । “कविता कृतिका यस आन्तरिक संरचनामा भाषाशैलीले भावविचारका साथै अन्तर्लय तथा रूपतत्त्वलाई समेत गतिमान तुल्याइदिन्छ (त्रिपाठी र अन्य, २०६५, पृ.१८)”। यसरी हेर्दा संरचना भन्नेले कविताको बाह्य आन्तरिक बनोट वा रूपसम्बद्धता र अर्थसम्बद्धता आदिलाई जानिन्छ ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहका कविताहरू विशेषता मध्यम र लघु संरचनाका छन् । प्रायः कविता गद्यशैलीका छन् र तिनमा अनुच्छेद योजनाको उपयोग गरिएको छ । केही कविता चार चार पङ्क्तिपुञ्जको श्लोकीय संरचनामा निर्माण गरिएका छन् । अतः यस सङ्ग्रहका सम्पूर्ण कवितालाई श्लोकीय संरचना र अनुच्छेदीय संरचनाका आधारमा विश्लेषण गर्नु उपयुक्त हुन्छ ।

क. श्लोकीय संरचना भएका कविता

आमालाई पत्र, एक भई उठ, नेपाल, पखालौ कि मेरो पनि दिल, साथी, कोशी किनारपाटी, जेलजीवन, हिमाल गाउँ शीर्षकका कविताहरू श्लोकीय संरचनामा आधारित छन् । यी कविताहरूमा

थोरैमा तीन र धेरैमा पाँच ओटा श्लोकहरूको प्रयोग गरिएका छन् । ती श्लोकहरूलाई कवितामा व्यक्त केन्द्रीय कथ्यले बाँधेकाले श्लोकहरू एउटै धागोमा उनिएका फुलका थुँगा जस्ता बनेका छन् ।

ख) अनुच्छेदीय संरचना भएका कविता

माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ कवितासङ्ग्रहमा सङ्ग्रहित २८ ओटा कविता मध्ये श्लोकीय संरचना भएका उपर्युक्त आठ कविता बाहेक कुनै कवितामा चार ओटा अनुच्छेदमा भएका पङ्क्तिहरू भने समान छैनन् । न त पङ्क्तिमा भएका पदहरू नै समान छन् र यसो हुनु गद्य कविताको धर्म पनि हो । अनुच्छेदहरूलाई कवितामा व्यक्त आद्योपान्त भावले सम्बद्धता प्रदान गरेको छ ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ कवितासङ्ग्रहमा संरचनात्मक आयामका दृष्टिकोणले मध्यम आकारका कविताहरू सङ्ग्रहित छन् । कविताको संरचनाले कविताको भावलाई चित्रण गर्न सकेका पनि छन् । अनुच्छेदीय संरचनामा आधारित कविताका तुलनामा श्लोकीय संरचनामा आधारित कविता कमजोर लाग्ने खालका छन् ।

४.१३.२.३ लयविधान

लय कविताको मुख्य तत्व हो । लय बिना कविता सम्भव हुदैन । कवितालाई अन्य विधाबाट पृथक् गराउने तत्व लय नै हो । बद्ध र मुक्त गरी लयका दुई भेद हुन्छन् । वर्ण, मात्रा, अक्षर आदिको नियमित आवृत्ति वा साम्यका आधारमा व्यक्त हुने लयलाई बद्धलय भनिन्छ । यसअन्तर्गत वार्णिक छन्द, मात्राछन्द, लोकछन्द, समासरिकछन्द आदि पर्दछन् । वर्ण, मात्रा, अक्षर आदिको अनियमिता, पद र पदवलीको वैषम्य, व्याकरणिक क्रमभङ्गता आदिबाट मुक्तलयको सिर्जना हुन्छ । कुनै शास्त्रीय नियमको घेरबन्दीमा बस्नु नपर्ने हुनाले मुक्तलय स्वतन्त्र र स्वच्छन्द पनि हुन्छ । अर्को अर्थमा बद्धलयलाई छन्द वा पद्य पनि भनिन्छ भने मुक्तलयलाई गद्यलय पनि भनिन्छ । लयकै आधारमा पद्यकविता र गद्य कविता छुट्टिन्छन् । पद्यलय होस् या गद्यलय होस् कवितामा लय अनिवार्य हुन्छ । लयले नै कवितामा साङ्गीतिकता, आन्तरिक झङ्कार र श्रुतिमाधुर्य प्रदान गर्ने हुनाले लय कविताको प्रमुख सौन्दर्य प्रसाधन हो ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहमा गद्य पद्य दुवै किसिमका कविता सङ्ग्रहित छन् । पद्यशैलीका कवितामा पद्यनियमको पालना त्यति राम्ररी गरिएको छैन । त्यसकारण ती कविता पद्यशैलीको हो, होइन भन्नेमा अन्योल सिर्जना हुन सक्छ तर चार पङ्क्तिपुञ्जलाई एक पद्यका रूपमा प्रस्तुत गरी अन्त्यानुप्रासको पालना गरी नेपाली गीतीलय र लोकलयको निकट हुने गरी प्रस्तुत गरिएकोले त्यस्ता कवितालाई पद्यकविता भन्नु उपयुक्त देखिन्छ । जस्तै

कतै हिड्दै जाँदा आमा हराएँ म सदा भनँ

सम्भन्नु तिमिले छोरा देशका शहिद वनँ

हाँसी खुसी रहनु सदा घाम पूर्वमा उदाउँदा

हुकार सधै गर्नु आमा ! त्यो घाम छेकिँदा । आमालाई पत्र -१७

यस कवितामा चार हरफको लय अन्त्यानुप्राससंयोजित संरचनाका कारण पद्यात्मताको आभाष हुन्छ तर अक्षरसंख्या र यति गतिको अनुपयुक्तताका कारण लयभङ्ग छ र यही लयभङ्गताले कविताको सौन्दर्य क्षीण गराएको छ । यस कवितामा मात्र नभएर यस कवितासङ्ग्रहका एघार कवितालाई छोडेर अन्य पद्यकविताको यस्तै दुर्गति छ । 'कोशी किनार पारी' र 'एक भई उठ' शीर्षकका दुई कवितामा भने लयको नियमलाई कविले अलिकति पालना गरेका छन् ।

रित्तिएका छैनन् नि आँशु तर नि म रून्नँ

पुरिएका छैनन् घाउ म ऐया भन्दिनँ । एक भई उठ, पृ.४०

यस कवितामा (३+२+३+३+३३=१६) सोह्र अक्षर हुने भ्याउरे लयको प्रयोग गरेका छन् । अन्य कविताका तुलनामा यो कविता बढी लयात्मक र श्रुतिमधुर छ तैपनि शब्दचयन र यतिविधानमा कविको कमजोरी ढाकिएको छैन ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहमा २० ओटा गद्य कविता छन् । यी कवितामा पङ्क्ति र अनुच्छेद निकै साना पनि छन् -जस्तै

दाजु !

के तर ?

भन्नुहोस् न । पूर्वको घाम-३

यस अनुच्छेदमा तीन पङ्क्ति छन् र पाँच ओटा पद छन् । यति छोटो संरचनाबाट गद्यलयको सिर्जना गरिएको छ । कवितामा प्रयोग भएका विस्मयादिवोधक, प्रश्नवाचक र पूर्णविराम चिन्हले यति सहितको विशेष अर्थघोतन गरेका छन् । यसरी एक शब्ददेखि पाँच छ शब्दसम्मका पङ्क्तिहरूमाफत् लय निर्माण गरिएको छ । कुनै कुनै कवितामा कठिन गद्यको प्रयोग गरिएको छ भने कुनैमा नरम गद्यको प्रयोग पनि गरिएको छ । जसलाई पद्यकै हाराहारीमा राख्न सकिन्छ । जस्तै

एउटा गई ढुङ्गा हान्यो

अर्को गई मुड्की हान्यो

हेर्दा हेर्दै गोली खाई

मान्छे किन मर्न थाले । हिमाल किन रून थाले, ४३

यस कवितांशमा सबै हरफमा आठआठ अक्षरको प्रयोग गरिएको छ र सम आक्षरिक छन्द वा लयको निर्माण भएको छ र कवितांशले पद्यात्मकता प्राप्त गरेको छ तर समग्र कवितामा उपयुक्त विधि न अनाइएकोले कवितालाई पद्यकविता भन्न सकिँदैन ।

सारांशमा लयका आधारमा माफ गर बहिनी चिन्न सकिँन कवितासङ्ग्रह न बलियो न कमजोर, मध्यम खालको कृति हो । कविले आफ्नो वैचारिक र स्वच्छन्द स्वभावका कारण लयविधानलाई धेरै ध्यान दिन नसकेकाले कतै कतै लयभङ्गता देखिए तापनि कविता कम प्रभावशाली भएको भने छैन ।

४.१३.२.४ भाषाशैली

भाषाशैली कविताको एक आधारभूत तत्व हो । कवितामा व्यक्त गर्नुपर्ने मूल विषयवस्तु वा भाव/विचारलाई व्यक्त गर्न सबै भन्दा उपयुक्त देखिने वर्ण, शब्द, पदावली, वाक्य र अनुच्छेद प्रयोगको चयन कौशल नै कविताको भाषाशैली हो । भाषाशैलीले अभिधात्मकताका अपेक्षा लाक्षणिकता र व्यञ्जनात्मकतालाई बढी आत्मसात् गरेको हुनुपर्दछ । कविताको भाषाशैली रागात्मक सौन्दर्यपूर्ण र

चमत्कारपूर्ण पनि हुनुपर्छ । कविले चयन गरेको वर्ण, पद, पदावली चिन्ह आदिबाट उत्पन्न हुने भाषिक सौन्दर्य नै भाषाशैलीको शक्ति हो ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ कवितासङ्ग्रहमा कवि आत्माराम शर्माले गद्य शैलीका कविता सङ्कलन गरेका छन् । कनै पनि विषय वा प्रसङ्गलाई विम्बात्मक एवम् आलङ्कारिक ढङ्गबाट प्रस्तुत गर्न सक्ने उनको खुबी एकदमै प्रभावकारी देखिन्छ । यस कवितासङ्ग्रहभित्र सँगालिएका कवितामा कविले प्रौढ भाषाशैलीको भन्दा सरल भाषाशैलीको उपयोग गरेका छन् । उनले प्रयोग गरेका विम्बालङ्कार र प्रतीकहरू दुर्बोध्य नभएर सुबोध छन् । वास्तवमा कवि शर्मा कला कलाका लागि नभएर कला जीवनको लागि हो भन्ने धारणा भएका कवि हुन् । त्यसकारण उनी आफ्नो कविता जनसाधारणले पनि बुझ्नुपर्छ र उनीहरूमा जागरणको दियो बल्नु पर्छ भन्ने ठान्छन् । अनि त्यसका लागि सरल भाषाशैलीको सहारा लिन्छन् । सजिलो तरिकाबाट गहिरो भाव सम्प्रेषण गर्ने उनको कवित्व लोभ लाग्दो छ । उदाहरण हेरौं-

पूर्वबाट उदाएको घाम हेर्दै

उसले मलाई सोध्यो

दाजु !

घाम त धर्तीभरि पोखियो नि

अब घाम

हाम्रा आँगनमा पनि आउँछ हैन र ?

पूर्वको घाम -

यसरी प्रजातन्त्रले ल्याएको खुशी र आशलाई घाम जस्तो सरल विम्बका माध्यमले कविता पस्किएका छन् कवि आत्माराम शर्माले ।

शब्द प्रयोगका दृष्टिकोणको आत्माराम शर्मा तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दका मिश्रित प्रयोक्ता हुन् । कवितामा प्रयोग गरिएको भाषाशैलीलाई हेर्दा उनी पद, पदावली आदिको योजनाबद्ध प्रयोक्ता

नभई भाव र कथ्यको आवश्यकतालाई आधारमा ती कविता लेख्ने कवि हुन् भन्ने बुझिन्छ । त्यसकारण उनको भाषाशैली कलात्मकताका अपेक्षा बढी स्वाभाविक छ । उनले परम्परित काव्यात्मक बोलीलाई भन्दा जनबोलीलाई महत्व दिएका छन् ।

खाने कान्छा तिमि नटोलाऊ

टाढा नबस अलि नजिक आऊ

तिमी आँगो फुक ।

म दाउरा मिलाएर हाल्दछु ।

महानगरका खाते ।

यसरी कवितामा प्रौढ काव्यात्मक भाषाको प्रयागलाई छोडी सामान्य जनजीव्रोको भाषालाई कवि अत्माराम शर्माले प्रयोग गरेका छन् ।

नेपाली गद्यकवितामा वाक्यगत उद्देश्य र विधेयको क्रमभङ्गताबाट लयात्मकता र कलात्मकता सिर्जना गर्ने लामो परम्परा छ । कवितामा क्रमभङ्ग नभएका वाक्य वा अनुच्छेद भेट्न मुस्कल हुन्छ । पद्य कविताको पनि हाल यही नै छ तर कवि आत्माराम शर्माको माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रह नगरी रचना गरिएका वाक्य र अनुच्छेदहरू धेरै छन् जस्तै :

मानिसहरू सब भिडमा पसेका छन्

गाउँ सहर र बस्ती सबै

भीडमा हराएका छन्

मेरो प्यारो देश पनि

त्यही भिडमा हराएको छ ।

हराएको देश !

यसरी सोभो र सरल पदावलीहरूको विन्यासबाट सिर्जित लयमा भिजेका कविता लेखनमा कवि शर्माले आफ्नो दक्षता देखाएका छन् ।

कवि आत्माराम शर्माका कवितामा प्रतिक्रियात्मकता पनि पाइन्छ, अर्थात् कनै समसामयिक घटना, दृश्य वा कुराले आफूलाई प्रभाव पारेपछि त्यसको प्रतिक्रिया स्वरूप कविता लेखिहाल्ने बानी यही बानीले उनलाई समसामयिक कवि बनाएको हो । त्यस्ता समसामयिक कवितामा उनले व्यङ्ग्यात्मक भाषाशैलीको प्रयोग गरेका छन् जस्तै

सांसद ज्यू

संसद बस्ने हल्ला छ

विश्वास र अविश्वासको पासा पल्टेको छ

महँगी बढेर आकाश छोएको छ ।

आजभोलि तपाईंको मोल कति छ ?

सांसद ज्यू ! मोल कति छ ?

यसरी व्यङ्ग्यमै पनि सोभो भाषा प्रयोग गर्ने स्वभाव उनले देखाएका छन् तर स्वभावोक्ति अलङ्कारबाट उनले कलात्मक व्यङ्ग्य प्रस्तुत गरेका छन् ।

निश्कर्षमा आत्माराम शर्मा सुबोध, सरल र ललित भाषाशैलीका कवि हुन् । उखान टुक्का आदिको प्रयोगमा खासै ध्यान नदिए तापनि कवितामा आफ्नो हृदय पोख्न उनको भाषाशैली काविल देखिन्छ । तत्सम, तद्भव र आगन्तुक शब्दहरूको मिश्रित प्रयोग , सरल, सुबोध र हृदयसंवेद्य अभिव्यक्ति कौशल, विम्ब, प्रतीक, अलङ्कारको सटिक र प्रभावपूर्ण प्रयोग आदि उनको भाषाशैलीगत विशेषता हुन् ।

४.१३.२.५ कथनपद्धति

विशेषगरी साहित्यिकपनाका प्रस्तोता कथायिता ,वक्ता स्वयम् लेखक नै हो तर उसले आफ्नो विचार, धारणा वा अनुभूतिकोमार्फत् कसरी प्रस्तुत गर्थ्यो त्यो नै कथनपद्धति हो । कविता कविको एकालाप पूर्ण अभिव्यक्ति हो । कवितामा कविकथनको ढङ्ग वा पद्धतिमा केहि पृथकता पनि पाउन सकिन्छ । कवितामा कविले म वा हामीको कोणबाट प्रस्तुति गरेको छ भने त्यो प्रथम /उत्तम पुरूषात्मक कथन हुन जान्छ ।

यसलाई कवि प्रौढोक्ति भनिन्छ । कवितामा कविले तृतीय पुरूषात्मक कोणबाट पनि कथन गरेको हुनसक्छ । तृतीयपुरूषात्मक कथनपद्धतिलाई कविनिबद्ध वक्तृप्रौढोक्ति भनिन्छ । द्वितीयपुरूषात्मक कथनपद्धतिको पनि कवितामा प्रयोग गर्न सकिन्छ तर त्यो पद्धतिलाई प्रभावकारी बनाउन भने कठिन हुन्छ नै । कथनपद्धतिलाई नै दृष्टिबिन्दु पनि भनिन्छ ।

कवितामा कविको हार्दिकता, वैयक्तिक अनुभूति, अविच्छिन्न आत्माको स्वर प्रस्तुत गरिएको हुन्छ । कविता वस्तुपरकतामा भन्दा भावपरकतामा रमाउँछ । वस्तुपरक कविता साह्रो र भावपरक कविता गिलो/नरम हुन्छ । त्यसका लागि हृदयबाट भावगङ्गाको लहरी छुट्नुपर्छ । अनि मात्र कवितामा कविको आत्मविलयन भएको मान्न सकिन्छ । त्यस्तो कविताले पाठको मनलाई चिमोटेछ । हृदयलाई हल्लाउँछ । त्यसकारण कविहरू प्रभावशाली कविता रचनाका लागि प्रथमपुरूष दृष्टिबिन्दु अर्थात् कथनपद्धतिलाई अँगाल्न रूचाउँछन् । कवि आत्माराम शर्माले पनि **माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न** कवितासङ्ग्रहका धेरै कवितामा प्रथमपुरूष कथनपद्धतिका सशक्त प्रयोग गरेका छन् । उनका कवितामा तृतीयपुरूष र द्वितीयपुरूष कथनपद्धतिको प्रयोग कतै कतै मात्र पाइन्छ ।

कवितामा आफ्नो विचार प्रवाह गर्ने सबै भन्दा उपयुक्त माध्यम प्रथमपुरूष कथनपद्धति नै हो भन्नेमा आत्माराम शर्मा दृढ देखिन्छन् । त्यसकारण पनि होला उनको कवितासङ्ग्रहको शीर्षक वाक्यात्मक हुनु र शीर्षकबाट प्रथमपुरूषात्मक कथनपद्धति सङ्केतित हुनु, **माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न** मा आएको प्रथमपुरूष अन्वित क्रियापदले प्रथमपुरूष कथनपद्धतिको सङ्केत गरेको छ ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहभित्रका सबै कविताको केन्द्रीय कथन पद्धति प्रथमपुरूषात्मक ढाँचामा रहेका छन् । कविताभित्र आएका संवाद, प्रसङ्ग र सन्दर्भमा द्वितीय र तृतीय

पुरुषको कतै कतै उपस्थिति देखिए तापनि कविताको मूल दृष्टिविन्दु प्रथमपुरुष नै छ । कविले प्रथम पुरुष कथन ढाँचामा आफूलाई खुलस्त पार्न सकेका पनि छन् । जस्तै

खुबै घोरिएँ

खुबै सोचेँ

घर सोधेँ

आफन्तहरू सोधेँ

र भनेँ

मलाई माफ गर

बहिनी, सत्य साँच्चै

तिमीलाई अझै मैले चिन्न सकिनाँ

यस कवितामा आएका घोरिएँ, सोचेँ, सोधेँ, भनेँ, सकिनाँ जस्ता प्रथमपुरुष एकवचनको क्रियापद र तीसँग अन्वित भएको प्रथमपुरुष सर्वनाम 'म' का आधारमा कवितामा प्रयोग भएको प्रथमपुरुष कथनपद्धतिलाई पहिल्याउन सकिन्छ ।

यसै गरी अन्य प्रथमपुरुष कथनपद्धतिमा रूचीएका कविताका बाँकीलाई यहाँ उदाहरणार्थ प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

घाम जुन देख्दा मलाई

बोलाउँ बोलाउँ लाग्छ

नबोल्ने पो होकि जुन

पीर पनि लाग्छ । -हिमाल गाउँ ।

गरौं केही जीवनको भरोसा नै छैन । -जीवन

तिमि कन्टेनरमा तरूल, पिंडालु र आलु खोज

म पोलेर भोज गछु । -महानगरका खाते ,

यसरी माफ माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रहका धेरै कवितालाई प्रथमपुरुष दृष्टिविन्दुका रूपमा उदाहरणार्थ प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

कुनै कवितामा कवि आत्माराम शर्माले संवादशैली अपनाएका छन् । पात्रहरूले बोलेको संवादमा द्वितीयपुरुष, तृतीयपुरुष दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । कवितासङ्ग्रहभरि हिमाल किन रून थाले ? शीर्षकको कवितामा मात्र तृतीयपुरुष कथनपद्धतिको प्रयोग गरिएको छ । उक्त कवितामा प्रयुक्त तृतीयपुरुष दृष्टिविन्दु यस्तो छ ।

४.१३.२.६ भाव

भाव नै कथ्य हो । कविताको विषय कविले जीवन, जगत, प्रकृति, समाज, इतिहास, पुराकथा आदिको सेरोफेरोबाट बटुल्छ र त्यसलाई कलाको साबुनले माभेरे टुल्काउँछ । जीवन जगत्बाट प्राप्त विषयलाई आफ्नो दृष्टिकोणको गाता हालेर प्रस्तुत गर्ने कार्य कविले गर्दछ, त्यही गाता विनाको विषय वा भाव नै कविताको कथ्य हो “साथै आत्मालापी कविकथनात्मक, अस्थानीकृत वा नाटकीकृत जुन रूपमा जीवन जगत्को कथन गरिए पनि त्यसको चुरो स्वरूप केन्द्रीयकथ्य चाहिँ कुनै भावविचार (सत्य,सत्यांश,वा सत्याभास) नै हुन्छ । (त्रिपाठी, २०६५, पृ.२०)” कविले कवितामा व्यक्त गरेको विषय भाव वा विचार नै कविताको केन्द्रीय कथ्य हो ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न नामक कृति फुटकर कविताहरूको सङ्ग्रह हो । त्यसकारण यसको केन्द्रीय कथ्य पनि फुटकर छन् । सामाजिक साँस्कृतिक राजनैतिक विभिन्न सेरोफेरोमा आधारित कविताहरू यस सङ्ग्रहमा छन् । विकृति विसङ्गतिको विरोध, भ्रष्टाचार, दण्डहीनता बेथिति आदि प्रति विद्रोह, प्राकृतिक सौन्दर्यको बखान, पुर्खाहरूप्रति श्रद्धाभाव, जीवनप्रतिका आशा र निराशाजस्ता विषयमा आधारित कविताहरू यस कृतिमा सङ्कलित छन् ।

माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ कवितासङ्ग्रहभित्र धेरै जस्ता कविता राजनीतिक/सामाजिक विषयका छन् । यी कवितामा देशको अस्थीर राजनीति, सत्तास्वार्थ, विचारहिनता वा विचारशून्यता ,अवसरवादिता जस्ता विषयले केन्द्रीय कथ्यको काम गरेका छन् ।

गिर्दै गएको स्वाभिमान र धुमिल हुँदै गएको गन्तव्यलाई उनका शीर्षकको कविता मार्मिक रूपमा प्रस्तुत गरेको छ भने पटक पटक आन्दोलन गरेर प्राप्त भएको अधिकार र स्वतन्त्रता पटक पटक खोसिएको ऐतिहासिक वास्तविकतालाई 'पूर्वको घाम' कविताले प्रस्तुत गरेको छ । युवा पलायन, समसामयिक विषयमा 'मान बहादु' कविता मैले लेख्न सकिनँ' शीर्षकको कविताले बोकेको छ । त्यसैगरी सहिदको सपनामाथि महल खडा गरी सुखको स्वर्ग नाप्नेहरूलाई धिक्कार्ने काम 'तिमीलाई सदा सदा धिक्काउँछु' कवितामा गरिएको छ ।

जीवनलाई जति सुधार्न खोजे पनि, जति सम्प्राप्त र सजाउन खोजे पनि परिवर्तन नआएको निराशावादी जीवन कविताले बोकेको छ ।

देश हाम्रो हो, हाम्रो देश हामी सपाछौं, हामी जोगाउँछौं भन्नेहरूबाटै देशको लुटान भइरहेको कटु यथार्थ ओकल्ने कार्य 'देश कसको' कविताले गरेको छ । हत्या, हिंसा, चोरी, डकैती गरेर हैन, न्याय, मानबधिकार, स्वतन्त्रताका लागि आन्दोलन गर्दा जेल जानु परे पनि जानुपर्छ, त्यस्तो जेलजीवन प्रशंसनीय हुन्छ भन्ने कुरा 'जेलजीवन' कवितामा दर्शाइएको छ ।

दुवै जना देश र जनताको लागि लड्छन्, सङ्घर्ष गर्छन् तर संस्थागत विभेदका कारण सम्बन्धसेतु टुटेको अवस्थाको चित्रण 'आतङ्कवादी' कवितामा गरी सडक मान्छेहरूको दर्दनाक अवस्थाको वर्णन गरेको छ भने 'हराएको देश' कवितामा विभिन्न पार्टी र सङ्गठनको विषय अधि सारिएको छ ।

देशको अप्ठ्यारो र विषय परिस्थितिका कारण सोझा सिद्धा जनता मुर्दा बनेर स्थितिको सामना गर्नुपरेको विषयलाई 'म मुर्दा भएको बेला' कविताले उठाएको छ । वास्तवमा मुक्तिकामी जनताको गन्तव्य शिखर हो त्यसैले बिचकै भञ्ज्याङ्ग र चौतारीमा विश्राम नगरी अनवरत सङ्घर्ष गर्नुपर्ने कथ्य 'हाम्रो यात्रा शिखर हो' कविताले बोकेको छ । वर्तमानमा केही निराश देखिए पनि भविष्य सुनौलो हुने कल्पना 'सपना अझै मनभरि छ' शीर्षकले गरेको छ ।

सत्ता र स्वार्थका लागि संसदकै किनबेच हुने देश हो हाम्रो, पद र पैसाका लागि स्वाभिमान, आस्था र निष्ठालाई नै च्याँखे थाप्ने सांसदहरूको व्यवहारप्रति कठोर व्यङ्ग्य गर्ने काम 'सांसदज्यू मोल कति छ' कविताले गरेको छ, भने नारी अधिकारको विषयमा 'एक भई उठ' कविता लेखिएको छ ।

'सगरमाथा मन घाइते छ', 'बलाकृत मेरो आस्था', 'हिमाल किन रून थाले' जस्ता कवितामा पनि समसामयिक विकृति विसङ्गतिले उत्पादन गरेका दुःख, दर्द र तिनीहरूप्रतिको असन्तुष्टिलाई चित्रण गरिएको छ । 'आमालाई पत्र' र 'शुभकामना युवा' कविताले देशको अवस्था सुधार्दै समृद्ध समुन्नत र विकसित राष्ट्रनिर्माण गर्नु पर्ने जनदायित्वलाई सङ्केत गरेका छन् ।

कुनै कवितामा कवि आत्माराम शर्मा श्रृङ्गारिक, देश प्रेमी र प्रकृतिप्रेमी बनेर देखिएका छन् । 'कोशी किनारपटि नेपाल', 'पखालौं कि मेरो पनि दिल', 'साथी' जस्ता कवितामा कवि बढी काल्पनिक बनेर देखिएका छन् । हार्दिक प्रेम, प्राकृतिक सौंदर्य, पुर्खाहरूको बलिदान र योगदान जस्ता विषयहरू यी कवितामा केन्द्रीयकथ्यका रूपमा आएका छन् ।

यस प्रकार प्रकृतिचित्रण, देशप्रेम जस्ता विषयमा भन्दा राजनीतिक सामाजिक विषयलाई केन्द्रीय कथ्य बनाएर लेखिएका कविता यस साङ्ग्रहमा बढी छन् । राजनीतिक अस्थिरता, सत्तालोलुपता, वैचारिक पतन, साङ्गठनिक बेइमानी जस्ता कथनमा लेखिएका कविता प्रभावशाली छन् ।

४. १४ निष्कर्ष

देवता (२०४०) कवितामार्फत् कवि आत्माराम शर्मा कविता साहित्यमा प्रवेश गरेका हुन् । २०४० बाट कविता साधनामार्फत् साहित्य क्षेत्रमा प्रवेश गरी माफ गर बहिनी चिन्न सकिन्न कवितासङ्ग्रह प्रकाशन गरेका शर्माका सङ्कलित २८ ओटा कविताहरूमा सामाजिक र राजनैतिक अवस्थाको चित्रण गरी जनपक्षधरतालाई अँगालिएका भावहरू भेटिन्छन् ।

शीर्षकविधानका दृष्टिले चारओटा कविता पदमूलक, बाह्रओटा कविताहरू पदावलीमूलक तथा बाह्रओटा कविताहरू वाक्यमूलक संरचित यस कवितासङ्ग्रहको संरचना हेर्दा श्लोकीय संरचनामा आधारित बीस ओटा कविताहरू सङ्कलित छन् । लयविधानलाई आधार मान्दा यस कवितासङ्ग्रहभित्र

गद्य र पद्य दुवै थरिका कविताहरु संरचित छन् । पद्य कवितामा पद्य नियमको पालना त्यति राम्रो गरिएको छैन ।

४.१५ काव्यकारिताका आधारमा आत्माराम शर्माको मूल्याङ्कन

देवता (२०४३) कवितामार्फत् कविता लेखन क्षेत्रमा प्रवेश गरेका शर्मा विशेषतः कविताको शास्त्रीय पक्षलाई भन्दा भाव पक्षलाई प्रधानता दिने कविप्रतिभा हुन् । २०५० सालदेखि कविता लेखनलाई बढावा दिने शर्माले विशेषतः समकालीन दैशिक, राजनैतिक, सामाजिक तथा अन्य विषयवस्तुहरुलाई समेटि कविताको सृजना गरेका छन् । आख्यान विधाको तुलनामा कविता लेखनमा उनको योगदान कमै भए तापनि भावगत गाम्भीर्य तथा सरल र सहज शैलीको प्रयोगले शर्मालाई स्थापित कविको रूपमा उभ्याएको छ । समकालिन काव्य क्षेत्रमा आएको विभिन्न प्रवृत्ति र मोडहरु बिच शर्मा समसामयिक तथा यथार्थ विषयवस्तुलाई कल्पनाको लेप लगाई आर्दश समाप्तिको कामना गर्ने कवि प्रतिभा हुन् । यीनै विशेषताका आधारमा कवि आत्माराम शर्माको मुल्याङ्कन गरिन्छ ।

४.१५.१ आत्माराम शर्माको काव्यिक कृतित्व

४.१५.१.१ राजनैतिक /सामाजिक विषय प्राधान्य

माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ कवितासङ्ग्रहभित्र धेरै जस्ता कविता राजनीतिक/सामाजिक विषयका छन् । यी कवितामा देशको अस्थिर राजनीति, सत्तास्वार्थ, विचारहीनता वा विचारशून्यता, अवसरवादिता जस्ता विषयले केन्द्रीय कथ्यको काम गरेका छन् ।

दुवै जना देश र जनताको लागि लड्छन्, सङ्घर्ष गर्छन् तर संस्थागत विभेदका कारण सम्बन्धसेतु टुटेको अवस्थाको चित्रण 'आतङ्कवादी' कवितामा गरी, सडक मान्छेहरुको दर्दनाक अवस्थाको वर्णन गरेको छ भने 'हराएको देश' कवितामा विभिन्न पार्टी र सङ्गठनको विषय अघि सारिएको छ ।

देशको अफ्यारो र विषय परिस्थितिका कारण सोभा सिदा जनता मुर्दा बनेर स्थितिको सामना गर्नुपरेको विषयलाई 'म मुर्दा भएको बेला' कविताले उठाएको छ । वास्तवमा मुक्तिकामी जनताको गन्तव्य शिखर हो त्यसैले बिचकै भञ्ज्याङ् र चौतारीमा विश्राम नगरी अनवरत सङ्घर्ष गर्नुपर्ने कथ्य

‘हाम्रो यात्रा शिखर हो’ कविताले बोकेको छ । वर्तमानमा केही निराश देखिए पनि भविष्य सुनौलो हुने कल्पना ‘सपना अझै मनभरि छ’ शीर्षकले गरेको छ ।

सत्ता र स्वार्थका लागि संसदकै किनबेच हुने देश हो हाम्रो, पद र पैसाका लागि स्वाभिमान, आस्था र निष्ठालाई नै च्याँखे थाप्ने सांसदहरूको व्यवहारप्रति कठोर व्यङ्ग्य गर्ने काम ‘सांसदज्यू मोल कति छ’ कविताले गरेको छ, भने नारी अधिकारको विषयमा ‘एक भई उठ’ कविता लेखिएको छ ।

४.१५.१.२ श्रृङ्गारिकता र प्रकृतिप्रेम

कृनै कवितामा कवि आत्माराम शर्मा श्रृङ्गारिक, देश प्रेमी र प्रकृतिप्रेमी बनेर देखिएका छन् । ‘कोशी किनारपटि नेपाल’, ‘पखालौं कि मेरो पनि दिल’, ‘साथी’ जस्ता कवितामा कवि बढी काल्पनिक बनेर देखिएका छन् । हार्दिक प्रेम, प्राकृतिक सौंदर्य, पुर्खाहरूको बलिदान र योगदान जस्ता विषयहरू यी कवितामा केन्द्रीयकथ्यका रूपमा आएका छन् ।

यस प्रकार प्रकृतिचित्रण, देशप्रेम जस्ता विषयमा भन्दा राजनीतिक सामाजिक विषयलाई केन्द्रीय कथ्य बनाएर लेखिएका कविता यस साङ्ग्रहमा बढी छन् ।

४.१५.१.३ देशभक्ति

देश हाम्रो हो, हाम्रो देश हामी सपाछौं, हामी जोगाउँछौं भन्नेहरूबाटै देशको लुटान भइरहेको कटु यथार्थ ओकल्ने कार्य ‘देश कसको’ कविताले गरेको छ । हत्या, हिंसा, चोरी, डकैती गरेर हैन, न्याय, मानबधिकार, स्वतन्त्रका लागि आन्दोलन गर्दा जेल जानु परे पनि जानुपर्छ, त्यस्तो जेलजीवन प्रशंसनीय हुन्छ भन्ने कुरा ‘जेलजीवन’ कवितामा दर्शाइएको छ ।

पाँचौँ परिच्छेद

उपसंहार तथा निष्कर्ष

५.१ उपसंहार

आत्माराम शर्माको जन्म वि.सं. २०२० मङ्सिर १५ गते वागमती अञ्चलमा पर्ने काठमाडौँ जिल्लाको भद्रवास गा.वि.स. वडा नं. ४ मा भएको हो । पिता विनायक पुडासैनी र माता मधोधरा पुडासैनीका सुपुत्र शर्माको बाल्यकाल सुखद् रहेको बुझिन्छ । उनको बाल्यकाल, खेलकुद, खासखेल र पठनपाठनमा बितेको देखिन्छ । आफ्नै गाउँको आदर्श मा.वि. बाट अक्षराम्भ गरेका शर्माले हजुरबुवासँगको बसाइका क्रममा धेरै विद्यालय स्थानान्तरण हुँदै आदर्श मा.वि. भद्रवासबाट नै २०३५ सालमा प्रवेशिका परीक्षा उत्तीर्ण गरेका हुन् । शर्माले रत्नराज्य क्याम्पस प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँबाट नेपाली विषयमा प्रमाणपत्र तह र स्नातक तह तथा धेरै पछि २०६० सालमा आएर त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कीर्तिपुरबाट नेपाली विषयमा स्नातकोत्तर तह उत्तीर्ण गरेका हुन् । स्नातक तह उत्तीर्ण गरी २०४० देखि शिक्षण पेसामा लागेका शर्माले श्री श्रम राष्ट्रिय मा.वि., कुमारीगालको स्थायी जागिर २०४५ सालमा छोडी 'नेपाल दूरसञ्चार कम्पनीमा जागिरे भएका हुन् । हाल उनी पाँचौ तहमा चावहिलस्थित 'नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लि.' को शाखामा कार्यरत छन् । व्यवहारिक किसिमले नरम र मिजासिला, हाँसेर बोल्ने, शिष्ट शब्दावलीको प्रयोग गर्ने, सहयोगी र दयालु स्वभावका शर्माको विवाह २०४५ सालमा विमला दाहालसँग भएको हो भने हाल छोरा छोरी गरी दुई सन्तानका बाबु शर्माको आर्थिक अवस्था मजबुत देखिन्छ । शिक्षक रमेश आले मगरको प्रेरणा पाई साहित्य लेखनमा होमिएका शर्माले साहित्यको श्रीवृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान गरेका छन् ।

नेपाली कथाको परम्परा ज्यादै लामो भए तापनि यसले विधागत रूप लिँदै लेख्य रूपमा भने निकै पछि आएको देखिन्छ । वि.सं. १८२६ को शक्तिबल्लभ अर्यालको महाभारत विराटपर्वबाट केही मात्रामा कथागत विशेषता ग्रहण गर्दै यात्रा आरम्भ गरेको कथाविधाले गोरखापत्र को प्रकाशन पछि विभिन्न प्रवृत्तिका साथ माध्यमिक कालमा प्रवेश गर्‍यो भने शारदा पत्रिकाको प्रकाशनपछि आधुनिक कालमा प्रवेश गरेको पाइन्छ । त्यसपछि परम्परावादी लेखनलाई अस्वीकार गर्दै नवचेतनावादी युगको स्थापना हुन्छ । परम्परावादी लेखन अस्वीकार गरी विषयवस्तु र कथाशिल्पको निर्माणमा नवीनता थप्ने

काम यस युगका कथाकारहरुले गरेको देखिन्छ । ४० को दशकमा नयाँ पुस्ताका प्रतिभाशाली कथाकारहरुको समसामयिक धाराको सूत्रपात गर्छन् । यस धारामा नवचेतनावादी युगका कथामा देखापरेका अन्यौल र अस्पष्टताका व्यतिरेकमा सरल र स्वतन्त्रताहरुप्रतिको उद्घोष गर्न चाहेको देखिन्छ । समसामयिक धारामा पनि मार्क्सवादी र गैरमार्क्सवादी उपधारामा विभाजित भएको देखिन्छ । यही धारालाई आत्मसात् गरी आफ्नो लेखनलाई अघि बढाउने सशक्त स्थापित कथाकारहरुमा हरिहर खनाल, चित्र सिकारू, कविता राम, खगेन्द्र सङ्गौला, ऋषिराज बराल, नारायण ढकाल, सनत रेग्मी, सीता पाण्डे, मोनराज शर्मा, सरूभक्त आदि रहेका छन् । यिनै कथाकारहरुको समकक्ष भएर साहित्य सिर्जनामा साधनारत नवोदित कथाकार आत्माराम शर्मा यस धाराका प्रतिभा हुन् । वि.सं. २०४३ सालमा 'आमाको चित्कार' शीर्षकको कथा लेखेर कथालेखनको सुरुवात गरेका शर्माले कथा, कविता, उपन्यास, लघुकथा लगायत विधामा कलम चलाएको पाइन्छ । साहित्यका अन्य विधामा कलम चलाए तापनि शर्माले कथाविधालाई सशक्त रूपमा अघि बढाएको पाइन्छ । शर्माले सिर्जना गरेका कथाहरुले आधुनिक नेपाली कथाको समकालीन धारालाई अग्रगति दिनमा विशेष योगदान गरेका पाइन्छ ।

शर्माले आफ्ना कथामा प्रगतिवादी यथार्थ र सामाजिक यथार्थलाई समेट्दै समाजका वर्गीय पात्रहरुलाई कथामा उभ्याउने र तिनका पीडा, विघटन र मूल्यक्षयको तस्वीर कोर्ने तथा समाजमा व्याप्त गरिबी, अशिक्षा, अन्धविश्वास, अन्याय, अत्याचार, शोषण, दमन, हत्या, हिंसा, त्रास, आतङ्कवाट, ग्रसित मानवको जीवनगाथा, राजनीतिक अवसरवादीता भ्रष्टाचार र राजनीतिक पतन, संवेदनहीनता आदिको चित्रण गरेका छन् । मानवीय जीवन भोगाई र समाजका गतिविधिलाई सूक्ष्म रूपले टिप्दै यथार्थतामा अडेर कल्पनाले लिपपोत गर्दै लेखिएका जीवनोपयोगी सिर्जना नै साहित्य हो भनी मान्ने शर्मा मानवीय संवेदनालाई संप्रेषित गर्ने क्षमता, भावाभिव्यक्तिको सरलता, परिवर्तनकामी दृष्टिकोण, हिंसाप्रतिको वितृष्णा, राजनीतिप्रति व्यङ्ग्य, सामाजिक यथार्थवादीता, प्रगतिवादिता, समस्यामूलकता, युद्धकथाकारिता आदि विशेषताहरु भेटिन्छन् । यसै कारण उनी समसामयिक कथालेखनका क्षेत्रमा आफ्नै पहिचान बनाउन सफल देखिन्छन् ।

२०६० सालमा साहित्य सदन नेपालबाट प्रकाशित धुवाँ कथासङ्ग्रहभित्र लामोमा नौ छोटोमा तीन पेजसम्मका पन्द्रोटा कथाहरु सङ्ग्रहित छन् साथै २०६७ सालमा प्रकाशित डाक्टर अङ्कल कथासङ्ग्रहमा लामा र छोटो गरी बाह्र ओटा कथाहरु सङ्कलित छन् । माओवादी जनयुद्धकालीन अवधि

(२०५२-२०५६) सम्म भएका राजनीतिक घटनाहरू, त्यसले निम्त्याएको विभिन्न परिस्थितिलाई समेटेर लेखिएको प्रस्तुत कृतिमा द्वन्द्वमा फसेको देशको त्रासदीय गाथा, राजनीतिक विकृति र परिवर्तनको आकाङ्क्षालाई देखाइएको छ साथै सामाजिक कुसंस्कार, रूढी मान्यता, सामाजिक विकृति, मनोकुण्ठा, सामाजिक आतङ्क, राज्यसंयन्त्रको निरिहता र निष्क्रियता, गरिबी, भोक, कुर्सीमोहमा फसेका नेताहरूको भ्रष्टचरित्र, शहीदप्रतिको अपमान, परिवर्तनकामी आमनागरिकको भावना, द्वन्द्वमा आफन्तजन गुमाउँदाको पीडा, असहाय बनेर मृत्युवरण गरेकोको कारूणिकता, धनको उन्माद, आदर्श नारीको अवहेलना आदि विषय भेटिन्छन् । देशमा विद्यमान राजनीतिक र सामाजिक घटनाहरूलाई चिरफार गर्दै नयाँ समुन्नत र समतामूलक समाजको स्थापनाको आग्रह यी कथासङ्ग्रहका वैशिष्ट्य हुन् ।

यी कथासङ्ग्रहभित्र सामाजिक यथार्थको चित्रण पाइन्छ । “कथा मानवीय जीवन भोगाई र समाजका गतिविधिलाई सूक्ष्म रूपले टिप्दै यथार्थमा अडेर कल्पनाको लिपपोत गर्दै लेखिएको जीवनोपयोगी सिर्जना हो” भन्ने अभिव्यक्ति दिने शर्माले आफूले भोगेका, देखेका र आफ्नो मनमस्तिष्कले स्पर्श गरेका घटनाहरूलाई कथामा उतारेका छन् । शर्मा मानवीय पीडालाई अत्यन्तै नजिकबाट हेर्न छाम्न सक्छन् । विवेच्य कथासङ्ग्रहमा पनि कथाकारले भोगे, देखेका यथार्थलाई देखाएका छन् । पवित्र प्रेमसम्बन्धको दुःखद् अन्त्य, भुटानी शरणार्थीहरूको आन्तरिक पीडा र व्यथा, बेरोजगार शिक्षित युवाको अर्न्तकथा, कुसंस्कारग्रस्त मूल्य मान्यताले ग्रसित मानसिकता, व्यक्तिले व्यक्तिमाथि हेर्ने ईर्ष्यात्मक दृष्टि, समाजको आन्तरिक ईर्ष्यात्मक परिवेश र परिस्थिति, विधवाले समाजसँग गर्नुपर्ने अतिरिक्त सामाजिक सङ्घर्ष, नारीहरूको पुरूषवादी समाजले गरेको अवमूल्यन, सहरीकरणले निम्त्याएका समस्याहरू, मानवीय सम्बन्धलाई धनदौलतमा तौलने अवस्थाको सिर्जना, बाबु आमाप्रतिको छोराछोरीको कर्तव्य, न्यायप्रति घट्टै गएको जनविश्वास, राजनीतिमा मौलाएको भ्रष्टचार, युद्धले निम्त्याएको हिंसा र त्रासले ग्रस्त परिवेश, मनोयौनकुण्ठा आदि यथार्थहरूलाई उनका कथाले समेटेको पाइन्छ ।

यी कथासङ्ग्रह राजनीतिक विषयवस्तुप्रधान कथासङ्ग्रह हुन् । समकालीन नेपाली राजनीतिमा देखापरेका हत्या, हिंसा र ज्यादति, नेपालीहरूले जनयुद्धको बलिवेदीमा परेर मृत्युवरण गर्नुपरेको घटना लगायत विषयवस्तु शर्माका कथामा देखिन्छन् साथै पञ्चायतकालीन असन्तुष्टि, बहुदलीय व्यवस्था भित्रको विकृति, पार्टीगत स्वार्थ, नेतास्वार्थ, प्रजापन्त्रमा लाग्ने योद्धाहरूमाथिको अवमूल्यन,

सहिदपरिवारप्रतिको उपेक्षा र हिजोका पञ्चकै थिचोमिचोमा वस्नु परेको सामाजिक बाधयतालाई समेत यी कथासङ्ग्रहले समेटेका छन् । राजनीतिक परिवर्तनका लागि लाग्ने योद्धाहरूको सरकार पक्षबाट भएको हत्या, युवाहरूको क्रान्तिकारी चरित्र, राजनीतिक बेइमानी आदिलाई पनि यस कथासङ्ग्रहले समेटेको छ । माओवादी जनयुद्धको सुरुवातसँगै बढेको हिंसा, हत्या र आतङ्कको परिवेश, आमनरसंहारका घटनाहरूको उल्लेख, समाज परिवर्तनको उच्च आकाँक्षा आदिलाई यी कथासङ्ग्रहले देखाएको छन् ।

यी कथासङ्ग्रहमा प्रगतिवादीता झल्कन्छ । पञ्चायती व्यवस्थाविरुद्धको सुधारिएको पञ्चायती व्यवस्था, त्यसपछिको बहुदलीय व्यवस्था र बहुदलीय व्यवस्थाभित्रका कमी कमजोरी यथेष्ट उल्लेख भएको यस कथासङ्ग्रहले आवश्यक परिवर्तनको अपेक्षा गरेको छ । अनावश्यक सांस्कृतिक र सामाजिक रूढीहरूप्रति व्यङ्ग्य गर्दै सामाजिक परिवर्तनको अपेक्षा बोकेका कथाहरू अधिक देखिन्छन् । यी कथासङ्ग्रहभित्र अधिक पात्रहरूले परिवर्तन र नयाँ राज्यसत्ता स्थापनाका लागि लड्दा लड्दै साहदत प्राप्त गरेका छन् । गरिब, शोषित, उत्पीडितहरूको कथा र व्यथालाई समेटे उनीहरूप्रति सहानुभूति व्यक्त गरिएका कथाहरूमा अधीक पात्र गरिवी, अशिक्षा र अन्धविश्वासप्रति निरन्तर सङ्घर्षशील छन् । समाजवादको स्थापना र सर्वहारावर्गको अधिनायकत्व स्थापनाको अभियानमा दत्तचित्त पात्रहरू देखिन्छन् । यसरी नारीवर्ग पनि उत्साहित भई समाज परिवर्तनतर्फ लागेको देखाइनुले शर्माको प्रगतिवादी कथाकारितालाई पुष्टि गर्छ ।

यी कथासङ्ग्रहभित्र जनयुद्धसिर्जित मानवीय संवेदनहीनता, कारूणिकता, पाशविकता, सन्त्रस्त मानसिकता र विनाशको चित्रण पाइन्छ । समकालीन परिवेशलाई लेखकले यसरी प्रस्तुत गरेका छन् । “यथार्थमा देशको वर्तमान अवस्था धुवाँको मुसलो जस्तो रङ्गिएको छ । सबैका आँखा राष्ट्रमा धुवाएको हिंसा र प्रतिहिंसाको धुवाँले भत्भती पोलिरहेको छ । देशमा बह्दै गएको असमानता, राजनीतिक र आर्थिक भ्रष्टाचारले हरेक नेपालीको मन, पीडा र व्यथाले पतपत धुवाइरहेको छ” (मेरा भन्नु: भूमिका ‘धुवाँ’)

समग्रमा समकालीन नेपाली समाजमा देखिएका सामाजिक विकृति, विसङ्गति, घटना, परिस्थिति, राजनीतिक भ्रष्टाचार, नेताको स्वार्थीपना, जनभावनाको अवमूल्यन, जनयुद्धले निम्त्याएको हत्या हिंसा,

त्रास र प्रतिहिंसा, मानवीय संवेदनामा आएको ह्रास, आदिलाई यी कथासङ्ग्रह भित्रका कथाहरूमा समेटिएका छन् ।

पात्रविधान, परिवेश, दृष्टिविन्दु, भाषाशैली आदिका दृष्टिले यी कथासङ्ग्रह उत्कृष्ट देखिन्छन् । कथामा द्वन्द्वपीडित, निरीह, दुखी, राजनीतिक, निम्नवर्गीय पात्रहरूको प्रयोग भएको छ । पात्रहरूका सुखद् जीवनको समधुर पक्षको भन्दा असफल पात्रको निराशा, करुणा र संवेदनशील पक्षको चित्रण गरेको पाइन्छ ।

अन्य पात्रहरूमा राजनीतिक रूपमा सचेत, शहीद, बेरोजगार, युवा, सडकबालक आदिको पनि प्रयोग भएको पाइन्छ । राजनीतिक चरित्रहरू उत्साहित, क्रान्तिकारी चरित्रका र परिवर्तनका पक्षमा निरन्तर लागिपर्ने देखिन्छन् । यस कथाको परिवेश नेपालकै राजनीतिक, सामाजिक विषय, घटना र द्वन्द्वकालीन परिवेश हो । कथाकार शर्माले देखेका र पेसामा रहेर काम गर्दा अनुभव गरेका विभिन्न द्वन्द्वग्रस्त गाउँवस्तीहरूमा रामेछाप, सिन्धुपाल्चोक, पश्चिम नेपाल तथा सहरहरू काठमाडौँ, पोखरा लगायतका स्थानको उल्लेख यस कथामा देखिन्छ । प्रायः कथाहरूमा २०६३ देखि २०६६ साल बिचको कालखण्ड उल्लेख भए पनि केही कथाहरूमा भने स्पष्ट समय उल्लेख भएको पाइँदैन । यति हुँदाहुँदै पनि अधिकांश कथा माओवादी जनयुद्ध कालमा नै आधारित छन् ।

कथामा देखेको, सुनेको र भोगेको यथार्थ घटनालाई कतै कथाकार स्वयम्ले कथयिता बनेर कथावाचन गरेका छन् भने कतै पात्रहरूका माध्यमले कथा विस्तार गरेका छन् । यी कथासङ्ग्रहमा आन्तरिक तथा बाह्य दुवै दृष्टिविन्दुको प्रयोग भएको छ । पूर्वस्मृतिका माध्यमले तयार भएको भए पनि कथानकलाई आदि, मध्य र अन्त्यको क्रमबद्ध श्रृङ्खलामा बाँधेर अधिकांश कथाले रैखिक ढाँचाको अनुशरण गरेको देखिन्छ । बौद्धिक स्तर र सामान्य पाठकको हृदयमा प्रभाव जमाउन सफल यी सङ्ग्रहमा भाषिक रूपमा सरल, सहज, सम्प्रेषणीय, सशक्त तथा अर्थगत रूपमा बौद्धिक, मार्मिक र संवेदनशील भाषाको प्रयोग भएको छ । कथाको भाषाले मानवीय संवेदना जगाइदिन्छ । कथामा उखान, टुक्का र थेंगोहरूको प्रयोग देखिन्छ । विभिन्न विम्ब-प्रतीकले विकृति, विसङ्गति, अस्थिर राजनीति, निरङ्कुश शासन व्यवस्था र संवेदनहीनताप्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ । कथामा वर्णनात्मक र आत्मकथानात्मक शैलीको प्रयोग गरिएको भेटिन्छ ।

नेपाली उपन्यास परम्पराको विधागत विकासलाई हेर्दा नेपाली कथा परम्पराकै आख्यानात्मक कृतिलाई आधार मान्नु पर्ने हुन्छ । उपर्युल्लिखित आख्यान परम्पराकै अनुरूप गोरखापत्रको प्रकाशनसँगै माध्यामिककालमा विकशित औपन्यासिक आधार बोकेका कृतिहरू प्रकाशनमा आउँछन् । शारदा पत्रिकाको प्रकाशन पश्चात् आधुनिक औपन्यासिक प्रवृत्तिका बिच विकशित सामयिक धाराअन्तर्गत रहेर लेख्ने उपन्यासकार शर्माको कृतिमा मार्क्सवादी प्रवृत्ति देखिन्छ । सरूभक्त, नारायण ढकाल, मोहनराज शर्मा, नारायण वाग्ले लगायतका समकालीन उपन्यास समसामयिक विषयवस्तुको यथार्थपूर्ण विश्लेषण सहित यथास्थितिमा अग्रगमनको अपेक्षा गरिएका हुनाले समकालीन धारालाई अग्रगति दिनमा विशेष योगदान गरेको पाइन्छ ।

शर्माले आफ्नै उपन्यासमा सामाजिक तथा प्रगतिवादी यथार्थलाई समेटी वर्गीयपत्रमाफर्त् पीडा, विघटन, मानवीय मूल्यको ह्रास, गरिबी, अशिक्षा, कुरिती, अन्धविश्वास, भ्रष्टाचार, राजनैतिक पतन, संवेदनहीनता आदिको चित्रण गरेका छन् । परिवर्तनका दृष्टिकोण, हिंसाप्रतिको वितृष्णा, सामाजिक यथार्थवादीता, समस्यामूलकता युद्ध आख्यानात्मकता आदि विशेषता बोकेको शर्माको सुखान्त उपन्यासमा सङ्ग्रहित छन् । प्रष्टतः २०३० देखि २०६६/६७ को कालखण्डका राजनैतिक घटना र त्यस जनित घटनाक्रम, राज्यआतङ्क, विभेद, द्वन्द्वपीडितको पीडा आदिलाई चिरफार गर्दै समुन्नत र समतामूलक समाजव्यवस्थाको आग्रह यस उपन्यासको वैशिष्ट्य हो ।

सुखान्त उपन्यास राजनैतिक विषयवस्तुप्रधान कृति हो । २०३६ देखि घटेको हरेक महत्वपूर्ण घटनाक्रमको उल्लेख सहित १० वर्षे गृहयुद्धको राजनीतिक प्रस्तुत गरिएको यस कृतिमा पञ्चायती व्यवस्था, प्रजातान्त्रिक व्यवस्था तथा लोकतान्त्रिक व्यवस्था भित्रको कमी कमजोरीलाई औँल्याइएको छ । हत्याहिंसाको श्रद्धाला, दाजुभाई बिचको काटाकाट दर्शाई समाज परिवर्तनको उच्च आकाङ्क्षालाई यस कृतिले दर्शाएको छ ।

सुखान्त उपन्यासमा प्रगतिवादीता झल्कन्छ । विभिन्न राजनैतिक परिवर्तन पछिको अवश्यम्भावी नयाँ परिवर्तनको स्वरलाई विभिन्न राजनैतिक घटनाक्रम अनुसार दर्शाई त्यस भित्रका कमिकमजोरी परिवर्तन गर्ने अपेक्षा गरिएका शर्माका यस उपन्यासमा गरिबी, अशिक्षा र अन्धविश्वासप्रति निरन्तर सङ्घर्षशील पात्रहरू प्रयोग गरिएको छ साथै नारी पात्रहरूको सङ्घर्ष र सफलताको कथालाई समेट्नुले शर्माको प्रगतिवादी उपन्यासकारितालाई पुष्टि गर्छ ।

पात्रविधान, परिवेश, दृष्टिविन्दु, भाषाशैली आदिका दृष्टिले यो कृति सम्यक देखिन्छ । सम्प्रेषणीयता र बौद्धिकता युक्त तथा कौतुहलपूर्ण भाषा र शैलीको प्रयोगले शर्मालाई उपन्याकारिता क्षेत्रमा सफल बनाएको छ । समग्रमा समकालीन नेपाली समाजका विभिन्न आयामहरूको यथार्थपरक समायोजनसहित मानवीय भावलाई संवेदनात्मक रूपमा उठान गरी तीव्र परिवर्तनको आग्रह गरिएको यस उपन्यासले शर्माको बहुआयामिक व्यक्तित्वलाई थप सशक्त बनाएको छ ।

‘देवता’ शीर्षकको प्रथम कविता प्रकाशनमार्फत् कविताकारिता क्षेत्रमा प्रवेश गरेका शर्माको प्रथम प्रकाशित कवितासङ्ग्रह **माफ गर बहिनी चिन्न सकिँ** मा सामाजिक यथार्थ, राजनैतिक यथार्थ, प्रगतिको कामना युद्धविभीषिका, राजनैतिक पतन आदि विषयवस्तुलाई समेटिएको छ । गद्यात्मक आन्तरिकलय संरचनामा संरचित भावप्रधान तथा विषयप्रधान कविताहरूमार्फत् शोषण, दमन, भ्रष्टाचार, नैतिक पतन, हिंसाप्रतिको घृणाभाव प्रगतिवादीता, समस्यामूलकता आदि कवि शर्माका विशेषताहरू भेटिन्छन् । यस कारणले उनी समसामयिक कविता लेखनका क्षेत्रमा आफ्नै पहिचान बनाउन सफल देखिन्छन् ।

वि. स.. २०५८ सालमा साहित्यसदनबाट प्रकाशित प्रसतुत कवितासङ्ग्रह **माफ गर बहिनी चिन्न सकिँ** भित्र २८ वटा कविता सङ्ग्रहित छ । यसमा देशभक्ति, हिंसाप्रतिको वितीर्ण, मानवीय संवेदना आदि विषयवस्तुको विन्यास निकै नै भावपूर्ण रूपमा भएको देखिन्छ । विशेषतः समकालीन युद्धविभीषिका समसामयिक राजनीतिक असन्तुष्टि आदिलाई विषय बनाई शर्माले आफ्नो कवितागत वैशिष्ट्यको रूपमा यस कृतिमा सामाजिक यथार्थ, प्रगतिवादीता, युद्धविभीषिका र युद्धक काव्यकारिता झल्काएका छन् ।

संरचना/लयात्मकता, भाषा, शैली र विम्बप्रतीक समायोजनका दृष्टिले सुन्दर सम्प्रेषणीय र सरल कविताको प्रयोग गर्न शर्मा मोदनाथ प्रश्रितका अनुसार आत्मारामका कविताहरूले भाषा र गठनको क्षेत्रमा लामो साधकको अपेक्षा राख्ने अवस्था देखिन्छ ।

सरकारी कार्यालयमा कार्यरत भए पनि शर्माले साहित्यप्रतिको लगाव, प्रतिबद्धता र कटिबद्धताका साथ आफूले भोगेको यथार्थ परिवेशलाई कुनै पूर्वाग्रह नराखी तटस्थ ढङ्गले यथार्थताको चिरफार गरेका छन् । हत्या हिंसाले निम्त्याएको त्रास र आताङ्गको परिवेशलाई देखाएर त्यसबाट मुक्त हुनुपर्ने, राजनीतिक भ्रष्टता, अवसरवादीता र किंकर्तव्यविमूढ चरित्रको अन्त्य हुनुपर्ने, शोषण, उत्पीडन,

राजनीतिक अस्थिरता र सामाजिक असमानताको अन्त्य हुनुपर्ने, नारीप्रति नेपाली ग्रामीण परिवेशले गर्ने हेयपूर्ण दृष्टिको अन्त्य हुनुपर्ने, सहिदपरिवारप्रति राष्ट्रले र सरकारले देखाएको नैराश्यताको अन्त्य हुनुपर्ने, गरिबी अशिक्षा आदिको अन्त्य हुनुपर्ने आदि सन्देश शर्माका कृतिहरूले दिएका छन् । प्रस्तुत कथासङ्ग्रह नेपाली समकालीन साहित्य क्षेत्रमा उपयुक्त स्थान ग्रहण गर्दै साहित्यानुरागीहरूको मन छुन सफल भएको देखिन्छ ।

५.२ निष्कर्ष

बहुमुखी प्रतिभाका धनी आत्माराम शर्माका प्रकाशित चार कृति तथा तीन विधागत रचनालाई आधार मानी अध्ययन गर्दा उनका आख्यानात्मक तथा कवितात्मक कृतिमा भेटिने सामञ्जस्यता भनेको विषयवस्तु प्रयोगमा भेटिने समस्यामूलकता, युद्धकालीन विभीषिका, वर्गीय विभेद, परिवर्तनको अपेक्षा आदि देखिन्छन् । २०४३ बाट सुरु भएको शर्माको लेखनीले समयक्रममा पहिलो साहित्यिक कालखण्डमा कवितात्मक कृति प्रकाशन गरे तापनि पछिल्लो समयमा आख्यानात्मक कृति (दुई कथा सङ्ग्रह), (एक उपन्यास) हरू बढी प्रकाशित भएको देखिनुले उनको आख्यानतर्फको तुलनात्मकरूपमा अधीक योगदानलाई पुष्टि गर्छ । तुलनात्मक रूपमा शर्मा कविताभन्दा बढी आख्यानमा नै प्रभावकारी रूपमा देखिनुले शर्माले आख्यानको प्रेमलाई दर्शाउँछ । अन्य अप्रकाशित कथाहरूमध्ये एक कथासङ्ग्रह प्रकाशन गर्ने तयारीमा रहेका शर्मा कथाकारितामा विशेषतः सामाजिक यथार्थवादी र समाजवादी यथार्थवादी देखिन्छन् । वर्णनात्मक भाषाशैलीको प्रयोक्ता शर्माका आख्यान समस्यामूलक तथा युद्धकालीन विषयवस्तुमा आधारित देखिन्छन् । आफूले भोगेका समकालीन समाजको परिदृश्यलाई दर्शाउन सक्षम शर्माले लेखनमा चिठी, संवाद, पूर्वस्मृति तथा विभिन्न भाषा र सुवोद्य सरल तथा आन्तरिक तथा बाह्य दृष्टिविन्दुको प्रयोग गरेका छन् । समग्रमा कविता, कथा र उपन्यास तीनै विधामा कलम चलाएका शर्माको साहित्यिक व्यक्तित्व समकालीन कालखण्डमा उल्लेखनीय रहेको देखिन्छ ।

दुई कथासङ्ग्रह र एक कवितासङ्ग्रह तथा एक उपन्यासको प्रकाशन गरिसकेका बहुमुखी प्रतिभाका धनी आत्माराम शर्माको प्रथम प्रकाशित रचना 'आमाको चित्कार'मार्फत् साहित्य लेखनमा प्रवेश भएको देखिन्छ । कथाविधाबाट लेखनयात्रा सुरु गरेका शर्माको प्रथम प्रकाशित कृति कवितासङ्ग्रह भए तापनि सङ्ख्यात्मक तथा गुणात्मक रूपमा भने प्रकाशित दुई कथासङ्ग्रहको महत्त्व

बढी देखिन्छ । समकालीन आख्यानात्मक क्षेत्रमा समसामयिक तथा समस्यामूलक सामाजिक यथार्थवादी धारामा रहेर आफ्नो कथायात्रालाई अघि बढाउने शर्माको विशेषतः किशोरवय लक्षित तथा किशोरवयकालीन घटना र चरित्रहरूलाई प्रयोग गरिएको कथाहरू बढी देखिन्छन् । समकालीन नेपाली समाजमा चलेको द्वन्द्वलाई नमीठो घटनाका रूपमा लिने शर्माले कथामार्फत् द्वन्द्वको घाउलाई भूल्ल गरेको आग्रहमार्फत् युद्धका विषयवस्तुप्रतिको संवेदनशीलतालाई अभिव्यक्त गरेका छन् । सामाजिक तथा वर्गीय समस्या तथा समाधान पहिल्याउने शर्माले यिनै विषयलाई उपन्यासमा पनि समावेश गरी समग्र आख्यान विधामा समसामयिक र सामाजिक यथार्थलाई आदर्शको लेपनद्वारा प्रस्तुत गरेका छन् । समकालीन साहित्यकारहरूमा एक अब्बल र नवप्रतिभा शर्माको विषयवस्तुगत, शैलीगत तथा सन्दर्भगत नवीनता मार्फत् शर्माको प्रतिभालाई दर्शाइएको छ । अन्त्यमा समकालीन नेपाली साहित्य क्षेत्रमा अब्बल शर्मा एक प्रखर कथाकार हुन् भन्न सकिन्छ ।

सन्दर्भसामग्री सूची

पुस्तकसूची

उपाध्याय, केशवप्रसाद, (२०४९), *साहित्य प्रकाश*, पाँ.सं., काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

जोशी, कुमारबहादुर, (२०५७), *पाश्चात्य साहित्यका प्रमुख वाद*, चौ.सं., काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

डुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल, (२०६२), *नेपाली कथा र उपन्यास*, काठमाडौं: एम.के. पब्लिशर्स ।

त्रिपाठी, वासुदेव (२०६५), *पाश्चात्य समालोचनाको सैद्धान्तिक रूपरेखा*, तेस्रो संस्क. काठमाडौं :
साभा प्रकाशन ।

थापा, हिमांशु, (२०४०), *साहित्य परिचय*, ते.सं., काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

नेपाल, देवी, कवितामा आत्माराम (२०६२), *शब्द संयोजन*, (वर्ष २, अडक १) ।

बराल, ईश्वर, (सम्पा.पृ.२०५ घ), *भयालबाट*, छै.सं. काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

शर्मा, आत्माराम, (२०५७) *माफ गर बहिनी चिन्न सकिनेँ*, काठमाडौं: साहित्य सदन नेपाल ।

_____, (२०६०) *धुवाँ*, काठमाडौं: साहित्यसदन नेपाल ।

_____,(२०६७), *डाक्टर अङ्कल*, काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

_____, (२०७१), *सुखान्त*, काठमाडौं: विवेक सिर्जनशील प्रकाशन ।

शर्मा, मोहनराज, (२०५०), *कथाको विकास प्रक्रिया*, दो.सं. काठमाडौं: साभा प्रकाशन ।

पत्रपत्रिका सूची

अन्नपूर्ण पोष्ट दैनिक, (२०७१), सुखान्तमा आख्यान, मङ्सिर २० शनिवार ।

कान्तिपुर दैनिक, (२०७१), सुखान्तलाई नियाल्दा, माघ २४ शनिवार ।

चालिसे, विजय, गोरखापत्र, (२०६०), माफ गर बहिनी चिन्न सकिनँ, कात्तिक २२ ।

दृष्टि साप्ताहिक, (२०७१), सुखान्त पुस्तक विमर्श, मङ्सिर ११ मङ्गलवार ।

नयाँ सत्मार्ग, (२०७१), अड्कलको कथा, फागुन ।

पोखरेल, जनार्दन, जनसंख्या साप्ताहिक, चिन्न सकिनँ बहिनी (२०६०/१२/१६)।

बुधवार, (२०६८), डाक्टरको चिरफार, साउन ११ ।

भट्ट, रामचन्द्र, नेपाल समाचार पत्र, धुवाँमा रुमल्लिएको बुढो (२०६०/१२/२६) ।

युनिभर्सल टाइम्स, (२०७१), सुखद, सुखान्त, चैत ९ सोमवार ।

रचना पूर्णाङ्क, ज्ञाननाथ सुखी छन्, (२०७१ पृ. १३४) पुस/माघ ।

रिसाल, विष्णु, बुधवार साप्ताहिक, धुवाँमय समाज (२०६०), असोज १७) ।

शर्मा, कुन्दन, राजधानी दैनिक, धुवाँभित्र, (२०६०/२/१३) ।